

JAZYKOVEDNÝ ÚSTAV ĽUDOVÍTA ŠTÚRA
SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

2

ROČNÍK 61, 2010

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o., Bratislava

OBSAH

Jozef Mlacek: Tichý revolucionár našej vedy František Miko	101
Klára Buzássyová: Vzťah internacionálnych a domácich slov v premenách času	113
Bohumil Vykypěl: Slavonic-Baltic Addenda to the <i>World Lexicon of Grammaticalization</i> ..	131

Rozhľady

Zdena Kráľová: K výskumu cudzojazyčnej fónickej kompetencie	145

Recenzie

Jazyk a jazykoveda v pohybe. Na počesť Slavomíra Ondrejoviča. Stanislava Zajacová.....	159
Patráš, Vladimír: Sociolingvistické aspekty komunikácie. Jana Klincová.....	168
IUGI OBSERVATIONE... Jubilejný zborník na počesť Ľubomíra Ďuroviča. Juraj Vaňko.....	170
Gallo, Ján: Vyjadrovanie kategórie neurčitosti v ruštine a slovenčine. Katarína Pekáriková	173

Referáty

Synchronná lingvistika v znamení prechodu od deskripcie k explanácii alebo o všeobecnom jedinečne. Dolník, Juraj: Všeobecná jazykoveda. Opis a vysvetľovanie jazyka. Bratislava: Veda 2009. 376 s. Jana Oriščíková.....	177
Kačala, Ján: Dvoječlenné a jednočlenné vety v slovenčine. Mária Imrichová.....	182

Kronika

Životné jubileum Vincenta Blanára. Martin Oľoštiak.....	189

CONTENTS

Jozef Mlacek: Quiet Revolutionary of our Science František Miko (Reflections on his Personality and Work)	101
Klára Buzássyová: Relation between International and Original Words in a Metamorphosis of Time.....	113
Bohumil Vykypěl: Slavonic-Baltic Addenda to the <i>World Lexicon of Grammaticalization</i> ..	131

Horizons

Zdena Kráľová: To the Study of Foreign-language Phonic Competence	145

Book Reviews

Language and Linguistics in Move. In honour of Slavomír Ondrejovič. Stanislava Zajacová..	159
Patráš, Vladimír: Sociolinguistic Aspects of Communication. Jana Klincová.....	168
IUGI OBSERVATIONE... Jubilee Proceedings in honour of Ľubomír Ďurovič. Juraj Vaňko...	170

Gallo, Ján: The Expressing of the Category of Indeterminacy in Russian and Slovak. Katarína Pekaríková.....	173

Book Notices

Synchronic linguistics under the Sign of Transition from Description to Explanation or Uniquely about the General. Dolník, Juraj: General Linguistics. Description and Explanation of Language. Jana Orieščíková.....	177
Kačala, Ján: Two-member and One-member Sentences in Slovak Language. Mária Imrichová.....	182

Chronicle

Anniversary of Vincent Blanár. Martin Ološtiak.....	189

СОДЕРЖАНИЕ

Йозеф Млацек: Тихий революционер нашей науки Франтишек Мико.....	101
Клара Бузашшова: Взаимоотношения между интернациональными (заимствованными) словами и исконной лексикой в течении времени.....	113
Богумил Выкыпел: Slavonic-Baltic Addenda to the <i>World Lexicon of Grammaticalization</i> ...	131

Обзор

Здена Кралева: Исследование иностранной фонической (звуковой) компетенции.....	145

Рецензии

Язык и языкознание в движении. В честь Славомира Ондрейовича. Станислава Заяцова..	159
Патраш, Владимир: Социолингвистические аспекты коммуникации. Яна Клицкова..	168
IUGI OBSERVATIONE... Юбилейный сборник в честь Любомира Дюровича. Юрай Ванько	170
Галло, Ян: Выражение категории неопределенности в русском и словацком языках. Катарина Пекарикова.....	173

Сообщения

Синхронная лингвистика переходит от дескрипции к экспланации или о всеобщем единственно. Долник, Юрай: Общая лингвистика. Описание и изложение языка. Яна Ориешчикова.....	177
Качала, Ян: Двусоставные и односоставные предложения в словацком языке. Мария Имрихова.....	182

Хроника

Девяностый юбилей Винцента Бланара. Мартин Олоштиак.....	189

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied

Ročník 61, 2010, 2

Vychádza dvakrát do roka

Vydáva Slovak Academic Press, spol. s r. o.

Hlavný redaktor doc. PhDr. Ján Bosák, CSc.

Výkonná redaktorka Mgr. Gabriela Múcsková, PhD.

Redakčná rada:

doc. PhDr. Ján Bosák, CSc., PhDr. Klára Buzássyová, CSc., prof. PhDr. Juraj Dolník, DrSc.,
Mgr. Alexandra Jarošová, CSc., PhDr. Ľubor Králik, CSc., PhDr. Viktor Krupa, DrSc.,
Mgr. Gabriela Múcsková, PhD., Mgr. Martin Ološtiak, PhD.,
prof. PhDr. Slavomír Ondrejovič, DrSc., prof. PaedDr. Vladimír Patráš, CSc.,
prof. PhDr. Ján Sabol, DrSc., prof. PhDr. Juraj Vaňko, CSc., prof. PhDr. Pavol Žigo, CSc.

Adresa redakcie: 813 64 Bratislava, Panská 26

Technický redaktor: Mgr. Vladimír Radik

Objednávky a predplatné prijíma Slovak Academic Press, spol. s r. o., P.O.Box 57,
Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava
E-mail: sap@sappress.sk

Objednávky do zahraničia prijíma a vybavuje SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4,
P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia

Registračné číslo 7044

Evidenčné číslo 3697/09

Distributed by Slovak Academic Press Ltd., P.O.Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava
Distribution rights are held by KUBON und SAGNER, P.O.Box 34 01 08, D-80328 München,
Germany, www.kubon-sagner.de

Published by VERSITA – Central European Science Publishers, <http://versita.com>

Ročné predplatné 6 €, jednotlivé číslo 3 €

© Slovak Academic Press, spol. s r. o., 2010

TICHÝ REVOLUCIONÁR NAŠEJ VEDY FRANTIŠEK MIKO
(ZAMYSLENIA NAD JEHO OSOBNOSŤOU A DIELOM)

JOZEF MLACEK

MLACEK, Jozef: Quiet Revolutionary of our Science František Miko (Reflections on his Personality and Work). *Jazykovedný časopis*, 2010, Vol. 61, No.2, pp. 101 – 111. (Bratislava)

Professor František Miko with his innovative works has influenced originally formation of many branches of Slovak linguistics as well as other related scientific disciplines (literary sciences, semiotics, theory of translation etc.). In morphology his sense for innovation in a grammatical thinking has revealed. He fundamentally influenced a change of paradigm of the Slovak morphology (establishment of the morphological semantics as against the traditional, formal morphology), in the system of adverbs he has innovatively distinguished the adverbs of consideration. He significantly intervened in the study of syntax, mainly with his delimitation of complex sentences, study of sentence as a textual and semiotic item, and mainly with his first and still unsurpassed attempt at complex description of Slovak syntax by methods of generative grammar. But the basic subject matter of Miko's scientific work was stylistics where he has formulated an expressive conception of style (defining items more elementary than the style and creating a new terminological system), paradigmatic dimensions of style as against characteristics of a concrete style, primary and secondary styles, transposition of colloquial style into the sphere of other communication types (colloquialism) and textuality and metatextuality (connection of stylistics with a theory of text). Miko's methodological trajectory goes through structuralism, post structuralism and logical positivism as well, but at the same time he took intuition and other concepts of phenomenology into account, too.

Ako všeličo iné aj ešte nevytlačené texty môžu mať svoje osudy. Aj tento text mal byť pôvodne trochu oneskoreným medailónikom k výnimočným deväťdesiatym narodeninám univerzitého profesora Františka M i k o u, DrSc. Jeho autor sa chcel v úvode rozplývať nad jedinečnou a vzácnou príležitosťou písať takýto text o žijúcej a navyše stále aktívnej, bádateľsky ešte činnej a produktívnej vedeckej osobnosti. V pisateľových očiach spomenutú výnimočnosť takejto príležitosti ešte umocňovali jeho vlastné pocity obdivu aj hlbokej úcty k vedeckému dielu danej osobnosti i jeho pocity veľkej vďaky za poznatky, podnety a mnohoraké inšpirácie, ktoré podobne ako mnohí iní získal z diela tejto osobnosti, ale aj osobitnej vďaky za to jej žičlivé usmernenie, ktoré v mnohom a podstatne ovplyvnilo vlastnú jazykovednú profiláciu pisateľa. To všetko malo byť podloží pripravovaného príspevku na jubilejnú príležitosť. Lenže: lenže v polovici novembra 2010 prišla smutná zvesť, že pán profesor už nie je medzi nami. Jubilejná príležitosť sa zmenila na potrebu napísať o ňom, o jeho košatom diele aj celej jeho osobnosti nekrológ. Už podľa pôvodného zámeru autor chcel robiť akúsi súvahu mnohého z toho, čím sa profesor František Miko ne-

zmazateľne zapísal do dejín nášho lingvistického výskumu aj do rozvoja viacerých príbuzných disciplín, teraz, po spomenutej zmene je takáto súvaha ešte naliehavejšia, stala sa takmer príkazom.

Aj keď nás táto zmenená situácia priam tlačí do vypätejších, expresívnejších vyjadrení, možno až do vyjadrení späťých s oným *o mŕtvych len dobre* čiže do nejakých chválospevov alebo zasa až do formulácií nejakým spôsobom reflektujúcich daný fakt z pozícií *sub specie aeternitatis*, osobnostný profil tohto priekopníka mnohých originálnych iniciatív v našej vede, ako aj orientácia média, pre ktoré je tento medailónik a zároveň nekrológ určený, nás napomína držať sa pri zemi, teda vlastne pri faktoch z jeho života aj vedeckého diela. Ako napovedá podtitul tohto textu, jeho cieľom budú – chcú byť – zamyslenia nad osobnosťou aj dielom Františka Miku, úvahy o jednom aj druhom. Úvahy či zamyslenia bývajú, pravdaže, už zo svojej podstaty vždy do istej miery subjektívne ladené, a tak riadky z predchádzajúceho odseku majú slúžiť aj ako malé *captatio benevolentiae*, ak bude naznačenej subjektívnosti predsa len o niečo viac, ako by sa žiadalo, alebo ako by bolo v kontexte vedeckého časopisu primerané. Venujme sa však už samej téme.

Na začiatku tohto uvažovania sa priam natískalo autorovi požičať si metaforické vyjadrenie nebohého priateľa prof. Juraja Furdíka o profesorovi Eugenovi Paulinym ako o opornom pilieri modernej slovenskej jazykovedy a charakterizovať aj prof. Františka Miku ako ďalší z oporných pilierov našej jazykovedy. Takéto vyjadrenie by ani v súvislosti s ním zaiste nebolo ničím zveličujúcim, naopak bolo by vystihnutím toho, ako profesora Miku prijíma nielen naša domáca, ale aj pomerne široká zahraničná jazykoveda. Pohľad na tematicky aj koncepcne rôznorodé dielo tohto bádateľa však dovoľuje zvoliť aj viaceré ďalšie, iné a inakšie hodnotiace atribúty, ktoré by rovnako ako spomenutý obrazný výrok vystihovali jeho kľúčovú pozíciu v panteóne osobností našej lingvistiky. Z týchto ponúkajúcich sa možností sme si ako najprimeranejšiu a zároveň azda aj najproduktívnejšiu vybrali tú, ktorú odráža sám názov tohto textu: Chceme tu uvažovať o priekopníckych či priam revolučných priamych vstupoch profesora F. Miku do formovania našej jazykovedy alebo aj o podnetoch jeho diela pre práce iných bádateľov, ktoré tiež prispeli do tohto formovania. Už sama štylizácia uvedeného názvu tohto textu si zaiste žiada, aby sme sa trochu pristavili pri jednotlivých slovách z tohto názvu.

František Miko a revolucionár? Pre každého, kto mal možnosť čo len raz sa osobne s ním stretnúť, spojenie priam nepredstaviteľné. V osobných kontaktoch skôr tichý, distingvovaný, nevybojný, skôr počúvajúci ako hovoriaci, nikdy nie hlučnejší pán, to sa naozaj ťažko spája s prototypom revolucionára a revolučnosti. Keď však poučení zaiste nie až marxistickým chápaním revolúcie ako zmeny kvantitatívnych príznakov na novú kvalitu sledujeme a pozorne vnímame jednotlivé práce tejto osobnosti z rozličných sfér, ktorých sa dotýkajú, všade nám vychodí poznanie, že sa tu zásadným spôsobom mení, inovuje pohľad na príslušnú problematiku, že sa mení priamo paradigma celého prístupu k danej problematike, že tu v každom príslušnom

prípade ide naozaj priam o revolučnú zmenu v ponímaní daných vedných disciplín. V analytickejších nasledujúcich častiach tohto uvažovania bude práve takýto pohľad na Mikovo dielo osou nášho prístupu k nemu a zároveň aj dobrou, spoľahlivou bázou na jeho interpretáciu. Skôr ako k tomu pristúpime, treba sa ešte trochu pristať pri spomenutých ďalších slovách z názvu nášho textu.

Už sme naznačili motiváciu azda trochu prekvapivej kolokácie *tichý revolucionár*, keď nám ona vyšla ako logický záver z porovnania menej výrazných čŕt v Mikovej priamej osobnej komunikácii a priekopníckych, novátorských prínosov hociktorej z mnohých jeho vedeckých prác. Motivácia onoho slova *tichý* v uvedenom spojení je však aj trochu hlbšia, súvisí napríklad aj s istými kvalitami Mikovho vlastného idiolektu (špecificky v danom smere vyznieva najmä jeho príznakové uplatňovanie príslovky *ticho* alebo aj adjektíva *tichý*, teda napr.: *ticho predpokladajme, ticho pripusťme, s tichým predpokladom...*), ďalej s jeho uprednostňovaním metódy tzv. malých krokov vo výklade či interpretácii a predovšetkým s faktom, že pôvodca naznačených nových koncepcií v jednotlivých disciplínach vedel aj pri svojom vnútornom presvedčení o pravdivosti aj výhodnosti vlastných prístupov k riešeným otázkam v diskusii plne rešpektovať aj iné postoje, pravda, za predpokladu, že preukazovali istú fundovanosť a konzistentnosť. Z nadpisu textu nám zostalo ešte slovo *veda*. Uprednostnenie tohto slova pred slovom *jazykoveda*, ktoré by sa asi v takomto texte viacej predpokladalo, nie je tiež nijako náhodné. Mierime ním na skutočnosť, že Mikova tvorba sa ani zďaleka neuzatvára priestormi jazyka a jazykovedy, že ona zasiahla – a tiež výrazne inováčnym či až revolučným spôsobom – aj viaceré príbuzné spoločenské vedy, predovšetkým literárnu vedu (niekedy sa položartom, ale na druhej strane celkom oprávnené a teda aj vážne kládla otázka až v tom smere, či je F. Miko viacej jazykovedcom alebo literárnym vedcom), ale veľmi zreteľne napríklad aj umenovedu, knihovedu, kulturologiu, semiotiku, translatológiu, novinovedu a ďalšie disciplíny, pre ktoré sa stala mikovská osobitná výrazová koncepcia štýlu a textu priamym východiskom ich súčasného vývinu u nás aj vo viacerých zahraničných školách. Bez pocitov nejakej márnomyseľnej samolúbosti, ale na druhej strane s pocitom hrdosti môžeme pritom konštatovať, že domovskou príslušnosťou tejto koncepcie je práve naša vedná doména, jazykoveda. Ako sa už aspoň nepriamo v úvode tohto textu naznačilo, aj v samej jazykovede F. Miko obsiahol niekoľko parciálnych disciplín, tvorivo a inšpiratívne prispel k ich rozvoju u nás, a tak je celkom logické, že celý nasledujúci text budeme venovať onomu uvažovaniu o jeho vklade do jednotlivých disciplín.

Začnime ho pripomenutím známej skutočnosti, že hoci sa jeho meno vždy primárne spája so štýlom a textom (básnik, esejista a novinár Viktor H u j i k ho pri jednej jubilejnej príležitosti v kultúrnej rubrike ktorýchsi novín celkom priamo, pravda, trochu okazionalne nazval *štylológom*), F. Miko v rozličných etapách svojej aktívnej tvorby venoval pozornosť aj istým otvoreným otázkam slovenskej morfológie, syntaxe, jazykovej kultúry a jazykovej výchovy (v jej rámci najmä slohovej výchovy), ďalej frazeológie a príležitostne aj istým okruhom z ďalších čiastkových disciplín.

Sledujme teda jeho aktivity v uvedených oblastiach, a to práve so zreteľom na jeho inovácie vo výkladoch zvolených disciplín, pričom ani tu nezačneme jeho dielom zo štylistiky, ale práve pohľadom na práce z iných oblastí jazyka.

Ak teda chceme postupovať naznačeným spôsobom, na prvom mieste sa tu ponúka pohľad na Mikove aktivity v oblasti morfológie. Tá bola aj chronologicky hneď za jeho štylistickými začiatkami a z druhej strany práve morfológia bola tou jazykovou oblasťou, v ktorej sa už naplno prejavila jeho tvorivosť aj zmysel pre inováciu v našom gramatickom myslení. Jeho monografia *Rod, číslo a pád podstatných mien* z r. 1962 a krátko nato jeho podstatný podiel na tzv. akademickej *Morfológii slovenského jazyka* (v jej príprave nebol iba autorom jednej z podstatných kapitol, ale spolu s prof. Jozefom Ružičkom aj spolutvorcom celej koncepcie tohto na svoj čas monumentálneho gramatického diela – potvrdzuje to nielen krátky časový interval medzi obidvoma dielami, ale oveľa zreteľnejšie povaha Mikovho textu v MSJ: jeho kapitola patrí k tým častiam, v ktorých sa prijatá koncepcia uplatňovala asi najpregnantnejšie), to sú míľniky, pri ktorých sa podstatne menila sama paradigma slovenskej morfológie. Nie dávno predtým sme sa ešte učili, že tzv. *náuka o význame slovných druhov a tvarov* tvorí popri tradičnom vetosloví a novšej syntagmatike náplň syntaxe ako jej tretia zložka (bibliograficky takúto vtedajšiu interpretáciu hraníc syntaxe a morfológie zreteľne signalizuje napr. Ružičkova monografia *Skladba neurčitku v slovenskom spisovnom jazyku* z roku 1956; náplňou morfológie v takomto chápaní bola teda vlastne iba formálna stránka slov či tvarov). Je známe, že tomuto novému prístupu k celému tvarosloviu a konkrétne potom aj spomenutej akademickej Morfológii sa neskôr vyčítalo, že sa tu morfológia až príliš „syntaktizovala“, na druhej strane treba či možno, aj s časovým odstupom a so zahrnutím všetkých novších peripetií náuky o gramatickom systéme jazyka, konštatovať, že práve uvedenými dielami sa v našej domácej jazykovede naplno etabloval a udomácnil sám pojem gramatická a konkrétnejšie aj morfológická sémantika, že tu naozaj máme do činenia s akousi tichou revolúciou v našej gramatike a že Mikov podiel na nej nie je nijako zanedbateľný, ale skôr podstatný.

Pravdaže, tieto kľúčové diela o slovenskej morfológii, to nie sú jediné Mikove vstupy do priestoru skúmania morfológie. Súbežne s nimi, niekedy však už aj pred nimi či po nich, sledoval F. Miko aj niektoré ďalšie okruhy morfológickej problematiky. Ako jeden z prvých u nás skúmal kategóriu neurčitosti, rovnako novátorsky vyčlenil ako osobitný druh prísloviak príslovky zreteľa. Pochopiteľne, viackrát sa v osobitných štúdiách a referátoch (napr. aj na slavistickom kongrese a na rozličných medzinárodných vedeckých konferenciách o gramatike slovanských jazykov) vracal k problematike jednotlivých kategórií substantíva, k otázkam systému pádov v slovenčine, pričom tu vždy ďalej rozvíjal aj svoje vlastné predchádzajúce riešenia zo spomenutých monografií. Všeličo z tohto okruhu následne – ako by sa iným metajazykom mohlo povedať – didakticky transformoval pre potreby školskej výchovy. O aktuálnych konkrétnostiach zo slovenského tvaroslovia písal viackrát aj do rozlič-

ných jazykových rubriek novín v rámci jazykového poradenstva (pravda, v tomto smere nijako nepatrí medzi rekordérov), pričom v takýchto jeho textoch zreteľne prevláda argumentačný a mierne poučajúci tón, sem-tam však vedel pero aj trochu pritlačiť.

Ako pri druhej spomedzi spomínaných disciplín, do ktorých F. Miko výrazne zasiahol, sa v týchto informáciách aj zamysleniach pristavíme pri syntaxi a pri niektorých jeho prácach o tejto problematike. Podobne ako pri prácach z morfológie ani tu ony neupútavajú svojím množstvom, ale predovšetkým tým, ako niektoré z nich zreteľne ovplyvnili celé syntaktické myslenie u nás, aký bol ich – dnešnou novorečou povedané – impakt. Ak si ich pripomenieme aj so zreteľom na chronologický prístup, na prvom mieste treba uviesť jeho nevelkú štúdiu uverejnenú práve v Jazykovednom časopise už v r. 1966 pod názvom *K diskusi o zloženom súvetí*. Čím je ona pozoruhodná? Už jej názov naznačuje, že vyšla v čase otvorených a azda možno dodať, že aj dosť vyhrotených diskusií o vtedy aktuálnom vymedzovaní príslušného syntaktického pojmu. Diskutovalo sa najmä o kritériách vymedzovania zloženého súvetia aj o jeho hraniciach. Jedni v diskusií viacej zdôrazňovali čisto kvantitatívny rozmer daných konštrukcií, iní zasa povahu syntaktických vzťahov medzi vetami (žiadala sa prítomnosť aj koordinatívneho aj determinatívneho vzťahu medzi vetami: z pojmu zložené súvetie podľa toho vypadávali typy označené neskôr ako zložené priradovacie súvetie a zloženie súvetie s prehlbovanou determináciou) a napokon ďalší sa chceli opierať o kombináciu oboch uvedených prístupov. Čo vniesol do tejto diskusie F. Miko, ako riešil toto Kolumbovo vajce? Zdanlivo celkom triviálnym spôsobom. Zdôraznil: Dve vety sú potrebné na to, aby súvetie vzniklo, tretia na to nie je potrebná. Tá robí z jednoduchého súvetia zložené. Odvtedy sa všeobecne pokladá táto otázka za uzavretú, všetky ďalšie práce o tomto pojme takmer automaticky rátať s touto Mikovou úvahou. Hoci nie natoľko výrazne ako uvedená štúdia, jednako však dosť zreteľne v našom syntaktickom diskurze rezonovali aj myšlienky z viacerých ďalších štúdií, napríklad zo štúdie o jednočlenných menných vetách, zo štúdií o vete ako o textovej jednotke alebo o vete ako o semiotickej jednotke. To všetko bolo Mikovým prínosom do rozvoja našej syntaktickej teórie. Keď však chceme v súlade s orientáciou tohto textu upozorniť na tie celkom nové, priekopnícke či až revolučné podnety jeho diela pre našu syntax, treba osobitnú pozornosť venovať jeho prácam, v ktorých našu syntax skúmal postupmi generatívnej gramatiky.

Keby to nebolo chronologicky naopak a štúdia *From the Text to the Sentence* nevyšla takmer pätnásť rokov (1984) po dvoch generatívne koncipovaných monografiách, dalo by sa povedať, že práve v nej sa trasovali cesty Mikovej aplikácie postupov generatívnej gramatiky v jeho dvoch takýmto spôsobom spracovaných monografiách, od generatívneho opisu textu ku generatívne opisovaniu vety: 1970 – *Text a štýl*, 1972 – *The Generative Structure of the Slovak Sentence. Adverbials*, hoci ono je to predsa len skôr naopak – jedna z prvých kapitol tej prvej z uvedených dvoch kníh (*Text a štýl*) má dosť jednoznačný názov *Od vety k textu*. Ak na tomto mieste odhliadneme od skúmania poradia Mikových interpretácií postupov generatívnej

gramatiky vo vlastnej syntaxi a v texte, prichodí nám v súvislosti so zámermi nášho textu pripomenúť aspoň niektoré z okolností určujúcich miesto jeho po anglicky vydanéj syntaktickej práce v kontexte našej literatúry o slovenskej syntaxi. Aj pri potrebnom zjednodušení tohto pohľadu na daný problém (so zreteľom na povahu nášho textu) vystupujú do popredia predovšetkým tieto skutočnosti: 1. Mikova uvedená monografia bola prvým a aj doteraz je vlastne neprekonaným pokusom o ucelený výklad slovenskej syntaxe metódami generatívnej gramatiky. Váhu tohto spracovania štruktúry slovenskej vety a v nej osobitne povahy príslovkového určenia podčiarkujú viaceré skutočnosti, napríklad: Dielo vyšlo len pätnásť rokov po tom, ako sa v *Syntaktických štruktúrach* Noama Chomského vôbec predstavila takáto koncepcia spracovania gramatiky. Ďalej treba pripomenúť, že vyšlo v čase, keď sa ešte dost' zoširoka diskutovalo o tom, že Chomského koncepcia je primeraná pre opis angličtiny a ďalších jazykov s podobnou stavbou, ale že nie je celkom primeraná pre opis gramatickej štruktúry jazykov s bohatou morfológiou, teda napr. slovanských jazykov. Mikova práca bola takto v širších slovanských reláciách jednou spomedzi prvých, ktoré túto koncepciu systematicky aplikovali na materiáli slovanského jazyka a tým overovali jej nosnosť aj v odlišných podmienkach. Iste nebolo náhodou, že monografia vyšla aj zásluhou svetoznámeho vydavateľstva Mouton (to sa okrem Mikovej práce podarilo z výsledkov našich lingvistov len Viktorovi Krupovi). 2. Mikovou ambíciou bolo v opise slovenskej vety novú koncepciu nielen aplikovať a overovať, ale aj dotvárať, podľa potrieb aj modifikovať či inovovať. V takomto zmysle sa autor nechcel vzdať klasického rozdeľovania viet na jednočlenné a dvojčlenné, a tak sa mu pred chomskovské vyčlenenie dvoch bezprostredných zložiek vety (známe symboly S — NP — VP) predsunulo práve rozčlenenie vety podľa povahy jej gramatického jadra. Tento jeho krok sa stretol s pomerne zreteľnou kritikou, ba niekde aj celkovým odmietnutím, jednako však zostáva svedectvom autorovho hľadania čo najvýstižnejších ciest pri opise našej syntaxe. 3. Nezanedbateľná je v súvislosti s touto knihou aj tá okolnosť, že sa v nej spracúvala problematika, ktorá patrila v tom čase medzi celkom otvorené otázky slovenskej aj ostatnej syntaxe: Najmä slovanská syntaktická teória v tom čase ešte živo diskutovala o tom, či je príslovkové určenie jedným vetným členom, alebo tu ide o viacej príbuzných, jednako však osobitných vetných členov. Aj keď je pri menšej dostupnosti tohto diela ohlasov na Mikovo riešenie uvedenej otázky v ňom celkovo menej, z jej nasledujúcich spracúvaní v našej teórii je evidentné, že aj v tomto smere zohrala sledovaná kniha dôležitú úlohu. 4. Povaha nášho textu dovoľuje pripomenúť v daných súvislostiach ešte jednu skutočnosť, ktorá je známa najmä ako akási klebietka zo slovenskej lingvistickej kuchyne, ale ktorá zároveň nie je celkom zanedbateľná pri poznávaní peripetií nášho lingvistického a konkrétne aj gramatického myslenia, a teda má – môže mať – aj určitú kognitívnu hodnotu. Ide o fakt, že približne v tých rokoch, ako sa pripravovali a vyšli obidve spomínané Mikove knihy aplikujúce koncepciu generatívnej gramatiky, uvažovalo sa o tom, že kolektív autorov, ktorí vydali už uvedenú Morfológiu

slovenského jazyka, spracuje aj slovenskú syntax. Ako je známe, tento projekt sa nikdy nerealizoval. Ako jeden z dôvodov neuskutočnenia sa tu popri istých problémoch v osobných vzťahoch medzi členmi kolektívu spomína najčastejšie aj to, že práve profesor F. Miko trval na tom, aby sa celá syntax spracovala celkom po novom, generativisticky. Uvažovať o tom, čo by bolo, keby..., to by už patrilo do sféry sci-fi, a tak ostaňme len pri naznačených konštatovaniach. Všetky uvedené okolnosti, ale predovšetkým sám fakt existencie ucelenej Mikovej syntaktickej monografie koncipovanej podľa postupov generatívnej gramatiky potvrdzujú, že aj v tejto oblasti mu patrí prívlastok inovátora či revolucionára.

Keď pristupujeme k pohľadu na Mikovo dielo z oblasti štýlu a textu, predovšetkým si uvedomujeme, že práve tejto zložke jeho tvorby sa primárne venovala pozornosť azda vo všetkých predchádzajúcich analytických aj hodnotiacich príspevkoch o ňom. Preto môžeme v súlade s prijatým interpretačným východiskom nášho textu zamerať nasledujúce poznámky iba na to nové, na to, v čom sa Mikovými prácami menila naša štylistika a náuka o texte. Aj tak tu však bude problém, lebo: Čo nie je či nebolo v čase vyjdenia príslušných prác v jeho štylistike a náuke o texte nové? Napriek tomu sa však pokúsime akcentovať iba niektoré podstatnejšie veci.

Štylistika – neskôr prepojená aj na teóriu textu – bola základnou náplňou vedeckej tvorby F. Miku: Z jej oblasti je už jeho prvotina *Vedecký štýl Jaroslava Vlčka* z roku 1946, neskôr bola predmetom jeho najpočetnejších štúdií aj viacerých kníh a svoje zastúpenie má aj medzi najnovšími Mikovými prácami z posledných rokov. Ešte viac ako tento kvantitatívny rozmer vypovedá o dominantnom postavení štylistickej problematiky v Mikovom diele skutočnosť, že práve tu sa zrodila oná osobitná koncepcia, ktorá výrazne zasiahla nielen samu štylistiku, ale zreteľne dávala inšpiráciu aj pre už spomínané ďalšie vedné oblasti. Je to známa výrazová koncepcia štýlu a jej elementárny prvok, výrazová vlastnosť, resp. druh výrazu. Venujme sa aspoň celkom stručne tejto stránke Mikovho diela.

Nebudeme tu interpretovať celý tento Mikov prístup k štýlu, skôr sa pristavíme pri tej najelementárnejšej otázke, kde sa vlastne vzala tá nová (dovtedy nijako osobitne, t. j. na úrovni štylistickej paradigmy nevyčleňovaná) štylistická veličina? Prečo ju asi potreboval tvorca tejto koncepcie vydeľovať ako kľúčový pojem celého svojho chápania a výkladu štylistiky, keď ju ani sám vo svojich štylistických prvotinách – vrátane skripta *Sloh* z roku 1955 – ešte explicitne nemal? Ak tu trochu siahneme do spomienok na jeho prednášky zo štylistiky na prešovskej Filozofickej fakulte vtedy ešte Univerzity P. J. Šafárika v prvej polovici 60. rokov už minulého storočia, keď sa táto koncepcia doslova pred našimi očami formulovala (to boli skutočné *tvorivé dielne*, aj keď podľa rozvrhu išlo o prednášky alebo semináre, tam sa skutočne ešte iba hľadalo: napríklad v jeho vtedajšom pojmosloví to ešte neboli *operatívnosť* a *ikonickosť*, ale *akčnosť* a *obrazovosť*, ani vyčleňovaných vlastností ešte nebolo vyše šesťdesiat, ako je to v novších verziách sústavy, ale iba okolo tridsať), v popredí jeho odôvodnenia novej koncepcie aj nového centrálného pojmu štylistiky

boli predovšetkým tieto skutočnosti: 1. Aj štylistika musí pri prehľbovaní svojho výkladu nevyhnutne budovať na elementárnejších jednotkách, nie až na štýle, a to v rovnakom alebo podobnom duchu, ako napr. sémantika prechádzala od sémemy na úroveň sémey, sémantického príznaku, ako fonológia išla hlbšie pod úroveň fonémy a vyčleňovala už dištinkatívne príznaky, ako zasa aj morfológia skúmala nielen slovné tvary, ale aj morfy a morfémy. Je to síce veľmi ďaleko od nanoúrovne, na ktorú sa posúvajú výskumy súčasných prírodných i ďalších vied, jednako to dovoľuje dostať sa jazykovým výrazom z rozličných rovín „pod kožu“, vidieť ich hĺbkovú úroveň. V štylistike túto hlbšiu úroveň predstavovala podľa neho práve výrazová vlastnosť či druh výrazu, lebo štylistické prostriedky či štylémy (tento názov sa v tom čase objavoval tiež iba sporadicky) boli veličinami prevzatými z iných rovín, kým výrazová vlastnosť bola svojská, vlastná štylistická entita. 2. Sám pôvodca tejto koncepcie sa bránil tomu, aby ho označovali ako pôvodcu konceptu tejto veličiny, ako jej „vynálezcu“. On vždy zdôrazňoval, že jeho prístup sa opiera o empiriu, o poznanie, že už aj predchádzajúce štylistické výklady pri vymedzovaní jednotlivých štýlov vždy uvádzali istú množinu menších štylistických kvalít, jednotlivých vlastností, napr. pri vedeckom objektívnosť, pojmovosť, abstraktnosť a ďalšie, pri hovorovom zasa napríklad subjektívnosť, situačnosť, hovorenosť či ústnosť atď. V čom on sám videl vlastný prínos, to bola najmä skutočnosť, že tieto vlastnosti, príznaky nehľadal ani neuvádzal pri každom štýle akoby ad hoc, ale ich chcel vidieť ako istý systém, nejakú sústavu (výrazovú sústavu) existujúcu už pred samým textom. Pri jej hľadaní a formulovaní sa riadil princípom podradenosti, subsumpcie, teda poznaním, že všetky vyčleňované vlastnosti nie sú akoby z jednej roviny (napr. operatívnosť je podľa jeho chápania nadradená subjektívnosti, tá ďalej expresívnosti, tá zasa emocionálnosti atď.), a zároveň aj princípom opozitnosti (takto stojí operatívnosť oproti ikonickosti, pojmovosť oproti zážitkovosti, subjektívnosť oproti sociatívniosti atď.). Na pozadí týchto princípov sa jednotlivé vlastnosti vymedzovali a na tom istom pozadí sa potom určovalo aj miesto každej z týchto vlastností v rámci celej sústavy. 3. Tým samým sa prehĺbilo videnie paradigmatických rozmerov štýlu a konkrétneho štýlu, štýlu konkrétneho textu (F. Miko sám ho nazýva aj idioštýlom) sa potom definoval ako dynamická, teda premenlivá konfigurácia výrazových vlastností. Keďže autor chápal štýl aj ako špecifické prepojenie jazyka a témy (tému v tomto „dvojzáprahu“ dokonca pripisoval väčšiu váhu), jednotlivé výrazové vlastnosti mali svoje špecifické jazykové aj tematické výrazivo. Následne teda platí: štýl je konfigurácia výrazových vlastností, každá vlastnosť sa vyjadruje istou konfiguráciou jazykových aj nejazykových prostriedkov, teda štylém. Ak si pritom uvedomíme, že celé vyčleňovanie jednotlivých výrazových vlastností sa odvíja od základných funkcií jazyka (v Bühlerovskom zmysle), potom neprekvapuje, že s istými modifikáciami sa tento koncept štýlu tak zreteľne a produktívne aplikoval aj vo viacerých príbuzných semiotických systémoch a rozličných vedných disciplínach (okrem literárnej vedy najproduktívnejšie a najčastejšie asi v translatológii, v ktorej sa výrazová sústava uplat-

nila ako spoľahlivé *tertium comparationis* pri porovnávaní vlastností textu prekladu a originálu).

Na uvedených východiskách je založená celá Mikova koncepcia štýlu. Nebudeme to osobitne a nejako systematicky dokladovať ani dokazovať. Aspoň ilustračne však upozorníme na niekoľko okruhov štylistickej problematiky, v ktorých sa tieto východiská výrazne zračia v riešeníach konkrétnych otázok.

František Miko ako jeden z prvých u nás zreteľne rozlišoval v oblasti vydeľovania a klasifikácie štýlov primárne a sekundárne štýly, teda postupoval v tomto bode analogicky s tým, ako diferencoval jednotlivé výrazové vlastnosti štýlu. Nešiel teda cestou prostého vyratúvania ďalších a ďalších štýlov bez špecifikovania vzťahov medzi nimi, ale aj tu – podobne ako pri spomenutých výrazových vlastnostiach – hľadel na ne ako na osobitný systém, v ktorom sú isté štýly základné, primárne a iné od nich odvodené. Primárnymi sú podľa neho iba tie, ktoré vznikli ako výsledok priamej diferenciacie jazykových funkcií, ostatné sú odvodené či derivované (v čase, keď sa ešte neuplatňoval pojem *sekundárny štýl*, nazýval tieto odvodené štýly vlastným termínom *lomený štýl*). Za primárne pokladal iba štyri štýly (hovorový, umelecký, vedecký a administratívny či – v jeho názvosloví – rokovací), pričom ešte aj medzi nimi videl istú diferenciaciu a hovorový štýl interpretoval ako východisko ostatných primárnych štýlov. Množina sekundárnych štýlov bola z tohto hľadiska otvorenejšia, nie však až tak, ako sa predstavovala v druhej z našich dvoch základných štylistických koncepcií. On sám medzi ne zaratúval najmä popularizačný, esejistický, ďalej publicistický a do istej miery aj rečnícky štýl, všetko to ostatné, čo sa niekedy zaraďovalo pod tento pojem (teda napr. pojmy typu *subjektívny štýl*, *nominálny štýl*, *familiárny štýl*, *vidiecky štýl*, *humorný štýl*, *vecný štýl*, *detailný štýl* a pod.), charakterizoval iba ako „istý tón, zafarbenie v celkovom výrazovom ustrojení reči“ (Text a štýl, 1970, s. 105).

V nadväznosti na formulácie z predchádzajúceho odseku si aspoň malú poznámku žiada Mikov vklad do výkladu jednotlivých štýlov. Je známe, že F. Miko venoval veľkú pozornosť problematike umeleckého štýlu a textu, samej jeho podstate aj mnohým parciálnym okruhom z tejto oblasti. O týchto otázkach často písali viacerí literárni vedci, a to aj tí najpoprednejší, ako Stanislav Š m a t l á k, Oskar Č e p a n, Anton P o p o v i č, Peter Z a j a c a iní, keď všeličo z Mikových výkladov o tejto sfére akceptovali, niečo modifikovali, ale o všeličom s ním aj diskutovali či priamo aj polemizovali. V týchto poznámkach sa o tejto časti jeho diela nebudeme osobitne vyjadrovať a v skratke sa pristavíme pri jeho výkladoch a podnetoch v problematike niektorých iných štýlov.

Už v čase, keď v našej štylistike ešte doznievalo miešanie blízkych, jednako však celkom samostatných pojmov *hovorový štýl* a *hovorená podoba jazyka* a keď sa viaceré poznatky o hovorenej podobe akosi mechanicky premietali aj do charakteristiky, ba aj do vnútorného členenia hovorového štýlu, teda už vtedy ponúka F. Miko vlastný, skutočne štylistický pohľad na vnútornú členitosť celého hovorového štýlu,

vydeľujúc viacero jeho osobitných variantov a subvariantov. Práve on medzi prvými začína špecifikovať pojem *hovorovosť*, keď ho chápe ako transpozíciu vlastností hovorového štýlu do oblasti iných komunikačných typov a iných štýlov. Vo sfére odbornej komunikácie prispel zasa k hlbšiemu a fundovanejšiemu výkladu príslušných štýlov, keď predovšetkým na pozadí svojej základnej opozície operatívnosť – ikonickosť náležite špecifikoval popularizačný štýl, keď určil jeho odvodenosť od vedeckého štýlu a zároveň aj jeho kvality prevzaté od ďalších štýlov, čo mu zasa umožnilo vymedziť viacej osobitných druhov tohto sekundárneho štýlu. Aj v našej odbornej komunite zostali trochu nepovšimnuté jeho podnety z interpretácie pojmu náboženský alebo religiózny štýl (tu človeka až prekvapí, ako vedel ísť do hĺbky danej problematiky aj v čase nie najpriaznivejšie naklonenom nielen výskumu, ale aj samej ontológii tejto oblasti). Podobný osud stihol aj viaceré jeho síce parciálne, ale vo všeličom dosť podstatné riešenia otázok zo sféry publicistického a rečníckeho štýlu.

Ako naznačili poznámky o knihe *Text a štýl*, u profesora F. Miku sa veľmi skoro celá štylistika dosť zreteľne spája s náukou o texte, hoci na druhej strane autor zdôrazňuje ich osobitosť či samostatnosť. Výberovým uplatnením poznatkov o texte sa všeličo aj v jeho koncepcii štýlu trochu posunulo aj prehĺbilo. Do základného inštrumentária štylistiky sa takto dostávajú také parametre, ako sú textovosť a intertextovosť – táto druhá u neho a v celej nitrianskej škole aplikovaná pod názvom *metatextovosť*. S týmto rozmerom textu a štýlu sa tu rátať oveľa skôr, ako sa v širších reláciách presadila genettovská teória intertextuality či intertextovosti. Našej škole sa neskôr trochu vyčítalo, že jeden z typov intertextuality, nadväzovania medzi textami (metatextovosť) povýšila na úroveň všeobecnej teórie – išlo tu však naozaj o to známe hlboké nedorozumenie: Pod názvom metatextovosť táto koncepcia naozaj sledovala rozličné druhy nadväzovania, ba možno povedať, že tieto (teda Mikove a nitrianske) prístupy vo viacerých smeroch sledujú aj také dimenzie textového nadväzovania, aké sa v zahraničných školách vyčleňovali až oveľa neskôr, alebo sa vôbec nesledovali (uved'íme aspoň základné dimenzie, ktoré pri tomto výskume naša škola skúmala, keď rozlišovala afirmatívne a kontroverzné, čiastkové a úplné, formálne a obsahové, otvorené a skryté nadväzovanie medzi textami). Spomenutý posun je tu teda viacej terminologický ako pojmový, hoci na druhej strane treba uviesť, že čosi podobné sa stalo aj s pojmami G é r a r d a G e n e t t a, aj u neho bola intertextovosť pôvodne viacej špeciálnym typom a vrcholovým pojmom bola transtextovosť. Sledovanie týchto súvislostí by si samo žiadalo oveľa väčšiu plochu, než pokrývajú predchádzajúce časti tohto nášho textu.

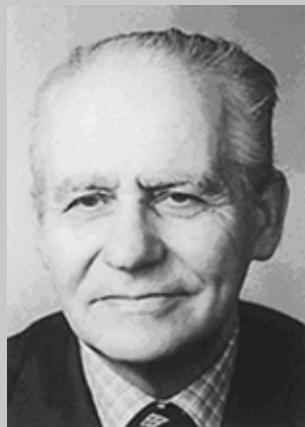
O podnetoch Mikových štylistických prác by bolo možné hovoriť ešte v mnohých ďalších súvislostiach, spomenieme tu už len jednu vec, jeho starostlivosť o štylistickú výchovu a odtiaľ u neho odvodenú všeobecnú školskú aj mimoškolskú jazykovú výchovu. Takýmto témam venoval profesor F. Miko pomerne veľa pozornosti počas celej svojej aktívnej bádateľskej činnosti. Odtiaľ sa odvíja aj jeho starostlivosť o presadenie vyučovania frazeológie do náplne všetkých stupňov škôl (porov. ním

inšpirovanú a za jeho veľkej autorskej účasti pripravenú prácu *Frazeológia v škole* už z druhej polovice 80. rokov 20. storočia). O tom, že aj takto pragmaticky orientované práce boli pre samého autora stimulom na rozvíjanie a formulovanie ďalších teoretických postulátov, sa možno presvedčiť v jeho bibliografii z hociktorej zo spomenutých oblastí. Na ilustráciu uveďme len jeho vstup do výskumu frazeológie: Uvedená kolektívna monografia mala naozaj skôr pragmatické zameranie – skúmať, aké typy frazém možno dávať ktorému ročníku základnej či strednej školy do náplne vyučovania slovenčiny. Príznačne mikovsky z toho však vyšli aj zásadné poznatky o celej frazeológii, o jej podstate, o jej základných či – ako sa dnes hovorí – definičných znakoch, o dvoch „tvárach“ frazémy, teda o tom, čo neskôr Juraj Furdík formuloval ako Miko-vo zdôraznenie princípu lexikálno-syntaktického synkretizmu frazémy.

Na záver nebudeme robiť nijakú sumarizáciu alebo zhrnutia všetkého uvedeného, pripomenieme už len dve skutočnosti, ktoré všeličo vypovedajú o osobnosti aj diele profesora F. Miku a zároveň dokresľujú mnohé z toho, čo sa uviedlo pri parciálnych pohľadoch na isté body z jeho činnosti, a tak sa aspoň nepriamo stávajú aj výrazným odkazom: 1. V čase, keď sme všetci v zajatí scientometrických ukazovateľov vedeckej výkonnosti, azda každého prekvapí údaj o rozsahu Mikovho lingvistického diela. Ak sa v tomto spoľahneme na päť knižiek bibliografie slovenskej jazykovedy, zistíme, že sa v nich uvádza (iba – chcelo by sa doložiť) niečo vyše tristo bibliografických jednotiek. Autor je podľa tohto parametra teda ďaleko za inými, ktorých dielo svojim počtom bibliografických jednotiek aj niekoľkonásobne presahuje počet jeho prác. Vieme, že v onom počte je viacero knižných prác, vieme, že všeličím zasahoval za hranice jazykovedy a rozvíjal iné disciplíny, ale aj tak je jeho prípad veľmi poučný (priam sa tu natíska pritakať onomu husitskému *Na množství nehled'te...*). Poučný možno iba pre nás, ale mohol by byť napríklad aj pre akreditačnú komisiu. 2. Oveľa podstatnejšia je druhá vec, ktorú tu chceme uviesť. Je to čosi, čo sa týka jeho najvnútornejšieho vedeckého životopisu, jeho bádateľskej konštitúcie jeho osobnosti: F. Miko sa takmer celým svojím dielom javí ako bádateľ budujúci svoje koncepcie na princípoch štrukturalizmu, postštrukturalizmu a logického pozitivizmu, ale on súbežne s tým chce stavať – prvý raz už v roku 1966 a potom v knihe *Význam, jazyk, semióza* z roku 1994 – na intuícii a na ďalších pojmoch fenomenológie. Ako vidieť, pochybnosti, hľadanie, to zákonite sprevádza aj takého výsostného bádateľa, akým profesor František Miko v každom ohľade bol a akým zostáva.

Uzavríme naše zamýšľanie a úvahy o diele aj osobnosti profesora Františka Miku tým, čo azda malo byť na samom začiatku tohto textu: Chváliť nám treba múdрых mužov, hovorí sa v jednej múdroslovnej biblickej knihe. Chváľme a ctíme si teda tohto múdreho muža, jeho prenikavé, inšpiratívne a stále inšpirujúce vedecké dielo aj výnimočnú osobnosť. Učme sa od neho, učme sa jeho hľadačstvu, jeho vedeckej odvahe aj poctivosti. Fundovaná, hlboká reflexia mnohých jeho podnetov aj celých koncepcií, to bude nielen najlepšie uctenie si jeho pamiatky, ale aj jedna z možností rozvíjania novších (najmä kognitívnych) prístupov k jazyku a jeho výskumu.

**Mimoriadne číslo časopisu Slovenská literatúra
venované pamiatke Prof. PhDr. Františka Miku, DrSc.**

Publikované príspevky z vedeckého seminára konaného pri príležitosti životného jubilea F. Miku, ktorý sa konal v Bratislave 12. apríla 2010.

I. FRANTIŠEK MIKO A LITERÁRNA VEDA

Jiří T r á v n í č e k: *Tři určující inspirace (více než anamnéza, méně než analýza)*

Lubomír P l e s n í k: *Autentickost' a solitérnost' Mikovho výrazu*

Peter Z a j a c: *Zážitkovost' – brikolážový príbeh jedného pojmu*

René B í l í k: *Mikov príspevok k ontológii textu*

Fedor M a t e j o v: *Ne-jubilejné poznámky k iniciatívam F. Miku a k možnej lekcii z nich pre prácu s básnickým textom*

Miroslava R e ž n á: *František Miko – paradigma vnútra*

II. FRANTIŠEK MIKO A JAZYKOVEDA

Juraj V a ň k o: *Dynamický algoritmus textu a vety*

Jozef M l a c e k: *O jednom pojme z mikovského inštrumentária štylistiky*

Zuzana K o v á č o v á: *Sústava výrazových kategórii ako štruktúra*

Renáta H l a v a t á: *Teória literárnej komunikácie, historizácia a časový aspekt štylistiky*

Szabolcs S i m o n: *V znamení „tradície a kontextu“. O maďarskom preklade knihy Františka Miku Od epiky k lyrike – Štylistické prierezy literatúrou a o jej recepcii v maďarskom kultúrnom kontexte*

VZŤAH INTERNACIONÁLNYCH A DOMÁCICH SLOV V PREMENÁCH ČASU¹

KLÁRA BUZÁSSYOVÁ

BUZÁSSYOVÁ, Klára: Relation between International and Original Words in a Metamorphosis of Time. Jazykovedný časopis, 2010, Vol. 61, No. 2, pp. 113 – 130. (Bratislava)

The paper analyses a relationship between the international and original words in Slovak and it is based on the results of author's chapter about tendencies to internationalisation (co-author Krystyna Waszakowa) in a team monograph *Słowoтворство/Nominacja* (Word Formation/Denomination, 2003). Specifications as manifestations of the internationalisation tendency, e. g. creation of whole families of derivations from the bases of loan words, activation of the borrowed suffixes, rising activity of compounds creation, etc. are in Slovak language similar to other Slavic, mainly West-Slavic languages. Repeated borrowings represent a space of connection of the language synchrony and diachrony as well as the modification of speakers' attitudes to foreign words. In spite of the often fears that the rising number and rate of borrowings endangers an identity of Slovak as standard and national language, the author takes an opinion that proportions in which the original and international means of expression coexist in language as synonymous means, and as semantically and pragmatically differentiating means, are also parts of the language identity. She agrees with Juraj Dolník (2010) who argues that an optimal degree of borrowing is formed in communication. A probing analysis of texts of team of authors (mainly of research workers in humanities) published in monograph about the Slovak society, prepared to the 20th anniversary of the Velvet Revolution in 1989, serves as a support of her views.

1. Úvod. O internacionalizácii ako všeobecnejšej tendencii, a teda aj o vzťahu domácich a internacionálnych slov, sa už veľa písalo v zahraničnej, najmä slavistickej literatúre, vrátane slovenskej jazykovednej produkcie. Napriek tomu nie je neúžitočné sa k tejto téme vracieť. Všetky jej aspekty nie sú vyčerpané. Je to téma výrazne sa dotýkajúca aj vzťahu jazyka a spoločnosti. Už aj preto sa stáva v priebehu dejinných premien národných a jazykových spoločenstiev aktuálnou vždy znova a znova. Autorka tejto štúdie sa venovala téme internacionalizácie vo viacerých štúdiách. Z príležitosti významného jubilea Jána Bosáka, ktorému pripisujeme tento príspevok, sa k tejto téme vraciame opäť.² O aktuálnosti problematiky svedčí okrem iného to, že internacionalizácia ako čiastková téma predstavovala jeden z výstupov vedeckého projektu *Slovenčina na konci 20. storočia, zmeny v jej systéme, normách a funkciách*. Ján Bosák bol jej hlavným riešiteľom. Výsledok projektu existuje v podobe cennej publikácie *Internacionalizácia v súčasných slovanských jazykoch: za*

¹ Štúdia bola vypracovaná v rámci projektu VEGA 2/0007/08 Slovník súčasného slovenského jazyka 3. etapa – Koncipovanie a redigovanie slovníkových hesiel, postredakčná príprava a s tým spojený lexikologicko-lexikografický výskum.

² Príspevok bol prednesený na vedeckom seminári 15. 10. 2009 venovanom Jánovi Bosákovi a dodatočne dopĺňa súbor príspevkov v Jazykovednom časopise 2010, č. 1 venovaných jeho životnému jubileu.

a proti (1999). Závažnosť problematiky internacionalizácie jazykov vyplýva okrem iného aj z prostého faktu, že tejto téme sa venovali bádatelia až troch komisií pôsobiacich pri Medzinárodnom komitáte slavistov: Medzinárodnej komisie pre slovanské spisovné jazyky, v ktorej po dlhé roky pracoval Ján Bosák (trinásť rokov bol aj jej predsedom); Medzinárodnej komisie pre výskum slovotvorby slovanských jazykov (slovenskú jazykovedu od jej založenia v r. 1995 reprezentovali Juraj Furdík a Klára Buzássyová; v súčasnosti sú členmi komisie Miloslava Sokolová a Nicol Janočková). A napokon treba v tejto súvislosti spomenúť aj Medzinárodnú komisiu pre výskum slovanskej frazeológie pri Medzinárodnom komitáte slavistov, v ktorej je slovenská jazykoveda zastúpená našimi špičkovými frazeológmi Jozefom Mlačkom, Janou Skladanou a Petrom Ďurčom.

Do citovaného zborníka o internacionalizácii editovaného J. Bosákom Jozef Mlavec napísal zaujímavý príspevok, v ktorom internacionalizáciu vo frazeológii interpretuje ako určitú univerzálnu či aspoň nadnárodnú tendenciu. Chápe ju ako istý typ univerzálnosti, jav, ktorý stojí v zreteľnej opozícii k medzijazykovej idiomatičnosti (Mlavec, 1999, s. 99). Autorovi ide o skúmanie tých skutočností vo fonde slovenskej frazeológie, ktoré majú zreteľné paralely vo frazeológii iných jazykov. Internacionálny aspekt frazeológie zahŕňa prejavy internacionalizácie na rovine samého fondu frazém aj uplatňovanie týchto frazém v súčasnej komunikácii. Napríklad z frazeologických prirovnaní *zostať ako (sol'ný) stĺp*, rus. *obratit'sia v (sol'noj) stolb*, čes. *stát jako (sol'ný) sloup*, angl. *stand (there) as if turned a pillar of salt* zistujeme, že variant bez faktatívnej zložky „sol'ný“ pôsobí celkom ako domáce prirovnanie.

Výsledky, ktoré vznikli v rámci výskumných aktivít Medzinárodnej komisie pre výskum slovotvorby slovanských jazykov, sú súčasťou rozsiahlej kolektívnej monografie osemnástich spoluautorov *Komparacja systemów i funkcjonowania wspolczesnych jazyków słowiańskich I. Slowotwórstwo/Nominacja* (Opole, 2003). Projekt nadviazal na vypracovanie štrnástich monografií o jednotlivých slovanských jazykoch. Cieľom kolektívnej monografie (a nadväzujúceho projektu) bolo porovnanie systémov a fungovania súčasných slovanských jazykov z hľadiska niekoľkých štruktúrnych, typologických aj spoločensky závažných vlastností. Išlo o výsledok porovnávaní v rámci skupín západoslovanských, východoslovanských jazykov a jazykov južných Slovanov.

2. Prečo je užitočné pojmové spresnenie *tendencia* namiesto *proces internacionalizácie jazykov* ?

2.1. V rámci slovotvorby slovanských jazykov sa internacionalizácia chápe širšie než ako jeden proces. Takéto chápanie navrhol Karl Gutschmidt (1995, 1998, 2003). Internacionalizáciu chápe ako tendenciu v zmysle nadradený pojem (hyperonymum), ku ktorému je proces vo vzťahu podradeného pojmu (hyponyma). Tendencia určuje smerovanie viacerých jazykových procesov a zmien, ktoré prebiehajú v podobe upevňovania inovácií aj ubúdania zastarávajúcich jednotiek (špecifikácie týchto procesov ako prejavy tendencie k internacionalizácii, porov. nižšie 4. 1 n.).

Z definície internacionalizmu: „Internationalizmus je interlingválna jednotka rozličnej úrovne a zložitosti (slovo, morféma, konštrukcia), prostredníctvom ktorej sa tvoria korešpondujúce jednotky, t. j. (formálne) kongruentné, obsahovo ekvivalentné jednotky jednotlivých jazykov“ (Braun – Schaefer – Volmert, 1990, s. 47; Buzássyová, 1997, s. 70) vyplýva, že internacionalizmy sa dajú identifikovať len komparáciou. Obsahová zhoda internacionalizmov zahŕňa významovú zhodu, štylistickú blízkosť aj relatívne blízku komunikačnú a funkčnú platnosť. V starších definíciách sa zdôrazňoval grécky a latinský pôvod internacionálnych slov a ich výskyt vo viacerých (aspoň troch) geneticky nepríbuzných jazykoch (takto internacionalizmy definoval napríklad J. Jiráček, 1984, s. 5). Podrobný prehľad definícií termínu internacionalizmus, internacionalizácia podáva v mimoriadne cennej knižnej monografii o internacionalizácii poľská lingvistka Krystyna Waszakowa (2005). Vo všeobecnej úvode porovnávacej štúdie *Tendencie k internacionalizácii (s ohľadom na funkčnú diferenciaciu internacionalizácie v rozličných sférach komunikácie)* v citovanej kolektívnej monografii *Komparacja systemów ...* sme ako autorky zdôraznili potrebu spresniť vymedzenie termínu internacionalizmus aj vo vzťahu k termínom cudzie slovo, prevzaté slovo, medzinárodné slovo (Buzássyová – Waszakowa, 2003, s. 50).

Pri uvažovaní o priamom a sprostredkovanom prevzatí je užitočné brať do úvahy vzťah pojmu internacionalizmus k pojmom latinizmus, grécizmus, germanizmus, galicizmus, anglicizmus. Je totiž známe, že do slovanských jazykov sa kedysi viaceré internacionalizmy dostávali prostredníctvom nemčiny alebo francúzštiny. Sprostredkovanosť nemčinou, francúzštinou, či dnes najčastejšie angličtinou nevyučuje, že daný výraz je zároveň internacionalizmom (europeizmom), ak ho paralelne prevzali viaceré jazyky. Neraz sa už zdôraznilo, že v súčasnosti najsilnejším jazykom odovzdávajúcim a sprostredkujúcim internacionálnu, najmä terminologickú lexiku, je angličtina. Je to pochopiteľné preto, lebo, ako sa už často povedalo, v angličtine sa po prvý raz pomenúvajú mnohé výdobytky vedy a nových technológií vznikajúce v USA a vo Veľkej Británii – hospodársky aj technicky najvyspelejších krajinách. Anglicizmy (a amerikanizmy) prevzaté do slovanských aj iných jazykov v posledných desaťročiach pokladajú autori citovanej medzinárodnej kolektívnej monografie za súčasť veľkej vrstvy internacionalizmov. Uznávajú sa však pritom niektoré osobitosti anglicizmov (amerikanizmov), preto sa tieto lexikálne jednotky interpretujú ako osobitná skupina prevzatí v rámci vrstvy internacionalizmov.

2.2. Internacionalizmy a výskum na diachrónej a synchronnej osi jazyka. Aj keď sa internacionalizmy skúmajú častejšie ako súčasť synchronného výskumu, nevyučujeme možnosť skúmať lexiku internacionálneho charakteru aj ako vývinový jav. V štúdiu *Opakovaná internacionalizácia a problém identifikácie morfológických a lexikálnych jednotiek* (Buzássyová, 1991; 2003, s. 51) odôvodňujeme možnosť pracovať s termínom výpožička (prevzatie) popri termíne internacionalizmus aj pri skúmaní synchronnej dynamiky (nerezervujeme pojem výpožička iba pre historickú

lexikológiu, ako sa to niekedy robí). Termínom opakovaná internacionalizácia sme sa usilovali viesť diachrónny moment do synchronnej analýzy. Pojmom opakovaná internacionalizácia reflektujeme situáciu, keď sa daný internacionalizmus dostáva do jazyka po istom čase opakovane, ale prostredníctvom iného jazyka. Napríklad prvým prevzatím do slovenčiny je slovo *moderátor* (staršie priame prevzatie z latinčiny do slovenčiny) vo význame „vzdelávateľ, vychovávateľ v niektorých spolkoch“; v Slovníku slovenského jazyka (1959 – 1968) je táto lexéma zachytená v uvedenom význame ako zastarané slovo; druhým, zopakovaným internacionalizmom je lexikálna jednotka *moderátor* v súčasnej slovenčine vo význame „tvorivý pracovník, ktorý sprevádza program v rozhlase alebo v televízii, vedie odbornú diskusiu“.

Obsahovo blízky nášmu (metaforickému) termínu opakovaná internacionalizácia je pojem/termín sukcesívne výpožičky. Krystyna Waszakowa (2005, s. 31) poukazuje na to, že jav vzniku nových významov lexém v dôsledku opakovaných prevzatí/výpožičiek nie je dnes ešte dostatočne prebádaný. Medzi jeho najzreteľnejšie prejavy patrí rozšírenie alebo zúženie významu dávnych latinských prevzatí pod vplyvom angličtiny. V súčasnej poľštine sú to napríklad významy lexém *agresywny, ikona, kultowy*. V slovenskej jazykovede sa najnovšie pojmom opakovaná internacionalizácia inšpirovala Gabriela Múcsková (2010, s. 442 – 451). Navrhla spresnenie v podobe rozlišovania širšieho pojmu „viacnásobné prevzatia“ zahŕňajúceho prevzatia rozličných tvarov a derivátov z jedného základu bez ohľadu na časové poradie, v akom prišli do prijímajúceho jazyka, a užšieho pojmu „opakované prevzatia“, ktoré by pri diachrónnom ponímaní mohlo mať vymedzenie časovo neskoršieho prevzatia zo spoločného genetického základu. Napríklad slovo *kredit* je staršie prevzatie z taliančiny vo význame „úver“, v prenesenom význame „dôvera“. V novšom prevzatí z angličtiny je *kredit* výraz používaný vo vysokoškolskej praxi vo význame „výčíslená hodnota priznaná študentovi po splnení istých podmienok“ (výklad podľa KSSJ). Z príspevku G. Múcskovej vyplýva nevyhnutnosť skúmať lexikálne prevzatia v súvislosti s dejinami jeho nositeľov; nadväzuje v tom na Vincenta Blánára (1977, s. 167). Autorka právom zdôraznila, že opakované prevzatia uchovávajú v sebe prejavy adaptačných procesov, sémantických zmien a derivačných vlastností cudzích jazykov, ktorými prešli na ceste do prijímajúceho jazyka, odrážajú aj spoločenské a kultúrne dejiny nositeľov príslušných jazykov (Múcsková, 2010, s. 450).

3.1. Problematiku opakovaných prevzatí môžeme charakterizovať v širokom zmysle ako oblasť, priestor, kde sa prirodzene stýka diachronická dimenzia jazyka, a teda vývin jazyka a spoločnosti so synchronným stavom jazyka a jeho nositeľov v skúmanom období. Do oblasti vzťahu jazyka a spoločnosti patria aj postoje používateľov jazyka k preberaniu slov z iných jazykov do daného jazyka, teda postoje k vzťahu domáci jazykový prostriedok versus cudzí jazykový prostriedok. Ide pritom jednak o postoje jazykovedcov aj o postoje používateľov jazyka k tomuto javu z laickej verejnosti. Postoj k cudzím slovám (vrátane internacionalizmov) sa v prie-

behu dejín slovenského spisovného jazyka do istej miery modifikoval, hoci tu nájdeme aj isté konštantné prvky. Cenné poznatky prináša J. Bosák v príspevku *Domáce, cudzie, internacionálne v postojoch slovenských lingvistov* v citovanom zborníku *Internacionalizácia v súčasných slovanských jazykoch: za a proti* (1999, s. 157 – 162). Autor pripomína zabudnuté alebo zabúdané myšlienky Jozefa Škultétyho, Sama Cambela, Henricha Barteka a iných dejateľov – porov. citát Jozefa Škultétyho: *V cudzích slovách svojho jazyka majú národy vzácne historické svedectvá. Veľké z národov sa ani za ne nehanbia, neprenasledujú ich, nenahrádzajú fabrikátmi, všelijakými divotvormi.* (z článku *Cudzie slová v slovenčine*. In: Slovenské pohľady 1902; Jozef Škultéty. Dielo 7. 1992). Henrich Bartek, známy ako iniciátor vydávania časopisu Slovenská reč od r. 1932 a predstaviteľ puristickej orientácie predvojnových ročníkov, publikoval v druhom ročníku tohto nášho najstaršieho jazykovedného časopisu článok *K problému cudzích slov v slovenčine* (1933 – 1934), v ktorom navrhuje, aby sa pri cudzích slovách zisťovalo, či zodpovedajú štruktúre slovenského jazyka a aby sa všimla aj ich funkcia v jazyku. Môžeme povedať, že štruktúrne a funkčné kritérium sa neprestalo pri posudzovaní preberania slov zdôrazňovať doteraz. Druhá vec je, že jazykovedci a iní používatelia slovenčiny sa nie vždy zhodnú v tom, ako široko chápú funkčnosť. J. Bosák v citovanom príspevku zasadil problém vzťahu domáci jazykový prostriedok : cudzí jazykový prostriedok do širšieho kontextu slovanských spisovných jazykov. Pripomenul, že tento vzťah sa riešil v prvých kodifikáciách každého zo slovanských jazykov. Spoločnou črtou slovanských jazykov bola potom v povojnových rokoch, ale najmä od 70. rokov predošlého storočia výrazná tendencia k internacionalizácii, ktorá súvisela s vedecko-technickým pokrokom a s rovnakými, resp. veľmi blízkymi spoločenskými a politickými podmienkami v bývalých socialistických štátoch. Na tendenciu k internacionalizácii spolu s inými tendenciami a procesmi charakterizujúcimi synchronnú (sčasti aj diachrónnu) dynamiku jazyka a jeho vonkajšie aj vnútorné rozvojové sily poukazujú aj autori kolektívnej monografie *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny* (Horecký – Buzássyová – Bosák a kol., 1989). Monografia bola ocenená v medzinárodnom meradle v početných zahraničných recenziách a citáciách ako priekopnícke dielo. Je zameraná špeciálne na skúmanie faktorov, ktoré podmieňujú pohyb a vývinové tendencie v rozličných triedach pomenovaní, ako aj na charakteristiku sémantických a štylistických procesov a tendencií (tendencia k intelektualizácii a demokratizácii, tendencia k internacionalizácii a k tvoreniu z domácich zdrojov, terminologizácia a ďalšie javy).

3.2. O postojoch jazykovedcov a laických používateľov jazyka k preberaniu slov nám poskytujú istý obraz aj aktivity v oblasti jazykovej kultúry a jazykovej výchovy. Príspevky z päťminútových rozhlasových poznámok jazykovedcov zvyčajne reagovali na otázky poslucháčov. Vychádzali aj v knižných výberoch. Sondážny pohľad na témy jazykových poradní, ich spracovanie a odporúčania v 50. až 80. rokoch v podstate potvrdzujú naše zovšeobecnenie v štúdiu z r. 1997: „V jazykovej situácii na

Slovensku z dôvodov potreby delimitovať dva blízko príbuzné jazyky bol (javil sa) vždy väčším problémom vzťah k bohemizmom než vzťah k prevzatiam z iných jazykov, vrátane internacionalizmov. Vo vzťahu k internacionalizmom v kultivačnom pôsobení jazykovedcov dlhodobo prevláda nie preskripčná činnosť, ale skôr informovanie verejnosti. Aj vďaka tomu sa internacionalizácia ako proces postupného zvyšovania počtu slov cudzieho (najmä latinského a gréckeho) pôvodu, a to prevažne v odbornej a publicistickej oblasti (a ktorého výsledky slúžia funkčnej diferenciacii jazyka) uskutočňoval v súčasnej slovenčine organicky a prirodzene vzhľadom na prostredie, v ktorom sa slovenčina vyvíja a v ktorom žije“ (Buzássyová, 1997, s. 72 – 73).

Po Novembri 1989, v období, ktoré znamená väčšie otvorenie sa Slovenska jazykovým aj iným vplyvom, najmä preberanie slov prostredníctvom angličtiny a americkej angličtiny, vníma časť jazykovedcov aj verejnosti značne kriticky. Charakterizuje ho výrazmi *nápor*, *masívny prílev anglicizmov*, *invázia anglicizmov*, *záplava cudzích slov*. Anglistka Ada Böhmerová (2007, s. 118) konštatuje, že dynamika preberania slov a internacionalizácie slovenčiny má v súčasnosti bezprecedentné tempo. Ale napríklad ešte v *Jazykovej poradni*. 3 (1964) je prevažná väčšina prevzatých internacionálnych slov uvedená ako súčasť spisovnej slovej zásoby. Autori informujú najmä o športových termínoch *finále*, *semifinále*, *demifinále* (*štvrtfinále*), *nominovať niekoho*, pri anglicizme *break* sa informuje o výslovnosti (dnes už je pravopis zdomácnený podľa výslovnosti *brejk*). V súbornom výbere poznámok o jazyku, ktoré vznikli väčšinou na podnet poslucháčov alebo pisateľov listov v rokoch 1968 – 1985 (*Jazyková poradňa odpovedá*. Zost. M. Pisárčiková a kol., 1988) sa osvetľuje niektorá stránka internacionálnych výrazov ako odpoveď na otázky, napríklad *Prečo je kontroverzia, ale kontrašpionáž? Prečo je detektor, ale detegovanie? Ako píšeme a skloňujeme pôvodne anglické slovo musical?* Nachádzame tu aj odpoveď na otázku: *Nepoužíva sa v slovenčine priveľa cudzích slov?* Odpoveď znie: *Treba riešiť skôr otázku miery preberania. Autori publicistického textu by mali používať prevzaté slová uvážlivo*. V rubrike *Spytovali ste sa* tretieho ročníka časopisu *Kultúra slova*, ktorý vychádza od roku 1967, nachádzame napríklad výklady o slovách *dispenzár*, *dispenzárnny*, (*nie dišpenzárnny*), *dekódovať*, *dekódovač*, *broiler*, *exkavátor*, *aeroklub*, *akcieschopný*, kým ako výrazy a tvary nevyhovujúce kritériám spisovnosti v slovenčine tu nájdeme pomenovania *ješitnosť*, *kapesník*, *jednania*, *vylepšenie*, *garbiarne*, *nie koželužne*, ale napríklad aj *tlačovka* (keď je slovo použité v titulku novinového článku).

4.1. Už sme uviedli, že tendencia k internacionalizácii sa v citovanej kolektívnej knižnej monografii *Słowotwórstwo/Nominacja* (2003, s. 47) chápe v zhode s K. Gutschmidtom ako nadradený pojem (hyponymum) vo vzťahu ku konkrétnym procesom, a ich výsledkom, ktoré sú pojmovo v pozícii hyponým. Významná poľská slavistka, derivatologička Krystyna Waszakowa, autorka kapitoly *Przejawy tendencji do internacjonalizacji w systemach słowotwórczych języków zachodniosłowiańskich* (Waszakowa, 2003) ukázala, že porovnávané jazyky (poľština, čeština,

slovenčina) vykazujú viaceré spoločné črty ako výsledok paralelne pôsobiacich procesov. Odlišnosti nachádzame niekedy vo výbere derivačných afixov v jednotlivých konkrétnych derivátoch a v ich gramatickom stvárnení. O začleňovaní prevzatí internacionálnej povahy do systémov príslušných jazykov svedčí fakt, že:

- takmer nejestvujú pomenovania, ku ktorým by sa netvoril nejaký derivát (v poľ. *environment, fantasy, müsli/museli*)
- pomerne málo frekventované sú aj výrazy, ku ktorým sa tvorí iba vzťahové adjektívum: *consulting – consultingowy*, slov. *konzulting – konzultingový*, slov. a čes. *kasting – kastingový*, *holding – poľ. holdingowy*, slov. a čes. *holdingový*
- charakteristické pre všetky jazyky je tvorenie (príp. postupné dotváranie) členov slovotvorných hniezd, najmä substantív, sloviess, adjektív, často aj prísloviess, porov. slov. *manažment, manažovať, manažmentový; sponzor, sponzorovať, sponzorský; kreovať, kreatívny, kreatívne* (z priestorových dôvodov neuvádzame príklady zo všetkých porovnávaných jazykov, sústreďujeme sa na slovenčinu)
- pre všetky porovnávané slovanské jazyky je charakteristické pri slovesách dotváranie prefixálnych neologizmov, ktoré majú status alebo tvaru dokonavého vidu k pôvodne obojvidovým internacionálnym slovesám, alebo sú to formy na vyjadrenie spôsobov slovesného deja: slov. *skenovať – zoskenovať*, poľ. *skanować – zeskanować*; čes. *meilovať – mailnout*. Tento proces prebieha už dlhodobejšie, jeho výsledky zachytávajú výkladové slovníky s istým oneskorením. Je to jav, ktorý vyžaduje hlbší výskum. Analýzu na základe rozdielneho hodnotenia 800 slovenských sloviess s adaptačným alebo derivačným sufixom *-ovať*, (*hybridný -izovať,...*) a ďalších derivácií s domácimi predponami v *Morfematickom slovníku slovenčiny* (1999), v *Krátkom slovníku slovenského jazyka* (4. vyd. 2003) a v *Slovníku súčasného slovenského jazyka A – G* (2006) podala Miloslava Sokolová v štúdiu *Verbálny aspekt a adaptácia prevzatých sloviess v slovenčine* (2010, s. 250 – 264). Značný paralelizmus existuje v troch západoslovanských jazykoch aj v tom, že najpočetnejšie zastúpenie v nich majú také triedy derivátov, ako sú názvy abstraktných vlastností, stavov a činností, názvy osôb vykonávajúcich činnosť a názvy nositeľov vlastnosti; produktívnosť tvorenia derivátov v týchto triedach zaznamenali pre slovenčinu (rokov 1970 – 1985) už autori diela *Dynamika slovnjej zásoby súčasnej slovenčiny* (1989).

4.2. Komplexný opis internacionalizačných procesov a ich výsledkov v poľštine podložený metodologicky jasnou teóriou aplikovanou na bohatom materiáli (okolo 4500 lexém zachytených z obdobia rokov 1985 – 2004) publikovala Krystyna Waszakowa v monografii *Przejawy internacjonalizacji w słowotwórstwie w spółczesnej polszczyzynie* (2005). Význam tohto mimoriadne hodnotného diela nielen pre

polonistiku, ale aj v slavistickom a neslavistickom kontexte ocenil v recenzii publikovanej v našom časopise Martin O l o š t i a k (Jazykovedný časopis, 2007, roč. 58, č. 2, s. 150 – 155). V monografii vidíme isté styčné body s autorkinou kapitolou vypracovanou do porovnávacej kolektívnej slavistickej monografie z r. 2003 – rozlišovanie troch stupňov adaptácie prevzatých jednotiek – nevykazujúce žiadne prejavy adaptácie; adaptované morfológicky (flexiou); slovotvorne adaptované s rozličným stupňom pravopisnej, fonetickej a morfológickej asimilácie. Autorka sa dominantne sústredila na slovotvorne motivované jednotky (deriváty aj kompozitá). Po podrobnej analýze bohatstva a rôznorodosti prejavov internacionalizácie v slovotvorbe poľštiny venovala osobitnú kapitolu téme internacionalizačnej tendencie zo všeobecnoslavistického hľadiska. Je to zasvätený pohľad na slovotvorne motivované internacionalizačné javy a jednotky, ktoré sa vyskytujú vo väčšine slovanských jazykov. Aj z nej aj z citovanej medzinárodnej kolektívnej monografie a iných slavisticky zameraných prác môžeme vidieť, že slovenčina sa z hľadiska preberania slov (vrátane internacionálnych jednotiek) správa v súčasnosti približne tak, ako ostatné slovanské a aj niektoré neslovanské jazyky. Preberanie slov do slovenčiny má isto vyššie či podstatne vyššie tempo ako v minulých obdobiach. Sotva by sme však v tejto situácii v slovenčine videli nejaký bezprecedentný jav, ktorý nemá obdobu v iných jazykoch.

Z komplexnej slovotvorno-sémantickej charakteristiky neologizmov poľštiny v monografii K. Waszakowej sa dozvedáme, že v podskupine slovotvorne motivovaných slov, ktoré predstavujú 70% všetkých analyzovaných neologizmov, sú ako základné typy zachytené čisto prefixálne deriváty 16 %, čisto sufixálne deriváty 19 %, kompozitá 65 %. Tieto kvantitatívne údaje svedčia o dominantných tendenciách v súčasnej internacionálnej slovotvorbe poľštiny, ale aj v ostatných slovanských jazykoch, vrátane slovenčiny. Môžeme pripomenúť, že ako dominantné a v posledných desaťročiach nové sa uvádzajú aj v citovanej kolektívnej komparatívnej monografii o slovotvorbe v slovanských jazykoch *Slowotwórstwo/Nominacja* (2003) tendencie: posilnenie prefixácie (nielen sloviess, ale aj pri tvorení substantív a adjektív) a posilnenie tvorenia zložených slov (kompozície) na úkor ostatných slovotvorných postupov. Ako zaujímavosť, a na uvažovanie o možnej analógii s inými jazykmi, môžeme uviesť z bohatých autorkiných štatistických údajov, že medzi kompozitami v poľštine podľa údajov vyplývajúcich z analýzy materiálnej základne a autorkinho teoretického interpretačného rámca, kompozitá nad 100 jednotiek sú zloženiny s prvými segmentmi *euro- II* < – Európska únia, *mini-*, *cyber-*; v skupine zloženín (s počtom od 50 – do 100 jednotiek) sa nachádzajú zloženiny s prvou časťou *eko-*, *mikro-*, *neo-*, *auto-* (vo význame samo), *tele-*, *eks-*, *mega-*. V skupine s početnosťou 30 – 50 sú kompozitá s prvými časťami *bio-* < – *biológia*, *narko-*, *euro-* < – Európa, európsky, *soc-*, *wideo-*, *foto-* < – fotografia. Od 16 – do 30 je počet zloženín so segmentmi *info-*, *porno-*, *bio-I* vo význame späť so životom, *krypto-*, *-mat*, *tele-* s významom pracujúci vo vzdialenosti, *homo- II* < – homosexuálny. (porov. Waszakowa, 2005, s. 135 – 136).

Spoločnou črtou poľštiny, ale aj iných slovanských jazykov je, že internacionálne formanty (prefixy aj sufixy) sú aktívne v tvorení hybridných štruktúr, spájajú sa teda nielen s internacionálnymi, ale aj s domácimi základmi (poľ. *hipersklep, ekstrawyjście*; slov. *minipočítač, supervýsledok*). Pripomeňme si, že v staršom hodnotení sa v slovenskej jazykovede a nielen v nej, hybridné zloženiny hodnotili z hľadiska jazykovej kultúry negatívne. Toto hodnotenie sa v posledných desaťročiach zmenilo, pravdepodobne aj pod vplyvom bohatého tvorenia tohto typu najprv v odbornej komunikačnej sfére, potom aj v iných sférach. Zmenu prístupu k hodnoteniu hybridných zloženín zaznamenáva napr. aj Ivan Masár v publikácii *Ako pomenívame v slovenčine. Kapitoly z terminologickej teórie a praxe* (Masár, 2000, s. 35): „Zloženiny, v ktorých sa spája domáce a prevzaté (cudzie slovo), sú hybridné, napríklad mikrováhy, ekopotravina, fotočlánok. V súčasnosti sa akceptujú ako plnohodnotné jazykové prostriedky a prakticky bez obmedzenia sa používajú v rozličných terminológiách“.

4.3. O neologizmoch v slovenčine vrátane nových zložených slov informujú jazykovedci v posledných desaťročiach na stránkach časopisu *Kultúra slova*. O aktívnosti prvkov *anti-*, *bio-*, *eko-*, *euro-* pri tvorení zložených slov aj predponových derivátov v slovenčine si možno utvoriť istý obraz aj na základe zastúpenia príslušných lexikálnych jednotiek ako heslových slov vo vypracúvanom novom viaczväzkovom (všeobecnom) výkladovom slovníku – v *Slovníku súčasného slovenského jazyka* (SSSJ). Prvý zväzok *A – G* vyšiel s vročením 2006 začiatkom roku 2007. V súčasnosti prebiehajú záverečné práce pred odovzdaním do tlače na druhom zväzku *Slovníka súčasného slovenského jazyka H – L*. Pre zaradenie spomenutých lexikálnych jednotiek platia s istou modifikáciou zásady výberu, ktoré autori koncepcie zvolili na zaraďovanie lexiky do tohto slovníka vo všeobecnosti. Tieto zložené slová ako skupiny slov tvoriace často otvorené slovotvorné rady, nemôžu byť zachytené v úplnosti. Ony, ale najmä internacionalizmy z podskupiny novších anglicizmov, sa zaraďujú do slovníka po starostlivej úvahe, s prihliadnutím na štruktúru a funkciu, ktorú plnia, na frekvenciu, na status (hodnovernosť) zdroja, v ktorom sú doložené v *Slovenskom národnom korpuse* (SNK), aj na slovenských internetových stránkach. V neposlednom rade je výber podmienený žánrom slovníka a časovým faktorom – časovým rozpätím – *Slovník súčasného slovenského jazyka A – G* (2006 – ďalej SSSJ) zachytáva súčasný jazyk v rozpätí približne päťdesiatich rokov, pričom za medzník súčasného spisovného jazyka v užšom zmysle sa rátajú 40. roky 20. storočia.

Na ilustráciu a približné porovnanie s vyššie uvedenou poľštinou uvedme, že SSSJ spracúva nasledujúce počty heslových slov ako lexikálnych jednotiek s prvými časťami: *anti-* 105, *eko-* 43, *euro-* 100 (napr. *antialergický, antialkoholik, antiamerický, antibolševický, antiromán, anticena; ekologický, ekomonitoring, ekofarma, ekoturistika*). Pri prefixoide *euro-* aj pri iných viacfunkčných segmentoch je zachytená stručne významová štruktúra jednotiek, ktoré sú v týchto zloženinách zastúpené, porov. *euro-* prvá časť zložených slov s významom 1. „týkajúci sa Európy, európsky“, napr. *europa-*

gión; 2. týkajúci sa Európskej únie, napr. *euroadministratíva*, *europoslanec*, *euroskeptik*
3. týkajúci sa eura spoločnej meny Európskej únie, napr. *euroúčet*, *eurozóna*. Ale napríklad zloženín s prvou časťou *disko-* je oveľa menej a aj zo spracovania v SSSJ vidno, že niektoré takéto lexikálne jednotky, bohatšie dotvárané v 70. a 80. rokoch minulého storočia, v súčasnosti ustúpili z používania, boli to iba príležitostné odvodeniny alebo módné slová s krátkym trvaním (napr. *diskoúčes*, *diskoskupina*; iné podobné zloženiny sú zachytené v diele *Dynamika slovnjej zásoby súčasnej slovenčiny*, 1989, s. 231).

Z druhého zväzku *Slovníka súčasného slovenského jazyka H – L* možno uviesť ako príklady zaradených anglicizmov lexikálne jednotky *homebanking*, *kasting*, *lifting*. Neosémantizmy, nové významy pôvodom z angličtiny, pribudli napr. k heslovým statiam *inkubátor* ekon. „zariadenie, prípadne organizácia na počiatočnú podporu podnikateľských zámerov“: *technologický inkubátor*; *kondícia* „duševná aj fyzická pripravenosť organizmu na určitý výkon“; pren. „vzletné rečičky o perfektnej kondícii slovenskej ekonomiky“. Poľský jazykovedec Andrzej Markowski pokladá korešpondujúce výrazy v nových významoch v poľštine, napr. *kondycja*; *nostalgia* v spojení *nostalgia za komunizmom*; *wyzwanie* (výzva, angl. challenge) „závažný problém, ktorý vzdoruje riešeniu, ale treba sa s ním popasovať“ za sémantické internacionalizmy, ktoré vystupujú vo viacerých jazykoch. Svedčia o tom, že internacionalizácia v lexikálnej oblasti sa veľmi často neodohráva na podklade celých mnohoznačných lexém, ale na základe ich jednotlivých významov (Markowski – Worbs, 2003).

Pri internacionalizácii ako tendencii, ktorá má rozličné prejavy, pokladáme za vhodné a potrebné si uvedomiť, že jazykové procesy, ktoré sú súčasťou tejto tendencie, a odohrávajú sa na rozličných jazykových rovinách, majú aj svoj vonkajší kontext a podmienky. Osobitne oceňujeme v tejto súvislosti názor K. Waszakowej (2005, s. 35), ktorá zdôrazňuje, že internacionalizáciu nemožno stotožňovať len s procesmi narastania (nasycovania) jazyka internacionalizmami. Treba brať do úvahy, že súčasné dynamické procesy a výsledky týchto procesov sú zviazané s osvojením si lexém, ktoré sú v medzinárodnom obehu. Internacionalizačná tendencia je jednou zo zásadných čít charakterizujúcich fungovanie a vývin národných jazykov. Jej integračná úloha je spätá s intenzifikáciou medzinárodných kontaktov, s dlhodobými procesmi politickej a ekonomickej integrácie, s rýchlou výmenou informácií a s narastaním kultúrnych a vedeckých kontaktov. Netreba však podľa nášho názoru zabúdať, že v časoch, keď napr. Alois Jedlička definoval internacionalizáciu ako zvyšovanie podielu a frekvencie prevzatých slov v odbornom a publicistickom úze a ich štýlovú neutralizáciu (Jedlička, 1974; 1978), teda ako jazykový proces, bola celkom iná spoločenská politická aj jazyková situácia, než je v súčasnosti. V Československu bolo v 70. rokoch obdobie najsilnejšej „normalizácie“ a aj iné štáty tzv. reálneho socializmu, satelity bývalého ZSSR, boli oddelené od ostatného európskeho sveta železnou oponou. Nejestvovali podmienky na intenzifikáciu všestranných medzinárodných kontaktov ako vonkajšie, mimojazykové podmienky internacionalizačnej tendencie fungovania a vývinu národných jazykov.

4.4. V štúdií *Slovenčina ako stredoeurópsky jazyk...* (Buzássyová, 1997, s. 77) sme vyslovili názor, že súčasťou identity slovenčiny ako národného jazyka sú aj proporcie, v akých na úrovni makroštruktúry systému aj na úrovni rozličných slovtvorných a lexikálnosémantických mikroštruktúr koexistujú domáce a internacionálne prostriedky ako variantné, synonymické prostriedky a sémanticky či štylisticky diferencované výrazy. Toto tvrdenie podopierame existenciou konfigurácií domácich a internacionálnych slov v synonymických radoch, ako aj koreláciami odvodených slov s domácimi a internacionálnymi afixmi. Je to bohatá, stále nevyčerpaná oblasť na hlbšie, podrobnejšie skúmanie. Koreláciám abstraktných názvov vlastností a dejevých mien s domácimi a internacionálnymi sufixmi *-ost'/-ita*, *-stvo/-izmus*, *-(ova)nie/-ácia* sme venovali pozornosť v diele *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny* (1989) aj v osobitných štúdiách. Pri synonymách s rozdielnymi lexikálnymi základmi chceme na tomto mieste zdôrazniť závažný aspekt dôležitý najmä pri skúmaní komunikačnej funkcie analyzovaných súvzťažných prvkov. Na jednej strane možno skúmať synonymizáciu domácich a internacionálnych lexikálnych jednotiek na ploche toho istého textu (komunikátu). Na druhej strane internacionálne a domáce prostriedky prehlbujú synonymiu a jemnú sémantickú aj pragmatickú diferenciáciu ani nie natoľko štylistických vrstiev lexikálnych jednotiek používaných dominantne v istých jazykových štýloch (hovorové slová, žurnalizmy, knižné slová a i.).

Pri skúmaní komunikačnej funkcie prvkov lexikálnej zásoby sa prikláňame skôr k autorom, ktorí pracujú s pojmom/temínom *register*. V prvom rade je to Daniela Slančová (1999), ktorá zaviedla tento pojem do slovenskej jazykovedy a odôvodnila jeho užitočnosť v súvisi s pragmatickou charakteristikou lexikálnej zásoby: "Dávame prednosť charakteristike pragmatického príznaku na pozadí registrovej príslušnosti, a to najmä kvôli možnosti presnejšie a konkrétnejšie charakterizovať komunikačnú sféru a funkciu, pre ktorú je príslušná lexia charakteristická" (Slančová, 1998, s. 188). Register autorka definuje ako „situačne podmienený spôsob jazykového prejavu, spätý s konkrétnym druhom spoločnej činnosti ľudí. Register je druhom sociolektu“ (Slančová, 1999, s. 96). Slančovej prístup ďalej rozvíja Martin Ološtiak (2010) a zameriava sa pritom na spresnenie vzťahu medzi pojmami *lexikálna zásoba*, *register* a *sociolekt*. Odkazujeme osobitne na inštruktívnu inkluzívnu schému s najvšeobecnejším pojmom *komunikačný register* = súbor jazykových prostriedkov, ktoré sú situačne podmienené; jemu je podradený pojem *sociolekt* = súbor jazykových prostriedkov charakteristických pre istú societu; ešte užší pojem predstavuje *slang* = súbor expresívnych a nespisovných jazykových prostriedkov charakteristických pre istú záujmovú (profesijnú) societu. Do rozdielnych registrov patria, a teda aj v rozličných komunikačných situáciách a v rozdielnych komunikačných sférach sa používajú, výrazy ako napríklad *bezpečnostný (vzduchový) vankúš* (písaný spisovný jazyk; termín) – oproti *airbeg* (neoficiálna komunikácia; bežný hovorený jazyk) – *verejný ochranca práv – ombudsman*; *inlajnové korčule* – *inlajny* hovorový výraz (kolieskové korčule, ktoré majú kolesá v rade za sebou). V tom is-

tom komunikáte sa ako štylisticky rovnocenne zameniteľné synonymá používajú napríklad lexie (resp. lexikálne jednotky) *medzikultúrny*, *medzikultúrnosť* – *interkulturalita*, *interkulturalnosť*; *národná identita* – *etnická identita*. Mierou uzuálnosti (a frekvenčne) sa odlišujú adjektíva *environmentálny* (porov. *environmentálna problematika*, *environmentálna politika*, *environmentálna infraštruktúra* – *životnoprostredový* (zriedkavé domáce synonymum), porov. v *Krátkom slovníku slovenského jazyka* (2003) doklad *životnoprostredová funkcia lesa*). Medzi systémové a v súčasnosti aj v komunikácii sčasti synonymné, sčasti diferencovane používané patria aj gramaticky, slovotvorne aj lexikálne rozdielne stvárnené lexikálne jednotky *volič*, *voliči*, *voličstvo* so slovotvorne (sufixom *-stvo*) vyjadreným hromadným, kolektívnym významom (význam základového slova *volič* + príznak súhrnnosť), a *elektorát* jednotka s tzv. lexikálnym významom hromadnosti (= voličské zázemie, voliči ako súhrnne chápaný celok), porov. nižšie v našom komentári o štúdiu O. Gyárfásovej (2010).

5.1. O prenikaní anglicizmov do súčasnej slovenčiny sa dnes často hovorí prí veľmi všeobecne a paušálne odsudzujúco bez toho, aby kritici brali do úvahy, v akých kontextových podmienkach sa anglicizmy vyskytujú. Pri ich výskyte kritici prihliadajú len na signifikatívny (a designatívny význam – triedu denotátov) nezamýšľajúc sa nad možnými inými, najmä pragmatickými funkciami anglicizmov a ich slovenských ekvivalentov. Upozorňuje na to Juraj Dolník – v diele *Teória spisovného jazyka so zreteľom na spisovnú slovenčinu* (2010, s. 60) poukazuje na to, že aj keď sa vo všeobecnosti uvedomuje, že spisovný jazyk sa v minulosti permanentne obohacoval cudzími prvkami, pestuje sa u nás rezistentný postoj, ktorého pozadím je presvedčenie, že práve daná doba mimoriadne žičí deštrukcii vlastného jazyka náporom cudzích prvkov. Angažovaní používateľa jazyka prejavujú viac alebo menej silný ochranársky postoj, ovplyvnený rozličnými faktormi (ideológiou, tradíciou, šírkou kontaktov s inými jazykmi). Aktuálna je otázka primeranosti ochranárskeho postoja v daných podmienkach fungovania spisovného jazyka, a teda aj otázka optimálnej miery preberania. Ak kritici používania slovenského jazyka upozorňujú na neodôvodnené, nefunkčné používanie, vlastne nadužívanie cudzích slov, a nadužívanie signalizuje pokles kultivovanosti, možno si podľa J. Dolníka klásť otázku, prečo používatelia spisovného jazyka – novinári, politici, vedúci pracovníci v hospodárstve nevnímajú „nadužívanie“ cudzích výrazov ako narušenie normálneho stavu používania spisovného jazyka. Dolníkovo uvažovanie vyúsťuje do tohto záveru: Normálna miera jazykového etnodiferenciačného sebavedomia spočíva s neustálom vyrovnávaním sa jazykového spoločenstva s cudzojazyčnými inováciami. Ide pritom o komunikatívne vyrovnávanie sa. V rámci komunikačnej kooperácie sa určuje osud preberaného výrazu, teda či ostane okazionalizmom, módnym výrazom alebo nadobudne stabilitu v prijímajúcom jazyku (op. cit., s. 63). Aj K. Waszakowa (2005) v citovanej knižke o prejavoch internacionalizácie v poľštine venovala pozornosť obavám niektorých používateľov poľštiny o zachovanie národnej identity, keď existuje dnes taká veľká

„invázia“ výpožičiek z angličtiny do poľštiny. Jej odpoveď vyznieva v tom zmysle, že z pohľadu dlhodobej perspektívy a poznania dejín poľského jazyka by práve najočividnejšie prevzatia nemuseli používateľov trápiť. Často sú to okazionalizmy, ktoré sa vyskytli v dennej tlači príležitostne, vyznačujú sa krátkou životnosťou.

5.2. Pokúsili sme sa na základe malej sondy overiť uplatňovanie internacionalizmov zo skupiny anglicizmov ako prevzatí z posledných rokov a posúdiť tak ich frekvenciu podľa výskytu v odbornej publikácii syntetizujúceho charakteru (žánrovo blízkej náučnopolularizačnej literatúre; sú tu aj rozsiahle do hĺbky idúce vedecké štúdie). Zámerne sme siahli po knižke, ktorá je zacielená na rozmanité stránky života slovenskej spoločnosti, po publikácii Inštitútu pre verejné otázky: *Kde sme? Mentálne mapy Slovenska*. (Editori M. Bútora, M. Kollár, G. Mesežnikov, Z. Bútorová, 2010). Vyše štyridsať autorov – sociológovia, historici, novinári, publicisti, politológovia, environmentalisti, jazykovedkyňa, pamiatkár, spisovateľka, fotograf, muzikológ, divadelný režisér... sa vyslovujú k dvadsaťročnému jubileu Nežnej revolúcie 1989 a jubileu prvých slobodných volieb v r. 1990. Ako zdôraznili editori, tvorcov zaujímalo, kde sa po dvadsiatich rokoch nachádza slovenská spoločnosť nielen ekonomicky a politicky, ale predovšetkým mentálne, z hľadiska prevládajúcich presvedčení a kódov správania.

Z bohatej a rozsiahlej problematiky sme na ukážku vybrali päť tém. Hoci väčšina autorov sú výskumníci a špecialisti, ktorých aktivita má aj medzinárodný rozmer a mohli by sme v ich textoch očakávať výraznejší podiel internacionálnych termínov (aj iných anglicizmov), tento predpoklad sa nepotvrdil. Výskyt prevzatých výrazov tohto druhu vôbec nebol nápadný. V príspevku Martina B ú t o r u – sociológa, spisovateľa, bývalého veľvyslanca SR v USA *Zahraničná politika Slovenska na prahu nového desaťročia* (s. 336 – 365) sa vyskytujú dávnejšie udomácnené lexémy *exminister* na synonymizáciu s opisným výrazom *bývalý minister (zahraničných vecí)*, *eurozóna*, *euroatlantické postoje*, *proeurópske zameranie*, *úloha nekariérnych diplomatov a občianskej diplomacie*, hľadanie vyváženosti medzi podielom *prednovembrových a ponovembrových kádrov*. Spomenuté lexikálne jednotky sú gramaticky (flektívne) aj slovotvorne plne adaptované do systému slovenčiny, udomácnili sa v ňom. Z hľadiska sémantickej spätateľnosti aj slovotvorby sú pomerne novými, lexikograficky zatiaľ v slovenských slovníkoch nespracovanými združenými pomenovaniami pomenúvajúcimi nové skutočnosti po Novembri 1989, výrazy *nekariérny diplomat* (diplomat, ktorý neprešiel všetkými stupňami diplomatických funkcií ako kariérny diplomat), ako aj *občianska diplomacia* (jednotlivci a mimovládne organizácie zapojené do budovania občianskej spoločnosti v zahraničí). (Zaznamenajú sa v pripravovanom 3. zväzku SSSJ M – O.) V príspevku o zahraničnej politike Slovenska sa stretáme aj s metaforami, ktoré sú v slovenčine (a takisto v iných jazykoch) svojím pôvodom kalkami: *Prestali sme byť povestnou „čiernou dierou“, ako nás kedysi nazvali či nevyhranenou „šedou zónou“*. *Stali sme sa súčasťou nadnárodného celku, ktorý má síce svoje problémy, ale ktorého úloha v globálnom svete môže ešte vzrásť*; *„pridaná hod-*

nota“ slovenského neziskového sektora. Nové rozšírenie lexikálnej spájateľnosti predstavuje aj spojenie *bezpečnostná architektúra* v Európe. Reprezentuje pomerne novší význam pomenovania *architektúra* (= vnútorná štruktúra, usporiadanie zložitého celku). Toto rozšírenie významu dokumentuje SSSJ A – G.

Text *Environmentálna agenda, životné prostredie, ochranárske hnutie* napísal známy odborník na túto oblasť Mikuláš H u b a (s. 384 – 405). V tejto kapitole takisto nie sú internacionálne lexikálne jednotky zastúpené vo výraznom počte, hoci ochranári majú a mali aj pred Novembrom 1989 úzke kontakty s ochranármi v zahraničí a poznajú inštitucionálnu starostlivosť o životné prostredie, ktorá funguje na rozdiel od nás v krajinách ako sú USA, Kanada, Austrália a v západnej Európe už od 70. rokov minulého storočia. Štýl autora je väčšmi odborný než publicistický. Tomu zodpovedá, že sa tu napríklad menej používajú jednoslovné deriváty, resp. zloženiny s prefixoidom *eko-*, napríklad novší výraz *Ekofórum – Fórum ochrancov a tvorcov životného prostredia*, viac dvojslovné adjektívno-substantívne spojenia *environmentálny aktivizmus* (porov. v SSSJ A – G *ekoaktivizmus*). Aj v texte tohto autora internacionálne prostriedky nie sú nápadné, sotva by sa mohlo hovoriť o ich nadužívaní. Autor ich používa funkčne ako synonymizačné textové prostriedky: porov. *mimovládne organizácie, mimovládky*. V celom texte sa používa iba pevne udomáčené (lexikalizované) vzťahové adjektívum *environmentálny*: porov. doklady *environmentálna problematika, environmentálna politika, environmentálna infraštruktúra, environmentálny aktivizmus*. Malou mierou uzuálnosti (pravdaže aj frekvenčne) sa od neho výrazne odlišuje jazykovedcami navrhované adjektívum domáceho pôvodu *životnoprostred'ový*. Domáce synonymum – adjektívum *životnoprostred'ový* je doložené v SNK a na internete zatiaľ len dokladmi v časopise *Kultúra slova* (1996). Zachytené je v *Pravidlách slovenského pravopisu* (2000) a v *Krátkom slovníku slovenského jazyka* (2003). V textoch M. Hubu nachádzame aj výrazy dokumentujúce aktivizáciu domácich slovtvorných prostriedkov: porov. nadpisy podkapitol *Postupná strata étosu dobrovoľníctva a nadšeneckva. Vyhorenosť, frustrácia, dezilúzia*. Kľúčové koncepty majú pri sebe niekedy v zátvorke uvedený anglický ekvivalent: *Stav životného prostredia (State), ohlas spoločnosti (Response)*.

Ani v texte *Slovensko v Európskej únii* (autor žurnalista a publicista Juraja A l n e r a) (s. 156 – 169) nevidieť nijakú presýtenosť internacionálnou lexikou. Zastúpené sú lexémy *Eurobarometer, europeizácia, euopanstvo*. Spojenie *dvojrýchlostná Európa* by sme mohli pokladať za novší kalkovaný výraz; formálny model tvorenia má však v slovenčine už niekoľko desaťročí domovské právo (porov. *dvojkarierové manželstvo, dvojkariérové partnerstvo*, (prvé spojenie zaznamenáva už *Dynamika slovnej zásoby...* 1989, s. 237). V štúdiu sociologičky Oľgy G y á r f á š o v e j *Voľby a voliči* (s. 72 – 94) sú z pohľadu témy nášho príspevku zaujímavými nomináciami viacslovné textové pomenovania, ktoré v podobe sloganov odpovedali na to, o čom boli parlamentné voľby v rokoch 1990 – 2006. Slovanami autorky „*Publicisticky sa otázkou O čom boli? pýtame na kľúčovú tému volieb. Odbornejšie na usporiada-*

nie priestoru politickej súťaže a súradnice voličov v ňom. Tzv. zakladajúce voľby v júni 1990 sa zvyknú nazývať aj „referendom o zániku starého režimu“, voľby v r. 1998 sa označujú ako „elektorálna“ revolúcia; vystihuje sa tým podľa autorky túžba po zmene a bezprecedentná mobilizácia najmä mestských, vzdelaných a mladých voličov. Parlamentné voľby v r. 2002 znamenali zlom vo vzorcoch voličského správania. Voľby priniesli výraznú *marketizáciu politiky* v podobe nasadenia moderných foriem politickej komunikácie, presného zamerania na cieľové skupiny, mediálnej prezentácie atď. Z iných výrazov uvádzame *stredopravá vládna koalícia, súčasť prointegračného, reformného prúdu, národný populizmus, paternalizmus, paternalistické postoje; sebazaradenia ľudí; reformné strany – nereformné strany – protireformné strany*. Vďaka citovanej štúdii (a celej publikácii) môže poznať širší okruh čitateľov aj pojmy a termíny, pomocou ktorých sociológovia, príp. politológovia charakterizujú strany (a koalície strán) podľa parametra „zaradenie na osi politickej kultúry“: *autoritársky typ „tvrdých interakcií“, hybridný typ „mäkkých interakcií“* (O. Gyárfášová tu odkazuje na publikáciu Krivý a kol., 1996). Z hľadiska možnej synonymie termínov autorka vo svojom texte používa preferenčne pomenovanie *volič – voliči, voličstvo*, nie termín *elektorát*, (v SSSJ A – G definovaný ako voličské zázemie, voliči). Porov. nadpis *Voľby a voliči. – Veľká časť slovenských voličov pri každých voľbách volí inak. – ...napríklad vo voľbách 1994 došlo k posilneniu mestského voličstva. – maďarské strany – dlhodobo stabilná podpora, charakterizovaná vysokou mierou identifikácie voličov so stranou; etnická identita voličov v tomto zmysle predstavuje najspoľahlivejší prediktor volebného správania. Voličstvo maďarských strán predstavuje skupinu, ktorá je definovaná nie hodnotovo, ale socioštruktúrne – etnicky*. (op. cit., s. 75). O. Gyárfášová častejšie používa formy plurálu substantíva *voliči*, nie hromadné pomenovanie *voličstvo*, hoci aj táto podoba sa tu vyskytuje. Môže to svedčiť o tom, že autorkin text v tomto ohľade ešte „kopíruje“ situáciu, ktorú sme opísali v príspevku v r. 1981 (Buzássyová, 1981, s. 18 – 22.) ako ústup formy na vyjadrovanie hromadnosti (kolektívnosti) slovtvorným spôsobom (*voličstvo, učiteľstvo* a i.), ktorý ako tendencia paradoxne trval v slovenčine aj v niektorých iných slovanských jazykoch takmer štyridsať rokov, keď sa v spoločnosti preferoval kolektivismus. V Gyárfášovej jazyku sa však už odráža zmenená politická a spoločenská situácia po Novembri 1989, ktorá znamená, že volič má po dlhom čase znova možnosť voliť podľa svojho individuálneho výberu, voľby prestali byť aktom „volieb bez voľby“.

V štúdii Mariána Timorackého, sociológa, konzultanta v oblasti marketingu *Premeny nášho životného štýlu a spotrebiteľského správania* (s. 492 – 510) nás zaujali pomenovania záľub, koníčkov predstavujúce alebo kombináciu domáceho a internacionálneho či iného prevzatého názvu, porov. vo výslednej štatistickej tabuľke označenia *Pečenie a varenie (gurmánstvo, kulinárstvo), Počítače a multimédia, Chovateľstvo (výcvik psa, akvaristika), Kutilstvo – opravovanie*, alebo ide o domáce výrazy s variantným nominálnym a slovesným vyjadrením: *Záhradkárčenie*,

Hubárstvo, chodiť na huby, Poľovníctvo, resp. rybárčenie, Pletenie, šitie podľa strihu, Karty (mariáš, poker, žolík, kanasta), Film (záujem o dianie vo filmovom priemysle). Novšie anglicizmy s rozdielnou mierou udomácnenia v slovenčine sa uplatňujú ako voľné slovné spojenia a označenia novších javov, napríklad *cenovo senzibilný spotrebiteľ* (v slovenčine vo všeobecnom jazyku funguje význam adjektíva senzibilný = citlivo reagujúci, ale zatiaľ nie je ustálená významová konkretizácia: *senzibilná osoba* = osoba, ktorá robí dobré rozhodnutia a úsudky viac na základe rozumu než na základe emócií (výklad je našim približným prekladom definície v slovníku Collins Cobuild English Language Dictionary. Ed. J. Sinclair, P. Hanks, R. Moon; Harper Collins Publishers 1993. 1704 s.); porov. aj ďalšie spojenia – *internet banking, multiplexové kiná, návštevy virtuálnych svetov*.

Celkovo sa v textoch tvoriacich publikáciu *Kde sme? Mentálne mapy Slovenska* (2010) spája hodnotná obsahová stránka s kultivovaným, jazykovým vyjadrovaním. Vidíme v nich jeden z prejavov optimálnej miery prevzatých výrazov v slovenskom odbornom diskurze.

Záver

V diachrónnom pohľade na jazyky a ich kontakty s inými jazykmi sa stretáme s javom opakovaných prevzatí. Tento jav tvorí priestor, kde sa stýka diachrónna dimenzia jazyka so synchronným stavom jazyka a jeho nositeľov.

Internacionalizačná tendencia je jednou zo zásadných črt charakterizujúcich fungovanie a vývin národných jazykov. Jej integračná úloha je spätá s intenzifikáciou medzinárodných kontaktov. Jazykové procesy, ktoré sú súčasťou tejto tendencie, a odohrávajú na rozličných jazykových rovinách, majú aj svoj vonkajší kontext a podmienky, od ktorých nemožno abstrahovať.

Súhlasíme s J. Dolníkom (2010), že optimálna miera preberania slov z iných jazykov (vrátane prevzatí internacionálneho charakteru) sa utvára v komunikácii. Aj normálna miera etnodiferenciačného sebedomia spočíva v neustálom vyrovnávaní sa jazykového spoločenstva s cudzojazyčnými inováciami. Ide pritom o vyrovnávanie sa v komunikácii, v komunikačnej praxi.

Pri posudzovaní ich synonymizačnej funkcie internacionalizmov treba brať do úvahy nielen synonymizáciu na úrovni jedného komunikátu, ale aj funkciu internacionalizmov (vrátane anglicizmov), ktoré prispievajú k diferenciacii lexikálnych prostriedkov charakterizujúcich rozdielne komunikačné sféry.

Bibliografia

- BARTEK, Henrich. K problému cudzích slov v slovenčine. In: Slovenská reč, 1933 – 34, roč. 2, s. 2, s. 178 – 182.
- BOSÁK, Ján: Domáce, cudzie, internacionálne v postojoch slovenských lingvistov. In: Internacionalizácia v súčasných slovanských jazykoch: za a proti. Ed. J. Bosák. Bratislava: Veda 1999, s. 157 – 163. ISBN 80-224-0599-X

BLANÁR, Vincent: Lexikálne prevzatia v starej slovenčine. In: Jazykovedné štúdie. 14. Stanislavov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava: Veda 1977, s. 167 – 186.

BÖHMEROVÁ, Ada: K problematike preberania anglických vlastných mien do slovenčiny. Úvahy nad novým slovníkom. In: Jazykovedný časopis, 2007, roč. 58, č. 2, s. 117 – 132.

BRAUN, P. – SCHAEDEER, B. – VOLMERT, I. (Ed.): Internationalismen. Studie zur interlingualen Lexikologie und Lexikographie. Tübingen 1990, s. 47 – 62.

BUZÁSSYOVÁ, Klára: Vyjadrovanie významu hromadnosti v dnešnej slovenčine. In: Kultúra slova, 1981, roč. 15, č. 1, s. 18 – 22.

BUZÁSSYOVÁ, Klára: Opakovaná internacionalizácia a problém identifikácie morfológických a lexikálnych jednotiek. In: Jazykovedný časopis, 1991, roč. 42, č. 2, s. 89 – 104.

BUZÁSSYOVÁ, Klára: Slovenčina ako stredoeurópsky jazyk (Na okraj protikladu domáce/cudzie). In: Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy. Ed. S. Ondrejovič. Sociolinguistica Slovaca. 3. Bratislava: Veda 1997, s. 71 – 78 s.

BUZÁSSYOVÁ, Klára – WASZAKOWA, Krystyna: Tendencia internacionalizacji. Obščije vo-prosy. Tendencia k internacionalizácii (s ohľadom na funkčnú diferenciaciu internacionalizácie v rozličných sférach komunikácie). In: Komparacja systemów i funkcjonowania współczesnych języków słowiańskich. 1. Słowotwórstwo/Nominacja. Red. Ingeborg Ohnheiser. Opole: Universität Innsbruck – Institut für Slawistik, Uniwersytet Opolski – Institut Filologii Polskiej 2003, s. 47 – 58.

DOLNÍK, Juraj: Spisovná slovenčina a jej používatelia. Bratislava: Stimul 2000. 214 s.

DOLNÍK, Juraj: Teória spisovného jazyka so zreteľom na spisovnú slovenčinu. Bratislava: Veda 2010. 301 s.

GUTSCHMIDT, Karl: Das Begriff der Tendenz in der slawistischen Sprachen. In: Gladrow, W. (Hg.). Das Russische in seiner Geschichte, Gegenwart und Literatur. Festschrift für Erika Günter. München: 1995, s. 52 – 69.

GUTSCHMIDT, Karl: Tipologični tendencii. In: Komparacja systemów i funkcjonowania współczesnych języków słowiańskich. 1. Słowotwórstwo/Nominacja. Red. Ingeborg Ohnheiser. Opole: Universität Innsbruck – Institut für Slawistik, Uniwersytet Opolski – Institut Filologii Polskiej 2003,, s. 341 – 355.

GUTŠMIDT, Karl: Obščije tendencii i specifičeskije formy ich realizacij v sovremennych slavi-anskich jazykach. In: Jazykovedný časopis, 1998, roč. 49, č. 1 – 2, s. 15 – 26.

HORECKÝ, Ján – BUZÁSSYOVÁ, Klára – BOSÁK, Ján a kol. Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. Bratislava: Veda 1989. 436 s.

Internationalizácia v súčasných slovanských jazykoch: za a proti. Ed. J. Bosák. Bratislava: Veda 1999. 166 s.

Jazyková poradňa. 3. Red. G. Horák – J. Ružička. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1964. 296 s.

Jazyková poradňa odpovedá. Zost. M. Pisárčiková a kol. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988. 288 s.

JEDLIČKA, Alois: Spisovný jazyk v současné komunikaci. Praha: Univerzita Karlova 1974. 2. vyd. 1978. 227 s.

JIRÁČEK, Jiří: Adjektiva s internacionálními sufixálními morfy v současné ruštině (v porovnání s češtinou). Brno: Univerzita J. E. Purkyně v Brně 1984. 166 s.

Komparacja systemów i funkcjonowanie współczesnych języków słowiańskich. 1. Słowotwórstwo/Nominacja. Red. Ingeborg Ohnheiser. Opole: Universität Innsbruck – Institut für Slawistik, Uniwersytet Opolski – Institut Filologii Polskiej 2003. 542 s.

MARKOWSKI, Andrzej – WORBS, Erika: Internacionalizacja znaczeń polskich jednostek leksykalnych jako wynik oddziaływania języków obcych na współczesną polszczyznę. In: Internacionalizmy v nové slovní zásobě. Sborník příspěvků z konference. Praha, 16. – 18. června 2003. Uspořádaly Z. Tichá – A. Rangelová. Praha: Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky 2003, s. 48 – 63.

MASÁR, Ivan: Ako pomenúvame v slovenčine. Kapitoly z terminologickej teórie a praxe. 3. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV. Spisy Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV, suplement 3, 2000. 60 s.

MLACEK, Jozef: K internacionalizácii súčasnej slovenskej frazeológie. Internacionalizácia v súčasných slovanských jazykoch: za a proti. Ed. J. Bosák. Bratislava: Veda 1999, s. 88 – 99.

MÚCSKOVÁ, Gabriela: „Opakované prevzatia“ ako výsledok historických kultúrnych kontaktov. In. Slovo – Tvorba – Dynamickosť. Na počesť Kláry Buzássyovej. Ed. M. Šimková. Bratislava: Veda 2010, s. 442 – 451.

OLOŠTIAK, Martin. (rec.) – WASZAKOWA, Krystyna: Przejawy internacionalizacji w słowotwórstwie współczesnej Polszczyzny. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego 2005. 266 s. In: Jazykovedný časopis, 2007, roč. 58, č. 2, s. 150 – 155.

OLOŠTIAK, Martin: Registrová motivácia lexikálnych jednotiek (O vzťahu medzi pojmami lexikálna zásoba, register, sociolekt). In: Jazykovedný časopis, 2010, roč. 61, č. 1, s. 31 – 42.

SLANČOVÁ, Daniela: Potrebuje reflexia súčasnej jazykovej situácie pojem register? In: Retrospektívne a perspektívne pohľady na jazykovú komunikáciu. Materiály z 3. konferencie k komunikácii. Banská Bystrica – Donovaly 11. – 13. septembra 1997. Ed. P. Odaloš. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela – Fakulta humanitných vied 1999, s. 93 – 100.

SOKOLOVÁ, Miloslava: Verbálny aspekt a adaptácia prevzatých slovies v slovenčine. In Slovo – Tvorba – Dynamickosť. Na počesť Kláry Buzássyovej. Ed. M. Šimková. Bratislava: Veda 2010, s. 250 – 264.

ŠKULTÉTY, Jozef: Cudzie slová v slovenčine. In: Jozef Škultúry. dielo 7. Jazykoveda. Zostavil a edične pripravil J. Chovan. Martin: Matica slovenská 1992, s. 110 – 140.

WASZAKOWA, Krystyna: Internacionalizacja: Zapadnoslawianskije jazyki. Przejawy tendencji do internacionalizacji w systemach słowotwórczych języków zachodniosłowiańskich. In. Komparacja systemów i funkcjonowanie współczesnych języków słowiańskich. 1. Słowotwórstwo/Nominacja. Red. Ingeborg Ohnheiser. Opole: Universität Innsbruck – Institut für Slawistik, Uniwersytet Opolski – Institut Filologii Polskiej 2003, s. 78 – 102.

WASZAKOWA, Krystyna: Przejawy internacionalizacji w słowotwórstwie współczesnej Polszczyzny. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego 2005. 266 s.

Jazykové zdroje

Collins Cobuild English Language Dictionary. Ed. J. Sinclair, P. Hanks, R. Moon; Harper Collins Publishers 1993. 1704 s.

Kde sme? Mentálne mapy Slovenska. Ed. M. Bútora, M. Kollár, G. Mesežnikov. Z. Bútorová. Bratislava: Inštitút pre verejnú otázku, Kalligram 2010. 584 s.

Krátky slovník slovenského jazyka. 4. doplnené a upravené vydanie. Red. J. Kačala, M. Pisárčiková, M. Považaj. Bratislava. Veda 2003. 985 s.

Pravidlá slovenského pravopisu. tretie upravené a doplnené vydanie. Bratislava. Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 2000. 590 s.

Slovník slovenského jazyka. 6 zv. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1959 – 1968.

Slovenský národný korpus. – Verzia prim.-4.0-public-all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2009. Dostupný z WWW. <http://korpus.juls.savba.sk>.

Slovník súčasného slovenského jazyka A – G. Red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006. 1104 s.

SLAVONIC-BALTIC ADDENDA TO THE *WORLD LEXICON*
*OF GRAMMATICALIZATION**

BOHUMIL VYKYPĚL

VYKYPĚL, Bohumil: Slavonic-Baltic Addenda to the *World Lexicon of Grammaticalization*. Jazykovedný časopis, 2010, Vol. 61, No.2, pp. 131 – 144. (Bratislava)

In the present paper, the author deals with several processes of grammaticalization in Slavonic and Baltic languages. First he describes the expression of predicative possession and obligation and of future in Northern Slavonic and Baltic languages. Further, he deals with the expression of passive in Baltic languages, with examples of the grammaticalization pathway from ‘say’ to evidential in Slavonic languages, and with the origin of some complementizer markers in West Slavonic languages. Finally, he briefly discusses two Slavonic and Baltic examples for pathways leading to ‘comrade’ and ‘other’. In addition, he also discusses contactological aspects of the processes in question.

Forty five years ago, Eva Havlová (1965) wrote on the need for a lexicon of semantic changes. In 2002, something like a part of this lexicon appeared when Bernd Heine and Tania Kuteva published their *World Lexicon of Grammaticalization* (Heine – Kuteva 2002). There is no doubt that this lexicon is rather a work-in-progress and has many problems¹; on the other hand, it is certainly a usable and useful work which may be amended and complemented in various ways. In the present paper, I would like to contribute to this complementing with a few Slavonic and Baltic examples.

1 ‘have’ and ‘obligation’

Among the grammaticalization pathways leading to predicative possession (H-POSSESSIVE), Heine and Kuteva list the well-known path from verbs meaning ‘to keep, to hold’ to *have*-verbs and note that “this process is presumably part of the TAKE > H-POSSESSIVE grammaticalization; until it has been established that this is so, we list this as a separate process” (Heine – Kuteva 2002: 186). In the entry TAKE (‘to take’, ‘to seize’) > H-POSSESSIVE, they then remark: “this process has been documented abundantly, especially in European languages, where verbs meaning ‘take’, ‘seize’, or ‘hold’ have given rise to HAVE-verbs, that is, to markers of predicative possession” (Heine – Kuteva 2002: 291). However, what is documented in European languages is more likely the former process, that is, the change KEEP > H-POSSESSION; also to be

* The present paper was written with the support of a grant from the Czech Science Foundation (Nr. P406/10/1346). I thank Mark Richard Lauersdorf (University of Kentucky, USA) for improving my English.

¹ See Fischer (2003) for some of them.

subsumed into this grammaticalization pathway are the Germanic examples, English *have* and German *haben*: contrary to what Heine and Kuteva write, these verbs do not come from Common Germanic **haffan* ‘seize’; in actual fact they continue Common Germanic **habēn*, a resultative durative verb derived from the ingressive **haffan*, and meant originally ‘keep, hold’. Similarly, some other *have*-verbs in European languages are to be interpreted in this way, for instance in Czech and Lithuanian (see Vykypěl 2001: 216ff):

ingressive verb ‘take’	durative verb ‘keep, hold; have’ derived from the ingressive verb ‘take’	‘have’ continuing the verb ‘keep, hold; have’
Old Czech <i>jieti</i>	Old Czech <i>jmieti</i>	Czech <i>mít</i>
(Old) Lithuanian <i>tverti</i>	Old Lithuanian <i>turėti</i>	Lithuanian <i>turėti</i>

This also means that, at least as far as the European languages in question are regarded, the semantic change ‘to keep, to hold’ > ‘to have’ can be said to be “part of the TAKE > H-POSSESSIVE grammaticalization” only in the sense that the verbs undergoing this change are in some cases derivatives from verbs meaning ‘to take’.

Furthermore, it is well-known and also documented by Heine and Kuteva that *have*-verbs can develop to expression of obligation (cf. Heine – Kuteva 2002: 243–5); this is also the case in Czech and Lithuanian: Czech *mít* ‘have’ + infinitive = ‘should, be to’; Lithuanian *turėti* ‘have’ + infinitive = ‘must’. From an areal point of view, it is interesting to compare Lithuanian and Latvian in this respect (see Holvoet 2007 for a detailed treatment of modality in Baltic).

In Latvian, predicative possession is expressed by the construction of dative + 3rd person of *būt* ‘to be’ + nominative:

<i>Man</i>	<i>ir</i>	<i>grāmata.</i>
I-DAT	is	book-NOM.SG
‘I have a/the book’		

Thus, Latvian together with Estonian, Finnish and Russian constitutes the North-Eastern European continuum where predicative possession is expressed by a *be*-construction in which the expression of possessee is in the nominative or subject form, while Lithuanian together with Polish, Czech, German, etc. belongs to the South-Western European continuum where predicative possession is expressed by a quasi-transitive verb with the accusative or object form of possessee. It is then not surprising that a similar difference exists between Latvian and Lithuanian with respect to expression of obligation:

Lithuanian			Latvian (debitive mood)
<i>Jonas</i>	<i>turi</i>	<i>darbuoti.</i>	<i>Jānim</i>
John-NOM	must-3PERS.PRES	work-INF	John-DAT
‘John must work’			<i>jāstrādā.</i>
			DEB-work-3PERS.PRES
			‘John must work’

Note that in other tenses than the present tense the respective form of *būt* ‘to be’ must appear in the Latvian debitive:

Lithuanian			Latvian		
<i>Jonas</i>	<i>turėjo</i>	<i>darbuoti.</i>	<i>Jānim</i>	<i>bija</i>	<i>jāstrādā.</i>
John-NOM	must-3PERS.PAST	work-INF	John-DAT	be-3PERS.PAST	DEB-work-3PERS. PRES
‘John had to work’			‘John had to work’		

Thus, we see a clear parallel between expression of predicative possession and expression of obligation in both languages: in Lithuanian the “possessor” of obligation is in the nominative form, while in Latvian it has the dative form. We can formulate this also in the way that, in the case of Latvian, the grammaticalization pathway H-POSSESSION > OBLIGATION did not apply to an individual word or construction meaning ‘have’, but to a certain more general mode of construing clauses which was used to express predicative possession.

As to the origin of the Latvian debitive form itself, the debitive prefix *jā-* probably developed from an anaphoric pronoun introducing relative clauses (cf. Holvoet 2007: 185ff). This grammaticalization pathway may possibly be viewed as a fusion of two pathways that are documented by Heine and Kuteva (2002: 97, 108–9), namely DEMONSTRATIVE > COPULA and COPULA > OBLIGATION.

2 future

B. Heine and T. Kuteva document the well-known fact that expression of both obligation and predicative possession can grammaticalize to expression of future (cf. Heine – Kuteva 2002: 218, 242–3). It is likely that ‘obligation’ is the connecting semantic component in this grammaticalization pathway, that is, PREDICATIVE POSSESSION > OBLIGATION > FUTURE. In any case, the expression of future with a *have*-verb meaning both ‘predicative possession’ and ‘obligation’ occurs in an incipient stage of grammaticalization in Slavonic languages, e.g. in Old Czech *jmieti* or in Old Church Slavonic *iměti* (cf. Křížková 1960: 61ff, 93ff). More interesting are another two Slavonic expressions of future.

2.1 In Ukrainian, there are two forms of the future tense of imperfective verbs, an analytic one and a synthetic one. While the analytic form is the usual Northern Slavonic construction of the future tense of the verb ‘to be’ and the infinitive, with which we will deal below (2.2), the synthetic form has no parallel in Slavonic languages. It is built with special forms affixed to the infinitive:

<i>pysáty</i> ‘to write’		
	Singular	Plural
1st person	<i>pysáty-mu</i>	<i>pysáty-memo</i>
2nd person	<i>pysáty-meš</i>	<i>pysáty-mete</i>
3rd person	<i>pysáty-me</i>	<i>pysáty-mut’</i>

These forms are originally forms of the present tense of the verb *játy* ‘to start, to begin’ which meant in Old Ukrainian ‘to take’ (cf. Humeč’ka 1977: 446–7).

Heine and Kuteva comment on the grammaticalization pathway TAKE ('to take' 'to seize') > FUTURE as follows: "We are listing this case only tentatively here; more research is required on the exact nature and the genetic and areal distribution of it. Conceivably, it is an instance of a more general process whereby process verbs are grammaticalized to auxiliaries denoting tense or aspect functions (...)." (Heine – Kuteva 2002: 288).

With respect to areal distribution, one of the three examples listed by Heine and Kuteva is particularly interesting in our case, namely the Hungarian example: in Hungarian the future tense is expressed with the construction of the present tense of the verb *fog* 'to take' and the infinitive. Naturally, the question arises what relationship there is between the Ukrainian and the Hungarian future tense constructions. According to Křížková (1960: 130), the center of the Ukrainian construction is in the Eastern dialects of Ukrainian, but it is also used in South-Western dialects bordering Hungarian; both constructions are recorded roughly since the same time (cf. Křížková 1960: 131, Bárcki 2001: 202). Obviously, we would need more information from specialists; nevertheless, a precise argumentation with respect to the direction of possible borrowing will presumably be quite difficult.

With respect, in turn, to the nature of this grammaticalization process, we are obviously dealing with a pathway TO TAKE > TO START, TO BEGIN > FUTURE TENSE. The first step, that is, the change 'to take' > 'to start, to begin', may be documented with Common Slavonic *jeti* 'to take' that has acquired the meaning 'to start, to begin' in most Slavonic languages, including – as mentioned above – Ukrainian (cf. ESJS 1989: 292); incidentally, according to Křížková (1960: 129), the Ukrainian future of the type *pysáty-mu* seems, in the 19th century, to still have had an ingressive shade of meaning as opposed to purely futural *budu* + infinitive. Although Heine and Kuteva do not record a grammaticalization pathway leading from verbs meaning 'to start, to begin' to future tense markers (cf. Heine – Kuteva 2002: 51–2), the second step presupposed above, that is, the change 'to start, to begin' > 'future tense', is documented by Old Church Slavonic where the verbs *načeti*, *vščeti* 'to begin, to start' with the infinitive of imperfective verbs can refer to future (cf. Křížková 1960: 74–6, 137ff); another example is the Old Hungarian construction of *kezd* 'to start, to begin' and the infinitive expressing the future tense (cf. Bárcki 2001: 201–2).

2.2 As is well-known, in Northern Slavonic languages, imperfective verbs form the future tense with a construction containing the future tense of the verb 'to be' and the infinitive; cf. Czech and Russian examples:

Czech	
<i>Budu</i>	<i>pracovat</i> .
Russian	
<i>Budu</i>	<i>rabótat'</i> .
be-1PERS.FUT	work-INF
'I will work'	

I am leaving some details aside here, such as the fact that in Polish, the *l*-form of the verb is used as a stylistic variant alongside the infinitive, and that in Sorbian this construction may also apply to perfective verbs. From the point of view of possible grammaticalization pathways, the auxiliary verb occurring in this construction is of interest.

Heine and Kuteva list the Russian form of the Northern Slavonic future construction under the grammaticalization pathway COPULA > FUTURE (Heine – Kuteva 2002: 96); however, this is imprecise, since both in Russian and in other Northern Slavonic languages the auxiliary in question serves as copula only in the future tense. It is more appropriate to categorize this construction under another pathway formulated by Heine and Kuteva, namely CHANGE-OF-STATE ('become') > FUTURE (Heine – Kuteva 2002: 64–5). Interestingly enough, Heine and Kuteva refer in this latter lemma of their lexicon to Dahl (2000), who mentions in passing precisely the Northern Slavonic future form of imperfective verbs as a possible example of the pathway from 'become' to the future tense (cf. Dahl 2000: 359–60); the authors seem thus not to have read his paper to the very end. As regards Dahl himself, he is not entirely sure that the assumption is correct that the auxiliary of the Northern Slavonic construction meant originally 'to become'. In fact, this assumption is wide-spread among etymologists (cf. Berneker 1908–13: 79, Sadnik – Aitzetmüller 1975: 94, Kopečný 1980: 114) and seems to be quite well-founded, since in Old Church Slavonic, Old Czech as well as Old Polish, *byti* 'to be' meant also 'to become, to come about, to happen' (cf. Gebauer 1903: 126ff, Urbańczyk 1953–55: 182ff, Kurz 1966: 152ff, Koch 1990: 716).

Another issue is the question of how the future meaning of this construction arose. In connection with this, we must first mention the well-known fact that the same construction arose in German:

<i>Ich</i>	<i>werde</i>	<i>arbeiten.</i>
I-NOM	become-1PERS.PRES	work-INF
'I will work'		

Various ideas on the origin of both the German and the Slavonic construction have been formulated (cf. Křížková 1960: 82ff, Ebert 1993: 393 with references), and it is perhaps not necessary to add another one, in particular since the change of ingressive meaning into future meaning seems to be quite natural, as Dahl (2000: 351) also remarks. However, it is remarkable that Heine and Kuteva list precisely only the German example under the lemma CHANGE-OF-STATE ('become') > FUTURE (cf. Heine – Kuteva 2002: 64–5), and thus this grammaticalization pathway seems to be typologically marked. Therefore, it is also natural to ask what is the relation between the German and the Slavonic constructions. As can be expected, the idea that this construction was borrowed has been repeatedly formulated, but there is no consensus regarding the direction of the borrowing. Rösler (1952) believed that the Slavonic construction had been calqued according to the German construction;

his assumption was criticized by Křížková (1960: 83ff). Conversely, Leiss (1985) argued that the German construction had arisen under Slavonic influence, which was questioned by Ebert (1993: 393). In actual fact, this is perhaps a *Scheinproblem*. From the “micro-perspective”, from which the above-mentioned authors view the issue, it is indeed difficult to prove the borrowing with perfect certainty, that is, to show the exact path of the item in question from one language into the other. However, from the “macro-perspective” of present-day empirical typology, which is presented also by Heine and Kuteva, there exists in this case an obvious correspondence between several languages located in the same area with regard to a linguistic phenomenon, and therefore one can hardly be dealing with mere chance. It is interesting that in this point, we may state another agreement between empirical (“Greenbergian”) functionalism and the Prague School (cf. Vykypěl 2009). To wit, the “macro-perspective” mentioned introduces, in fact, the concept of the deep interplay of internal and external factors in the development of language in the spirit of the Prague School. As regards the individual case of the German and Slavonic future constructions, there were surely internal sources and conditions that had given an impulse to formation of the constructions in question, so that the constructions may actually have originated independently of each other, as Křížková (1960: 100) put it; however, the fact that these constructions have been further developed, more firmly established, and more strongly grammaticalized, can be due to a “discovery” of the speakers that, so to speak, their neighbors “do it the same”. After all, the finding that the internal and the external (contact-induced) factors of grammaticalization, and of language development in general, are inseparably interconnected is one of the main conclusions of another book by Heine and Kuteva (cf. Heine – Kuteva 2005: 265–266).

3 PASSIVE

As in the case of the periphrastic future in the Northern Slavonic languages, one may consider various contactological topics also in the case of the passive in the Baltic languages. As is generally known to Balticists, there is a remarkable difference between the form of the construction expressing the passive voice in Lithuanian and that in Latvian. Both languages can express the difference between the dynamic (processual) passive (*Vorgangspassiv*) and the stative passive (*Zustandspassiv*), but they have different constructions: whereas in Lithuanian the participle changes according to whether the focus is on the process or on the result, in Latvian this applies to the auxiliary. Cf. the following example:

Lithuanian	process			state		
	<i>Knyga</i>	<i>buvo</i>	<i>perkama.</i>	<i>Knyga</i>	<i>buvo</i>	<i>pirkta.</i>
	Book-NOM	AUX(‘to	buy-PART.	Book-	AUX(‘to	buy-
		be’)-	PRES.PASS	NOM	be’)-	PART.PRET.PASS
		3PERS.PRET			3PERS.PRET	

Latvian	<i>Grāmata</i>	tika	<i>pirkta.</i>	<i>Grāmata</i>	bija	<i>pirkta.</i>
	Book-NOM	AUX1('to become')- 3PERS.PRET	buy-PART. PRET.PASS	Book- NOM	AUX2('to be')- 3PERS.PRET	buy- PART.PRET.PASS
		'The book was (being) bought' (German <i>Das Buch wurde gekauft.</i>)			'The book had been bought' (German <i>Das Buch war gekauft.</i>)	

As is indicated by the German equivalent in parentheses, Latvian can be grouped with German in this respect (although the constructions are functionally not entirely identical with each other; see Wiemer 2004: 304), while Lithuanian matches the Slavonic expression of the passive voice; more generally viewed, Latvian belongs to the “Germanic” areal where the semantic difference in question is expressed by a difference in auxiliaries, whereas Lithuanian is a part of the “Slavonic” areal where this difference is expressed by a difference of the form of the nominal component (cf. e.g. Mathiassen 1997: 136).² These are, in principle, well-known facts described in more detail by specialists in Slavonic and Baltic. In the present paper, we want only to point out some aspects concerning grammaticalization pathways and language contact.

First, it needs to be mentioned that other verbs also function as auxiliaries in the Latvian dynamic passive, although they are far less widespread. Besides Standard Latvian *tikt* one finds marginally also the verbs *tapt* and *kļūt*.³ What is common to all of the three verbs is that they have approximately the same meaning ‘come to, reach; become’. This apparently corresponds to the grammaticalization pathway COME TO > CHANGE-OF-STATE, listed by Heine and Kuteva (2002: 74–5). The second step, that is the change from a verb meaning ‘to become’ to a passive auxiliary is not registered explicitly by the authors, but it is virtually included in their mention of “a more general process whereby process verbs are grammaticalized to auxiliaries denoting tense or aspect functions” (Heine – Kuteva 2002: 255–256), since the Latvian auxiliaries mentioned as well as their German counterpart *werden* ‘become’ in fact denote an aspectual semantic shade in the frame of the category of the passive voice.

In addition, it is interesting to note that the Lithuanian analogue of the Latvian verb *tapt*, namely Lithuanian *tapti* ‘to become’, functioned in the dialects of Kleinlitauen (that is, the former German-ruled part of the territory occupied by the speakers of Lithuanian) as a passive auxiliary, but in contrast to Latvian *tapt*, the Lithuanian construction with *tapti* had the resultative meaning (see Kurschat 1876: 295, Otrębski 1956: 235); cf.

² We leave aside the peculiar question whether in the stative passive the lexical verb must be obligatorily provided with a prefix expressing the perfective aspect (Lithuanian *Knyga buvo nupirkta*, Latvian *Grāmata bija nopirkta*). If this were the case, then Latvian would represent a combination of the “Germanic” and the “Slavonic” systems.

³ The distribution of these verbs would deserve more attention, which unfortunately is not possible in the present paper. The three aforementioned verbs are indicated by most authors, it is, however, noteworthy that neither Rudzīte nor Gāters mention *kļūt* in their surveys of Latvian dialects (cf. Rudzīte 1964:141, 244, 378, Gāters 1977:133).

	process			state		
Lithuanian in Kleinlitauen	<i>Knyga</i>	<i>buvo</i>	<i>perkama.</i>	<i>Knyga</i>	<i>tapo</i>	<i>pirkta.</i>
	Book-NOM	AUX1('to be')-3PERS.PRET	buy-PART. PRES.PASS	Book-NOM	AUX2('to become')-3PERS.PRET	buy-PART.PRET.PASS
Standard Lithuanian	<i>Knyga</i>	<i>buvo</i>	<i>perkama.</i>	<i>Knyga</i>	<i>buvo</i>	<i>pirkta.</i>
	Book-NOM	AUX('to be')-3PERS.PRET	buy-PART. PRES.PASS	Book-NOM	AUX('to be')-3PERS.PRET	buy-PART.PRET.PASS
			'The book was (being) bought' (German <i>Das Buch wurde gekauft.</i>)			'The book had been bought' (German <i>Das Buch war gekauft.</i>)

Although this phenomenon would need a closer analysis, we may perhaps say generally that, on the one hand, it bears witness to a more intensive influence of German on the language of Kleinlitauen, and that, on the other hand, it represents one of the cases of imperfect replication in language contact. One may ask whether we have a similar case in Polish: Polish *zostać* 'to remain, to become' has been used as an auxiliary in the passive construction according to the Low German model with *bliven* 'to remain, to become', the counterpart of the Standard German *werden*, but it can combine only with the perfective participle (cf. Wiemer 2004, 298ff, Wiemer – Giger 2005: 70).

Furthermore, it is instructive to compare the situation in Latvian with that in Upper Sorbian, since Upper Sorbian also belongs partially to the aforementioned "Germanic" areal. In Upper Sorbian, there are approximately three different "strata" with respect to the expression of the difference between *Vorgangspassiv* and *Zustandspassiv*: In colloquial Upper Sorbian, we find an opposition between the auxiliary *wordować* 'to become', borrowed from German *werden*, and the verb *być* 'to be'; in the language of journalism, there is a native preterital form of the verb 'to be' specialized for expressing the *Vorgangspassiv*; and in the language of fiction, there is no formal expression in the auxiliary of the difference between dynamic and stative passive (cf. Wiemer – Giger 2005: 101–3, 120). Thus, we see three degrees of the influence of German on Upper Sorbian in this point: no influence in the last case, a stronger influence in the second case manifested by calquing and an even stronger influence in the colloquial language where a foreign verb has itself been borrowed. If we compare this with the situation in Latvian, we see basically two differences, both of which appear to manifest the fact that the influence of German was in the case of the passive construction not as strong as in Upper Sorbian. First, Latvian borrowed only the model, not the auxiliary itself. Second, the periphrastic expression of the passive voice in Latvian is typical of the standard language, whereas the colloquial language uses other strategies for expressing deagentization (cf. e.g. Nau 1998: 38).

Finally, there is one more verb used in Latvian for expressing the dynamic passive, namely *nākt* 'to come'. This verb occurs in the dialect of Livland (cf.

Gäters 1977: 133). In their dictionary, Mühlenbach and Endzelin also list the meaning ‘to become’ for the verb *nākt* with some evidence from the language of Latvian folklore (cf. Mühlenbach – Endzelin 1925–27: 699). Although this issue would need a more detailed analysis, we may perhaps say preliminarily that we are dealing here with the grammaticalization pathway COME TO > CHANGE-OF-STATE, listed by Heine and Kuteva (2002: 74–5), which was then continued to PASSIVE, as was the case with *tikt*, *tapt* and *kļūt*.

As a general conclusion, we can say that the relatively high variation of auxiliaries by which a relatively low degree of grammaticalization is manifested, together with the functional-stylistic restriction of the periphrastic passive, gives evidence that we are dealing with a relatively recent contact-induced phenomenon, as it was already pointed out by Otrębski (1956: 236).

4 SAY > EVIDENTIAL and SAY > QUOTATIVE (and also SAY > SIMILE)

4.1 One of the numerous grammaticalization pathways leading from verbs meaning ‘say’ is one which gives rise to evidential markers. We may assume from a purely conceptual point of view that this grammaticalization can go through the stage of quotative, that is, “a marker introducing direct speech”; in other words, we may be dealing with a combination of two grammaticalization pathways listed by Heine and Kuteva, namely SAY > EVIDENTIAL and SAY > QUOTATIVE (cf. Heine – Kuteva 2002: 265, 267–8). This general assumption can be proved by the Czech adverb *prý* ‘allegedly’, colloquial Czech *prej*, Old Czech *praj*, *prej*, *prý*. This adverb developed from the Old Czech verb *praviti* ‘say, talk’, although it is not clear exactly which form of the verb served as its basis; most probably it was the third person singular present *pravi* or the third person singular aorist *pravi* or possibly the third person plural present *pravi* < *pravie* or the first person singular present *pravi* < *prav’u* (cf. Gebauer 1894: 138). The development of the expression side of the word in question was a typical one of grammaticalization: reduction of the expressional substance was manifested by the loss of the intervocalic *v*, which can also be interpreted as the irregular change *v’* > *j*, and by the apocope of the final syllable, that is, *pravi/pravi* > *praj* > (with the Old Czech regular change *aj* > *ej*) *prej*; decategorialization of the word was, in turn, manifested by the rise of the hypercorrect form *prý* that was created from *prej* at the time of the Old Czech phonological change *y* > *ej*.

With respect to the semantic side, Old Czech *praj*, *prej*, *prý* had both the evidential meaning and the quotative function (cf. SS 1996: 1070–1, Kopečný 1980: 579); in Modern Czech, the evidential meaning is clearly dominant, but the adverb can also function as a quotative (cf. Hoffmannová 2008).

In addition, there are two Slavonic adverbs corresponding to Czech *prý*. First, an entirely parallel case is Slovak *vraj* from *vrviet’* ‘say, talk’ that has the same semantics as Modern Czech *prý*; the situation in Old Slovak is not reconstructable since, in Old Slovak text, the Czech forms *praj*, *prej*, *prý* are used. Second, the East

Slovenian dialectal adverb *pre* from *praviti* ‘say’ functions as evidential (cf. Pleteršnik 1895: 216).

4.2 Another Common Slavonic verbum dicendi, namely **mǔlviti* ‘speak, say’, is the source of the colloquial Russian adverb *mol* which has the quotative meaning of signaling direct speech; this adverb is recorded already in the 16th century and has developed from *molvil* ‘he spoke, said’ or from *molvit* ‘he speaks, says’ (cf. Žuravljev – Šanskij 2007: 274 with references). It is interesting that Ukrainian *mov*, that has the same origin as Russian *mol*, means ‘like, as if’, that is, we are dealing in this latter case with the grammaticalization pathway SAY > SIMILE listed by Heine and Kuteva (2002: 268–9); as Fraenkel (1951: 139) has already remarked, Ukrainian *mov* can be compared with Lithuanian *tar(y)tum*, *tarsi* that has the same meaning (‘like, as if’), but a slightly different origin: *tar(y)tum* is originally the second person singular subjunctive, *tarsi* is the second person future, both of the verb *tarti* ‘speak’.

Other Slavonic examples for SAY > EVIDENTIAL, which are, however, less well-documented and more obscure, are listed in Kopečný (1980: 166, 430, 580; see also Wiemer 2008: 35–7). In contrast, not obscure is the origin of the Lithuanian evidential preposition *pasak* ‘according to’, which in fact is the bare stem of the verb *pasakyti* ‘to say (perfective)’.

5 ‘that’

Heine and Kuteva document that ‘complementizer’ (that is, “marker introducing complement clauses”) may arise by various grammaticalization pathways, two of them being RELATIVE > COMPLEMENTIZER and DEMONSTRATIVE > COMPLEMENTIZER. In the Slavonic languages, there are the following complementizers marking declarative object complement clauses: Old Czech *ježe*, *eže*, *ež*, *že*, Modern Czech *že*, Old Polish *eže*, *že*, Polish *że*, Old Upper Sorbian *zo*, *žo*, Upper Sorbian *zo*, Old Church Slavonic *ježe* (cf. ESJS 1989: 287 with references). Most linguists see in these words the original nominative/accusative singular neuter of the third person pronoun which also functioned as an anaphoric or demonstrative pronoun (Common Slavonic **je*; see especially Berneker 1908–13: 416–7, Machek 1968: 723, Bauer 1960: 142). Thus, two grammaticalization pathways recorded by Heine and Kuteva (Heine – Kuteva 2002: 106–7, 112–3) are combined in this development: DEMONSTRATIVE > COMPLEMENTIZER and DEMONSTRATIVE > THIRD PERSON PRONOUN.

According to an alternative interpretation, *ježe* etc. was originally a relative pronoun (Vondrák 1908: 496, Gebauer 1929: 695). This view was criticized by Bauer (1960: 142); nevertheless, the semantic development presupposed also follows a grammaticalization pathway documented by Heine and Kuteva (2002: 254): RELATIVE > COMPLEMENTIZER. Additionally, ‘demonstrative’, ‘third person’ and ‘relative’ obviously are related concepts, which is also confirmed by the existence of corresponding grammaticalization pathways: DEMONSTRATIVE > THIRD PERSON PRONOUN and DEMONSTRATIVE > RELATIVE (Heine – Kuteva 2002: 112–5).

Finally, we point out one contactological topic: it is surely attractive to connect the fact that *je(že)* ‘it, that’ developed into a marker of declarative clauses “almost exclusively in West Slavonic”, whereas in other Slavonic languages this form acquired other functions (Kopečný 1980: 291–2), with the fact that corresponding German *das* ‘it, that’ underwent the same change; however, more detailed research into this question would be needed. In any case, other Slavonic languages, specifically East Slavonic languages, offer another nice example for the grammaticalization pathway W-QUESTION > COMPLEMENTIZER (Heine – Kuteva 2002: 249–250), since the pronoun ‘what’ functions here also as a marker of declarative sentences: cf. Ukrainian:

<i>Ščo</i>	<i>kážeš?</i>	<i>Kážut’</i> ,	<i>ščo</i>	<i>vin</i>	<i>xvóryj.</i>
what	say-2SG.PRES	say-3PL.PRES	that	he	ill
‘What do you say?’		‘They say that he is ill’			

6 ONE > OTHER

Heine and Kuteva register various grammaticalization pathways leading from numerals meaning ‘one’; one of them which does not seem to be very wide-spread according to the data offered by the authors is ONE > OTHER (cf. Heine – Kuteva 2002: 223). Nevertheless, we can add another example: Common Slavonic **inъ* ‘other’. Although the details are not entirely clear, most etymologists presuppose that this word developed from the Indo-European numeral **oinos* ‘one’; the original meaning ‘one’ was maintained in some Slavonic compounds such as Old Church Slavonic *inorogъ* ‘unicorn’ and derivatives such as Old Church Slavonic *inokъ* ‘monk’ (cf. Kopečný 1980: 313ff, ESJS 1989: 244–5 with references). Heine and Kuteva comment on this grammaticalization pathway as follows: “More research is required on the contextual conditions leading to this grammaticalization.” (Heine – Kuteva 2002: 223).

As regards the Slavonic example, an interpretation of these conditions has traditionally been offered: etymologists assume that the meaning ‘other’ arose in contrastive contexts when *inъ* ‘one’ was used in two clauses referring to two possibilities to be chosen, and the second *inъ* referred thus to the second possibility, that is, to another possibility (cf. Machek 1968: 227, Kopečný 1980: 318, ESJS 1989: 245).

7 COMRADE

Semantically more amusing is the grammaticalization of nouns meaning ‘comrade’ (with this notion standing in Heine and Kuteva “for a number of role relations, including ‘companion’, ‘friend’, ‘neighbor’, ‘relative’”). Heine and Kuteva list two grammaticalization pathways leading from this meaning (cf. Heine – Kuteva 2002: 91–3).

The first one is COMRADE > COMITATIVE. The authors remark that “the data supporting this pathway are not entirely satisfactory” (Heine – Kuteva 2002: 92), the

reason for this evaluation being perhaps the fact that the examples they adduce are based on reconstruction. However, we can add one Baltic example which is more certain in this respect: Lithuanian *drauge* ‘together’ is originally the locative singular form of the noun *draugas* ‘friend, comrade’. We can observe two things here. First, the grammaticalization has reached only the adverbial stage, and has not progressed to the stage of a comitative affix. Second, we can apparently posit an areal relation, if the etymology of the Estonian and Sami comitative case markers listed by Heine and Kuteva is right and these markers really come from a noun meaning ‘comrade’; however, it is striking, on the other hand, that no such adverb exists in Latvian.

The second pathway listed by Heine and Kuteva is COMRADE > RECIPROCAL; they adduce also the Russian construction *drug druga* ‘each other’:

<i>drug</i>	<i>druga</i>
friend-NOM.SG	friend-ACC.SG
‘each other’	

However, they do not mention that another grammaticalization pathway can possibly be posited on the basis of the Slavonic languages, namely COMRADE > SECOND, OTHER: as is generally known, the Common Slavonic substantive **drugъ* ‘friend’ is continued in Slavonic languages, on the one hand, by substantives with the same meaning, and, on the other hand, by adjective numerals and pronouns meaning ‘second’ and/or ‘other’ (cf. ESJS 1989: 151 with references).

References**

- BÁRCZI, Géza 2001. *Geschichte der ungarischen Sprache*. Innsbruck: Institut für Sprachen und Literaturen. (Innsbrucker Beiträge zur Kulturwissenschaft, Sonderheft 110.)
- BAUER, Jaroslav 1960. *Vývoj českého souvětí* [Development of the Czech Compound Sentence]. Praha: Nakladatelství ČSAV. (Studie a práce lingvistické, 4.)
- BERNEKER, Erich 1908–13. *Slavisches etymologisches Wörterbuch*. I. Heidelberg: Winter. (Indogermanische Bibliothek, I/2/2. = Sammlung slavischer Lehr- und Handbücher, I/1.)
- DAHL, Östen 2000. Verbs of becoming as future copulas. In: *Tense and Aspect in the Languages of Europe*. Ed. by Östen Dahl. Berlin – New York: Mouton de Gruyter, 351–61. (Eurotyp, 6.)
- EBERT, Peter 1993. Syntax. In: *Frühneu- und hochdeutsche Grammatik*. Ed. by Oskar Reichmann and Klaus-Peter Wegera. Tübingen: Niemeyer, 313–484. (Sammlung kurzer Grammatiken deutscher Dialekte, A/12.)
- ESJS 1989 = *Etymologický slovník jazyka staroslověnského* [Etymological Dictionary of the Old Church Slavonic Language]. Ed. by Eva Havlová et al. Praha: Academia 1989ff.
- FISCHER, Olga 2003. Review of Heine and Kuteva 2002. *Functions of Language* 10, 136–143.
- FRAENKEL, Ernst 1951. Miscellen zur balto-slavischen Syntax. *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung* 69, 139–149.
- GÄTERS, Alfrēds 1977. *Die lettische Sprache und ihre Dialekte*. The Hague etc.: Mouton. (Trends in Linguistics, State-of-the-Art Reports, 9.)

** V príspevku neuvádzame bibliografické jednotky a odkazy podľa úzu Jazykovedného časopisu. Rešpektujeme medzinárodnú normu, ktorú uplatnil autor štúdie. (pozn. red.)

- GEBAUER, Jan 1894. *Historická mluvnice jazyka českého* [Historical Grammar of the Czech Language]. I. Praha – Vídeň: Tempský.
- GEBAUER, Jan 1903. *Slovník staročeský* [Old Czech Dictionary]. I. Praha: Unie.
- GEBAUER, Jan 1929. *Historická mluvnice jazyka českého* [Historical Grammar of the Czech Language]. IV. Ed. by František Trávníček. Praha: Česká akademie věd a umění.
- HAVLOVÁ, Eva 1965. O potřebě slovníku sémantických změn [On the need for a lexicon of semantic changes]. *Jazykovědné aktuality* 1965, Nr. 4, pp. 3–4
- HEINE, Bernd – KUTEVA, Tania 2002. *World Lexicon of Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HEINE, Bernd – KUTEVA, Tania 2005. *Language Contact and Grammatical Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HOFFMANNOVÁ, Jana 2008. Role českého *prý / prej / pré* při vyjadřování reproduktivních a modálních významů [The role of the Czech words *prý / prej / pré* in expressing evidential (reportative) and epistemic meanings]. In: Wiemer – Plungjan 2008: 149–64.
- HOLVOET, Axel 2007. *Mood and Modality in Baltic*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. (Baltica Varsoviensia, 6.)
- HUMEC'KA, L. L. (ed.) 1977. *Slovník staroukrajinského jazyka XIV–XV st.* [Dictionary of the Old Ukrainian Language of the 14th and 15th c.]. I. Kyjiv: Naukova dumka.
- KOCH, Christoph 1990. *Das morphologische System des altkirchenslavischen Verbums*. München: Fink. (Münchener Universitäts-Schriften, 22.)
- KOPEČNÝ, František (ed.) 1980. *Etymologický slovník slovanských jazyků. Slova gramatická a zájmena* [Etymological Dictionary of the Slavonic Languages: Grammatical words and pronouns]. II. Praha: Academia.
- KŘÍŽKOVÁ, Helena 1960. *Vývoj opisného futura v jazycích slovanských, zvláště v ruštině* [Development of the Periphrastic Future in the Slavonic Languages, especially in Russian]. Praha: SPN. (Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas philosophica 4, Philologica II.)
- KURCHAT, Friedrich 1876. *Grammatik der litauischen Sprache*. Halle: Verlag der Buchhandlung des Waisenhauses.
- KURZ, Josef (ed.) 1966. *Slovník jazyka staroslověnského* [Dictionary of the Old Church Slavonic Language]. I. Praha: Academia.
- LEISS, Elisabeth 1985. Zur Entstehung des neuhochdeutschen analytischen Futurs. *Sprachwissenschaft* 10, 250–273.
- MACHEK, Václav 1968. *Etymologický slovník jazyka českého* [Etymological Dictionary of the Czech Language]. Praha: Academia.
- MATHIASSEN, Terje 1997. *A Short Grammar of Latvian*. Columbus (OH): Slavica Publishers.
- MÜHLENBACH, K. – ENDZELIN, J. 1925–27. *Lettisch-deutsches Wörterbuch*. II. Riga: Lettischer Kulturfonds.
- NAU, Nicole 1998. *Latvian*. München – Newcastle: Lincom Europa. (Languages of the World / Materials, 217.)
- OTRĘBSKI, Jan 1956. *Gramatyka języka litewskiego* [Grammar of the Lithuanian Language]. III. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- PLETERŠNIK, M. 1895. *Slovensko-nemški slovar* [Slovenian-German Dictionary]. II. Ljubljana: Knezoškofijstvo.
- RÖSLER, Karl 1952. Beobachtungen und Gedanken über das analytische Futurum im Slavischen. *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 2, 103–149.
- RUDŽĪTE, Marta 1964. *Latviešu dialektoloģija* [Latvian Dialectology]. Rīga: Latvijas valsts izdevniecība.
- SADNIK, Linda – AITZETMÜLLER, Rudolf 1975. *Vergleichendes Wörterbuch der slavischen Sprachen*. I. Wiesbaden: Harrassowitz.

SS 1996 = *Staročeský slovník. paběničský – pravý* [Old Czech Dictionary: *paběničský – pravý*]. Praha: Academia 1996.

URBAŇCZYK, Stanisław (ed.) 1953–55. *Słownik staropolski* [Old Polish Dictionary]. I. Warszawa: PAN.

VONDRÁK, Wenzel 1908. *Vergleichende Slavische Grammatik*. II. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht.

VYKYPĚL, Bohumil 2001. Zwei lettunistische Bemerkungen. In: *GRAMMATICVS. Studia linguistica Adolfo Erharto quinque et septuagenario oblata*. Ed. by Ondřej Šefčík and Bohumil Vykypěl. Brno: Masarykova univerzita, 211–223.

VYKYPĚL, Bohumil 2009. *Empirical Functionalism and the Prague School*. München: Lincom Europa. (Travaux linguistiques de Brno, 6.)

WIEMER, Björn 2004. The evolution of passives as grammatical constructions in Northern Slavic and Baltic languages. In: *What Makes Grammaticalization? A look from its fringes and its components*. Ed. by Walter Bisang, Nikolaus P. Himmelmann and Björn Wiemer. Berlin – New York: Mouton de Gruyter, 271–321. (Trends in Linguistics, Studies and Monographs, 158.)

WIEMER, Björn 2008. Lexikalische Markierungen evidenzieller Funktionen: zur Theoriebildung und empirischen Forschung im Slavischen. In: *Wiemer–Plungjan 2008*: 5–49.

WIEMER, Björn – GIGER, Markus 2005. *Resultativa in den nordslavischen und baltischen Sprachen. Bestandaufnahme unter arealen und grammatikalisierungstheoretischen Gesichtspunkten*. München: Lincom Europa. (LINCOM Studies in Language Typology, 10.)

WIEMER, Björn – PLUNGJAN, Vladimir A. (eds.) 2008. *Lexikalische Evidenzialitäts-Marker in slavischen Sprachen*. München – Wien: Gesellschaft zur Förderung slawistischer Studien. (Wiener Slawistischer Almanach, Sonderband 72.)

ŽURAVLEV, A. F. – ŠANSKIJ, N. M. (eds.) 2007. *Ětimologičeskij slovar' russkogo jazyka* [Etymological Dictionary of the Russian Language]. X. Moskva: Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta.

Resumé

SLOVANSKO-BALTSKÁ ADDENDA K *WORLD LEXICON OF GRAMMATICALIZATION*

Před více než 45 lety psala Eva Havlová o potřebě slovníku sémantických změn. Něco jako část takového slovníku vyšlo v roce 2002 v podobě *Světového lexikonu gramatikalizace* od Bernda Heineho a Tany Kutevové. Ačkoli jejich Lexikon má nemálo otazníků, jistě ho lze využít jako základu pro další práci a různě jej doplňovat. V tomto příspěvku přinášíme některá doplnění z oblasti slovanských a baltických jazyků.

Dobře dokumentovaný případ pro gramatikalizační kanál DRŽET > MÍT představuje např. české *mít* a litevské *turėti* téhož významu; obě tato slovesa pak ilustrují také další gramatikalizační vývoj v linii MÍT > POVINNOST. Pro dva gramatikalizační kanály vedoucí k futuru uvádíme dva příklady ze slovanských jazyků: VZÍT > FUTURUM v ukrajinském futuru typu *pysáty-mu* (zde navíc uvažujeme o možnosti vlivu maďarštiny) a ZMĚNA STAVU > FUTURUM v severoslovanském futuru typu českého *budu pracovat* (zde navíc řešíme otázku vlivu němčiny na vznik této konstrukce). Dále v areálových souvislostech pojednáváme o lotyšských pasivních konstrukcích typu *tikt/tapt/kļūt* + infinitiv jako příkladech gramatikalizačního kanálu DOSTAT SE > ZMĚNA STAVU > PASIVUM. Jako o příkladu gramatikalizačních kanálů ŘÍCT > EVIDENCIÁL a ŘÍCT > QUOTATIV pak pojednáváme o českém *prý* a stručněji i o jiných slovanských partikulích. Jako další příklad gramatikalizace vedoucí od relativa/demonstrativa ke spojce uvádějí vedlejší obsahovou větu uvádíme severoslovanské spojky typu českého *že* (a stručně přitom poukazueme na možnost vlivu němčiny). Konečně pro gramatikalizační kanál vedoucí od číslovky 1 k zájmenu či adjektivu 'jiný' krátce zmiňujeme další příklad v praslovanském **inъ* a jako příklad částečné gramatikalizace substantiva 'přítel' v komitativ uvádíme litevské *drauge* 'společně'.

ROZHLADY

K VÝSKUMU CUDZOJAZYČNEJ FÓNICKEJ KOMPETENCIE

ZDENA KRÁĽOVÁ

KRÁĽOVÁ, Zdena: To the Study of Foreign-language Phonic Competence. *Jazykovedný časopis*, 2010, vol. 61, No. 2, pp. 145 – 157. (Bratislava)

Over the past few decades the study of second language (L2) speech has emerged as a rapidly-growing area of inquiry which extend across a diverse range of disciplines including linguistics, acoustics, psychology, neurology, sociology and education. L2 speech can be studied from a wide range of perspectives and many aspects of L2 speech learning can be explored in terms of phonetic and phonological factors that are tied to the similarities and differences between the sound systems of the L1 and L2.

Výskum osvojovania si/učenia sa druhého¹ jazyka (Second Language Acquisition – ďalej SLA) sa začal zintenzívňovať v 60. rokoch minulého storočia a spočiatku sa sústreďoval najmä na morfológické a syntaktické aspekty cieľového jazyka. Za posledných štyridsať rokov, od uverejnenia klasickej štúdie Jamesa J. Ashera a Ramiora Garcíu (1969), bolo publikovaných množstvo prác zaoberajúcich sa fenoménom osvojovania si/učenia sa cudzojazyčnej výslovnosti.

Krashenova teória tzv. monitoru (Krashen, 1985) rozlišuje dva antagonistické prístupy k nadobúdaniu L2 (druhého jazyka) u dospelého: 1) osvojovanie si jazyka (acquisition) – nevedomý, implicitný proces zameraný na obsah a zmysel tvrdenia a 2) učenie sa (learning) – vedomý, explicitný proces zameraný na formu a znalosť systému. Predstava o nezlučiteľnosti oboch prístupov je dnes viac-menej prekonaná (napr. Germain – Lamarre, 1993) a prakticky uplatňovanou symbiózou oboch postupov je v súčasnej didaktickej praxi komunikačná metóda. V publikačnej praxi prevláda tendencia prepájať termíny „učenie sa“ a „osvojovanie si“ cudzieho jazyka. Milan Hrdlička (2004) zahŕňa osvojovanie si a učenie sa cudzieho jazyka pod pojem získavanie/nadobúdanie znalosti cudzieho jazyka. V slovenskom jazyku sa prikláňame k výrazu „nadobúdanie cudzojazyčnej (špecifikovanej, napr. fónickej, gramatickej, komunikačnej...) kompetencie“.

¹ Výraz „cudzí jazyk“ sa nám v dnešnej multilingválnej realite zdá byť vhodnejším termínom než „druhý jazyk“, resp. než termín „cieľový jazyk“, ktorý u nás viac korešponduje s oblasťou translatológie. Termín „Second Language Acquisition“ a príslušné akronymá (SLA, L1, L2) sú však v odbornej literatúre už zaužívané.

Kontrastívna analýza (Contrastive Analysis) (Lado, 1957) vychádzajúca z behavioristických koncepcií SLA patrila k raným metódam vo výskume rečovej produkcie v L2. Jej základnou tézou bolo, že všetky chyby v sekundárnom kóde sú zapríčinené interferenciou. Eugene B r i é r e (1966) ako prvý poznamenal, že štrukturalistické porovnanie inventárov foném materinského jazyka (L1) a cudzieho jazyka (L2) nedokáže vysvetliť všetky príčiny chýb nerodeného hovoriaceho v L2. Názor, že kontrastívna analýza len predpovedá, ale nevysvetľuje vzniknuté chyby, ďalej rozvinuli vedci v 70. rokoch a ich pozornosť sa presunula na výskum javov L2, ktoré sa v systéme L1 nevyskytujú.

Teória kontrastívnej analýzy sa postupne rozdelila na dve verzie. „Slabá“ verzia (Wardhaugh, 1970) na rozdiel od pôvodnej „silnej“ verzie (Lado, 1957), nemala ambíciu predpovedať problémy v cudzom jazyku, len vysvetľovať príčiny zaznamenaných chýb. Tento prístup už signalizoval začiatok orientácie na analýzu chýb hovoriacich v konkrétnej rečovej situácii a priniesol dôležitý poznatok, že interferencia nie je jedinou, ale len jednou z viacerých príčin chýb v cudzojazyčnej performancii.

Spojenie dvoch základných prístupov k skúmaniu jazykovej interferencie – analýzy systémov (Lado, 1957) a analýzy chýb (Weinreich, 1953) – kompenzuje niektoré ich nedostatky. Analýza chýb nedokáže vystihnúť medzijazykové aspekty generovania výpovedí v L2 a analýza systémov nedokáže usúvzťažniť medzijazyk s východiskovým a cieľovým jazykom. Podľa nášho názoru je potrebné rozlišovať medzi langue a parole, keďže rozdielnosť systémov nie je automatický dôvod porušenia normy. Diferenčný opis jazykov by mal byť len východiskom pre výskum takého dynamického javu, akým je fónická kompetencia v L2. Pri skúmaní jedinečného, realizovaného na úrovni reči je však nevyhnutné opierať sa o všeobecné na úrovni jazyka.

Teoretická predikcia interferenčných javov je pri analýze konkrétnych cudzojazyčných komunikátov nevyhnutná. Nie všetky potenciálne formy interferencie sa však zrealizujú a nie každá chyba je chyba interferenčná. Ako hovoriaci pristupuje k cudziemu jazyku cez prizmu vlastného (primárneho) systému, tak aj akustické informácie idú cez filter artikulačných skúseností počúvajúceho a „úspešne uzavretý komunikačný oblúk predpokladá len pomerne malú odchýlku od výslovnostnej skúsenosti dekódera“ (Kráľ – Sabol, 1989, s. 184). Za zrozumiteľnú teda možno pokladať informáciu dekódovanú prijímateľom rovnako, ako bola kódovaná odosielateľom. Faktory, ktoré komunikáciu rušia, však môžu byť prítomné vo všetkých jej zložkách.

Uriel We i n r e i c h (1953, s. 22) definuje interferenciu ako „prípady odkláňania sa od normy niektorého z jazykov, ktoré sa vyskytujú v reči bilingvistov ako dôsledok jazykového kontaktu“. Einar I. H a u g e n (1956) hovorí o troch rôznych stupňoch difúzie charakteristík jedného jazykového systému do iného jazykového systému – od nulovej až po úplnú integráciu, uprostred ktorých stojí interferencia.

U. Weinreich (1953) rozdeľuje interferenciu v rámci zvukovej roviny na fónickú, fonotaktilnú a suprasegmentálnu. Na úrovni zvukových segmentov vymedzil štyri základné typy interferencie:

1. nedostatočná diferencovanosť foném (under-differentiation) – zmiešavanie dvoch zvukov L2, ktorých paralely sa v L1 nerozlišujú;
2. nadbytočná diferencovanosť foném (over-differentiation) – na zvuky L2 sa navrstvujú dištinkcie L1;
3. reinterpretácia rozdielov (reinterpretation of distinctions) – rozlišovanie foném L2 podľa príznakov relevantných v L1 a sekundárnych v L2;
4. substitúcia zvukov (phone substitution) – pri fonémach, ktoré sa v L1 a L2 určujú rovnako, ale v ich výslovnosti existujú rozdiely.

Prvé tri typy interferencie sa dotýkajú vlastností, ktoré sú v L1 aj v L2 relevantné, kým substitúcia zvukov zasahuje aj synchronicky redundantné vlastnosti, ktoré sa stávajú relevantnými pri zmene fonologického systému. S týmto delením korešpondujú pojmy defonemizácie, fonemizácie a transfonemizácie (Haugen, 1956). Podľa E. I. Haugena (1956) kontakty nastávajú v prvom rade medzi vzájomnými diafónami, čiže fonetickými prvkami, ktoré majú v L1 a L2 podobný akustický charakter. Medzijazykové ekvivalencie alofón klasifikuje takto:

1. jednoduché diafóny;
2. zložené diafóny: a) konvergentné, b) divergentné.

Proces osvojovania si cudzieho jazyka je tak z jeho pohľadu procesom fonemizácie diafón – postupnou redukciou zložených diafón na jednoduché, s následným odstránením diafónických vzťahov a vytvorením dvoch nezávislých zvukových systémov.

Popri dominujúcich názorových behavioristických a štrukturalistických názorových prúdoch v oblasti výskumu SLA sa v druhej polovici 60. rokov minulého storočia začína utvárať nová koncepcia nadobúdania L2 kódu – teória medzijazyka (interlanguage) (Corder, 1967; Selinker, 1969, 1972; Nemser, 1971; Richards, 1971). V literatúre sa vyskytujú aj ďalšie označenia fenoménu medzijazyka – aproximatívny systém (Nemser, 1971), tranzitívna kompetencia (Corder, 1967), idiosynkratický dialekt (Corder, 1971), multikompetencia (Cook, 1991), sprostredkujúci či tretí systém (Hrdlička, 2004).

Pri nadobúdaní cudzojazyčnej kompetencie ide podľa teórie medzijazyka o proces utvárania autonómneho jazykového kódu, ktorý v procese kvantitatívneho a kvalitatívneho zvyšovania cudzojazyčnej kompetencie postupne aproximuje ku kvalite cudzieho jazyka na úrovni rodeného hovoriaceho sukcesívne alebo kontinuálne (Flege, 1979). V diachrónnom procese osvojovania si/učenia sa L2, ako v procese kreatívnej konštrukcie, je tak medzijazyk jeho synchrónnym prierezom.

Medzijazyk (aktuálna jazyková kompetencia jednotlivca) má povahu idiolektu a dynamický charakter, vďaka čomu sa považuje jazyková chyba za súčasť jazykového vývoja jednotlivca. V ideálnom prípade obsahuje stále menej znakov materinského jazyka a stále viac prvkov cudzieho jazyka. Prechodový medzikód by mal podľa M. Hrdličku (2004) odrážať potenciálnu kvalitu cudzojazyčnej kompetencie v intervale 0 – 100%. V skutočnosti však bývajú veľmi časté, ba až prevažujúce, prípady stagnácie, následnej fosilizácie či regresie.

Hodnotenie úrovne cudzojazyčnej kompetencie v intervale 0 – 100% sa nám však zdá príliš idealistické a zjednodušené. Ani všetci rodení hovoriaci, ktorých performancia sa v podobných výskumoch považuje za porovnávací štandard, nedosahujú v každej situácii a v každom momente stopercentnú úroveň kompetencie. V tejto súvislosti sa vynára aj otázka reálneho cieľa vyučovania cudzojazyčnej výslovnosti – má ním byť ortoepická norma daného jazyka, úroveň rodeného hovoriaceho alebo postačuje zabezpečenie bezporuchovej komunikácie v cudzom jazyku?

Rané smery vo výskume SLA považovali chybu za nežiaduci jav a zvuky L2 produkované nerodeným hovoriacim hodnotili ako správne alebo nesprávne realizované diskrétné entity. V súčasnom pohľade ide skôr o kontinuum aproximácií k zvukom L2, ktorých realizácia je ovplyvnená viac aktuálnou úrovňou medzijazyka než medzijazykovou interferenciou (Flege, 1979).

Aj v súvislosti s komunikačným obratom v jazykovede v 2. polovici 20. storočia a orientáciou na parolovú lingvistiku sa v didaktike cudzích jazykov (špecificky vo fonetike cudzích jazykov) nezďôrazňuje natoľko presnosť realizácie zvukového javu, ale skôr jeho adekvátnosť v danej komunikačnej situácii. Hoci názov jednej z tradičných metód výskumu jazykovej interferencie – „analýza chýb“ už nadobudol v jazykovede povahu termínu, v tejto súvislosti by bolo vhodnejšie výslovnostné chyby nazývať odchýlkami.

V 80. rokoch významní vedci Patricia Kuhlová, Catherine Bestová a James Emil Flege vybudovali produktívne výskumné programy zaoberajúce sa medzijazykovým výskumom zvukových systémov. Výskum J. E. Flegeho a najmä jeho Model učenia sa reči (Speech Learning Model, 1995 – ďalej SLM) je jednou z troch teórií, ktoré najvýraznejšie ovplyvnili ďalší výskum medzijazykovej percepcie a produkcie. Spolu s ďalšími dvoma – Model percepčnej asimilácie (Perceptual Assimilation Model; Best, 1995) a Model magnetizmu rodného jazyka (Native Language Magnet Model; Kuhl, 1993) je orientovaný viac-menej foneticky. Ďalšie vplyvné teórie majú skôr fonologický charakter – Model fonologickej interferencie (Phonological Interference Model; Brown, 1998) a Model ontogenézy a fylogenézy (Ontogeny Phylogeny Model; Major, 2001).

Model učenia sa reči (Flege, 1995) vychádza z predpokladu spoločného fonologického priestoru L1 a L2 a predpokladá, že učenie sa nových fonetických kategórií (zvukov) sa uskutočňuje prostredníctvom fonetickej kategoriálnej asimilácie (prvky L2 podobné prvkom L1) a disimilácie (nové prvky L2). Vytvorenie osobitnej kategórie pre segment podobný v L1 a v L2 je blokované mechanizmom ekvivalenčnej klasifikácie (Flege, 1987).

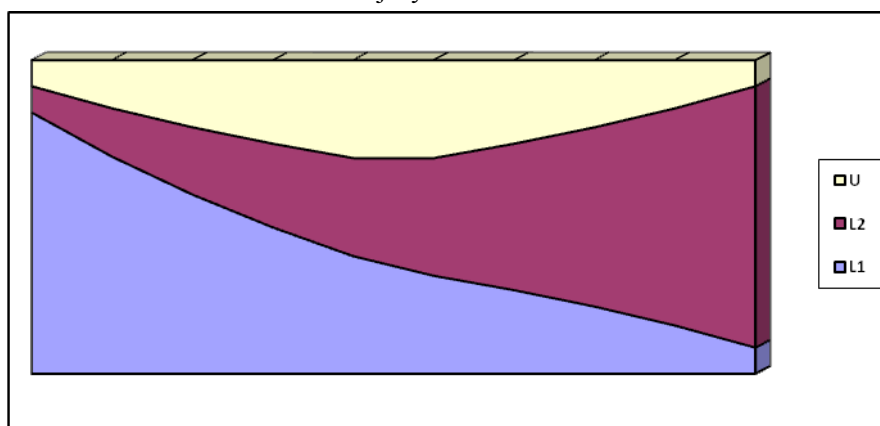
V rámci SLM je teda možné predpokladať, že učitelia sa akéhokoľvek veku je schopný vytvárať aditívne fonetické kategórie pre nové zvuky L2, ktoré nemajú fonetický náprotivok v L1 (nekorešpondujú so zvukmi v L1), ale schopnosť vytvárať osobitné kategórie pre zvuky L2 podobné zvukom existujúcim v L1 klesá so stúpajúcim vekom od šiesteho roku života.

Pribuzný model učenia sa zvukov cudzieho jazyka – Model perцепčnej asimilácie (Best, 1995), na rozdiel od dominantného artikulačného hľadiska SLM, preferuje auditívny pohľad na problematiku, podľa ktorého je perцепcia zvukov L2 takisto determinovaná zvnútorňeným zvukovým systémom L1. Trojicu najznámejších teórií dopĺňa Model magnetizmu rodného jazyka (Kuhl, 1993) zameraný na perцепciu zvukov L2 v detskom veku. Všetky tri modely sa približujú v základnom tvrdení – podobné zvuky v L1 a v L2 sú ťažšie percipovateľné a produkovateľné než zvuky L2, ktoré sa v systéme materinského jazyka nenachádzajú. Všetky tri modely považujú fonetický tréning v autentickom kontexte za dôležitý pre zlepšenie cudzojazyčnej výslovnosti dospelého učiaceho sa.

Model fonologickej interferencie (Brown, 1998) vychádza z princípov Weinreichovej (1953) teórie jazykovej interferencie so základnou tézou, že chyby v cudzojazyčnej produkcii majú príčinu najmä v rozdielnosti jazykových systémov L1 a L2. Roy C. Major (1987) na základe modelu ontogenézy (Ontogeny Model) v osvojovaní si cudzieho jazyka rozlišuje interferenčné a vývinové procesy. Interferenčné procesy sa postupom času zoslabujú, kým vývinové procesy (analogické s procesmi osvojovania si L1) sa najskôr zosilňujú a až potom oslabujú. Medzi chybami, ktoré vznikajú pri osvojovaní si L1 a L2 podľa neho existuje určitá paralela – zložitejšie javy sa v oboch systémoch osvojujú neskôr.

R. C. Major (2001) neskôr rozšíril chápanie medzijazyka ako kombinácie prvkov materinského jazyka, cudzieho jazyka a jazykových univerzálií. Podľa neho možno v medzijazyku identifikovať dva typy chýb – chyby transferu a chyby vývoja, ktorých výskyt má v evolujúcom medzijazyku jednotlivca odlišné zastúpenie. Výskyt javov L1 v medzijazyku postupne klesá, kým zastúpenie javov L2 stúpa. Jazykové univerzálie majú spočiatku stúpajúcu tendenciu a až od istej úrovne jazykovej kompetencie v L2 klesajúcu tendenciu (obrázok 1).

Obrázok 1 Štruktúra medzijazyka

Richard Wojcik (1980) interpretuje fonológiu L2 z perspektívy akejsi „vrodenej“ fonológie (Natural Phonology) a nesprávnu výslovnosť cudzinca pripodobňuje k rečovým chybám. Oba javy majú podľa neho príčinu v neúspešnosti hovoriaceho potláčať určité procesy.

Uvedené modely osvojovania si zvukovej roviny L2 svojou základnou tézou o dôležitosti medzijazykovej fonetickej korešpondencie L1 a L2 pre predikciu kvality percepcie a produkcie v L2 predstavujú alternatívne teórie k hypotéze kritického obdobia (Lenneberg, 1967). Pretrvávajúca prítomnosť cudzieho akcentu v L2 v produkcii postpubescentných hovoriacich sa zvyčajne spája s procesom neurofyziologického dozrievania a vytvorením mozgovej lateralizácie (Lenneberg, 1967).

Hypotéza ekvivalenčnej klasifikácie (Equivalence Classification Hypothesis; Flege, 1987) limituje rozsah aproximácie k fonetickej norme L2 pri segmentoch podobných v L1 a v L2. Mechanizmus ekvivalenčnej klasifikácie bráni vytvoreniu fonetickej kategórie pre podobnú, ale nie pre novú fónu L2. V tejto súvislosti J. E. Flege (1987) delí fonémy cudzieho jazyka na identické, podobné a nové.

Hypotéza fonologickej translácie (Phonological Translation Hypothesis; Flege 1981) obdobne tvrdí, že dominancia zvukového systému materinského jazyka je pravdepodobnejšou príčinou neautentickej výslovnosti v cudzom jazyku než obmedzenia vyplývajúce z neurofyziologickej zrelosti jednotlivca.

Podobný základ má aj hypotéza hornej hranice, resp. úrovne (Upper Limit/Level Hypothesis; Flege – Hillenbrand, 1984), podľa ktorej existuje maximálny limit aproximácie podobných zvukov v L1 a v L2, pričom hovoriaci miešajú kvality fón L1 a L2 (Merger Hypothesis; Flege 1987), ale zvyčajne nedosahujú autentickú výslovnosť rodeného hovoriaceho.

Napriek predpokladu, že u každého nerodeného hovoriaceho existuje určitá horná hranica aproximácie k cieľovej úrovni výslovnosti (Flege – Hillenbrandt, 1984), viaceré výskumy (napr. Asher – García, 1969; Dickerson, 1974; Riney – Flege, 1988) potvrdzujú možnosť kontinuálneho zlepšovania výslovnosti nerodených hovoriacich. Fonetickej kategórie by sa mali pri osvojovaní si zvukov L1 i L2 graduálne optimalizovať a utvárať skôr než príslušné fonologické kategórie. Podľa Lonny J. Dickersonovej (1974) sa v tomto procese ako prvé eliminujú najvýraznejšie výslovnostné odchýlky, kým bližšie aproximácie sú zvyčajne najpretrvávajúcejšie. Podľa Weinreichovho chápania jazykovej interferencie (Weinreich, 1953) sa na vytváraní uvedenej hornej hranice aproximácie výrazne podieľa interlingválna identifikácia prvkov.

Jednu z podstatných (doteraz jednoznačne nezodpovedaných) otázok v tejto súvislosti predstavuje dilema, čo je pri osvojovaní si cudzieho jazyka ťažšie – javy, ktorých náprotivky sa v L1 nachádzajú, alebo tie, ktoré sa v ňom nenachádzajú. Ani prvotný názor „odlišné je náročnejšie“ (napr. Brière, 1966), ani alternatívny názor „podobné je náročnejšie“ (napr. Flege, 1984) však doposiaľ uspokojivo nevyriešili problém objektívnej definície a kvantifikácie identických, podobných a nových prvkov v L2 z pohľadu L1.

Mnoho autorov za zdroj výrazných výslovnostných chýb nepokladá situáciu, keď v L1 chýba ekvivalent prvku (javu) L2. Hans Wolff (1950, s. 38) tvrdí, že je ľahšie osvojiť si fonému neexistujúcu v L1, pretože podobnosť podporuje negatívny transfer. Predpokladá, že nové prvky v L2 sú osvojované vývinovým postupom tak, ako boli osvojované prvky L1. Podobné prvky podľa neho podliehajú interferencii (najmä zvukovej substitúcii) najčastejšie.

Tieto tvrdenia na základe výsledkov experimentu potvrdzujú aj Evelyn P. Altenbergová a Robert M. Vago (1983). V zvukovej substitúcii podľa nich dominantnú úlohu hrá zvuková podobnosť prvkov. Na druhej strane mnohí lingvisti zastávajú názor, že čím je podobnosť javu v L1 a v L2 väčšia, tým je jav pre učiaceho sa ľahší (podrobnejšie Kráľová, 2005). Podľa modelu medzijazykovej ekvivalencie (Dolnik, 1999) je riadiacim princípom osvojovania si cudzieho jazyka práve identifikácia zhodného.

Segmenty L2 sú filtrované zautomatizovanými stratégiami, ktoré foneticky identické alebo podobné zvuky klasifikujú ako zvuky L1 (Best, 1995; Flege, 1995). Obaja autori sa zhodujú v tom, že porovnanie kategórií L1 a L2 by nemalo vychádzať z abstraktných fonologických dištinkívnych vlastností, ale skôr z ich aktuálnych fonetických realizácií percipovaných poslucháčmi. Medzijazyková podobnosť totiž predpokladá tri zložky korešpondencie prvkov: artikulačnú, akustickú a auditívnu.

Aj podľa nášho názoru je dôležité brať do úvahy rozdielny prístup z hľadiska jazyka a z hľadiska reči, resp. komunikácie. Teória i empiria (podrobnejšie Kráľová, 2005) naznačujú, že v cudzojazyčnej komunikácii sú rodenými hovoriacimi najčastejšie detegované ako výslovnostné chyby javy poddiferencovanosti foném, teda nesprávna realizácia zvukov L2, ktoré sa v systéme L1 nenachádzajú.

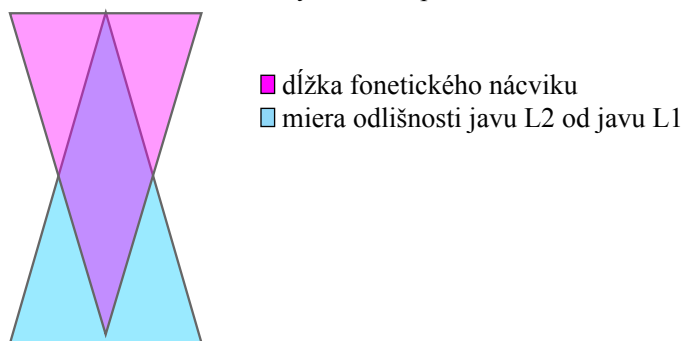
Nie je jednoznačné ani to, či nácvik nových prvkov, ktorých fonetické kategórie si podľa SLM učitelia dokážu vybudovať, majú po cielelom fonetickom nácviku trvalú retenciu (Kráľová-Katreniaková, 1998). Pritom je nepochybné, že väčšina nerodených hovoriacich viac-menej trvale využíva korešpondujúce zvuky L1 v rečovej performancii L2. Substitúcie ekvivalentných zvukov však zvyčajne z hľadiska porušenia komunikácie nie sú relevantné, hoci z hľadiska systému ide o porušenie normy L2.

Hoci jednoznačná medzijazyková diferenciacia jazykových prvkov na identické, podobné a nové (Flege, 1987) často nie je úplne adekvátna, resp. možná, v procese osvojovania si L2 možno vybadať isté všeobecné tendencie (obrázok 2). Je pravdepodobné, že v longitudinálnom priereze sa prejavuje istá nepriama úmernosť – čím je odlišnosť medzi L1 a L2 väčšia, tým skôr a ľahšie sa nácvikom dá odstrániť (napr. substitúcia hlások). James E. Flege a James Hillenbrandt (1984) vo svojej štúdií kladne odpovedajú na otázku, či interlingválna identifikácia ustupuje pod vplyvom zvyšujúcej sa kognície o komparácii zvukových systémov L1 a L2.

Na základe viacerých longitudinálnych experimentov sa zistilo (napr. Meador – Flege – MacKay, 2000), že najvýraznejšie odchýlky vo výslovnosti cudzojazyčných segmentov boli fonetickým nácvikom eliminované ako prvé, kým bližšie (hoci foneticky stále nepresné) aproximácie zvukov L2 mali tendenciu pretrvávajúť dlhšie.

Výskumy naznačujú, že retencia týchto javov býva pomerne vysoká. Menšie odlišnosti majú výraznejšiu perzistenciu, hoci z hľadiska komunikačnej hodnoty bývajú menej relevantné (podrobnejšie Kráľová, 2005).

Obrázok 2 Fonetický nácvik v procese SLA

Fonologické diferencie medzi L1 a L2 nie sú jediným (alebo najdôležitejším) determinátorom kvality zvukovej produkcie nerodeného hovoriaceho v L2. Učiaci sa si musí osvojiť nový komplex artikulačných gest a modifikovať existujúce fonetické vzory, pričom často produkuje škálu zvukových variantov pre jednu fonému L2 – kontinuum aproximácií k prototypovým zvukom L2.² Zvuková interferencia retarduje aproximáciu k cieľovému systému na základe podobnosti i odlišnosti javov. Je jedným z fenoménov medzijazyka a jednou, nie však jedinou príčinou neautentickej výslovnosti v L2.

Ani v jednom prípade však situácia nemusí byť jednoznačná. Kvantifikácia stupňa odlišnosti a podobnosti a s tým spojená kvantifikácia stupňa náročnosti len podľa matrixu dištingtívnych vlastností nie je celkom adekvátna. Pri akusticko-auditívnom type komunikácie je okrem iného nevyhnutné uvažovať aj o artikulačných osobitostiach foném. Napríklad nová fonéma sa môže osvojovať ako zoskupenie nových vlastností, ale aj ako preskupenie vlastností už známych z L1.

William C. Ritchie (1968) nepokladá klasickú fonológiu za dostatočnú pre skúmanie interferencie. Nie všetky vlastnosti totiž majú rovnaký stupeň relevantnosti v danom fonologickom systéme. Pri percepcii sú dôležitejšie fonetické koreláty vlastností, ktoré stoja v hierarchii daného systému vyššie. Preto za adekvátnejšiu pokladá generatívnu fonológiu, podľa ktorej je vlastnosť segmentu dištingtívna (fonologická) vtedy, keď nie je predvídateľná na základe fonologického pravidla.

Dnes je predchádzajúca jazyková kompetencia považovaná skôr za facilitatívnu ako za inhibatívnu, najmä vzhľadom na zdôrazňované jazykové univerzálne (po-

² V anglofónnom (britskom i americkom) jazykovom prostredí nejestvuje kodifikovaný výslovnostný štandard. Z hľadiska ortoepie bola a je považovaná za smerodajnú zvyčajne výslovnosť používaná na juhu Anglicka, tzv. RP English. Hoci tento typ výslovnosti je najčastejšie využívaný v učebniciach anglického jazyka, jeho vymedzenie a funkcia sa v súčasnosti modifikovali a dnes je považovaný skôr za ideálny, než reálny model výslovnosti (Fabricius, 2007).

rov. hypotézu rozdielnej príznakovosti [Markedness Differential Hypothesis], Eckmann, 1977). Fred R. E c k m a n (1977) modifikoval hypotézu kontrastívnej analýzy (Lado, 1957) a vypracoval hypotézu rozdielnej príznakovosti, pomocou ktorej sa pokúša vysvetliť, prečo sú niektoré fenomény osvojiteľné ľahšie a iné ťažšie. Teóriu rozdielnej príznakovosti síce považuje za nadradenú teórii kontrastívnej analýzy, ale uznáva dôležitosť ich kombinácie. Jazykový fenomén A pokladá za príznakovější než fenomén B vtedy, ak prítomnosť A v jazyku implikuje prítomnosť B, ale prítomnosť B neimplikuje prítomnosť A. Formuluje základné tézy svojej teórie:

a) Javy sekundárneho systému (L2), ktoré sa odlišujú od primárneho systému (L1) a sú príznakovější než v L1, budú pre učiaceho sa náročné.

b) Relatívny stupeň náročnosti javu v L2, ktorý je príznakovější než v L1, korešponduje s relatívnym stupňom jeho príznakovosti.

Podľa hypotézy rôznej príznakovosti sú náročné len tie javy L2, ktoré majú väčšiu fonologickú príznakovosť než analogické javy v L1 (Eckman, 1977). Robert P. S t o c k w e l l a Donald J. B o w e n (1965) k teoretickej analýze pridávajú aspekt pragmatickosti – uvažujú aj o funkčnej zaťažnosti javov.

Otázkami jazykovej interferencie sa intenzívne zaoberá psycholingvistika, ktorá ju z hľadiska mechanizmov pôsobenia chápe ako proaktívny proces – skôr osvojený materiál negatívne ovplyvňuje neskôr osvojený materiál, alebo ako retroaktívny proces – javy osvojené neskôr negatívne ovplyvňujú používanie podobných javov, s ktorými sa jedinec oboznámil skôr. Psycholingvistický pohľad na osvojovanie si cudzieho jazyka (napr. Jakobovits, 1970) narába s pojmami stimul (s) a reakcia (r), resp. s koncepciou konvergentných ($s_1 \neq s_2 \rightarrow r_1 = r_2$), divergentných ($s_1 = s_2 \rightarrow r_1 \neq r_2$) a nesúvisiacich ($s_1 \neq s_2 \rightarrow r_1 \neq r_2$) štruktúr. Názory na pôsobenie a mieru pozitívneho a negatívneho jazykového transferu v rámci týchto štruktúr však nie sú úplne jednotné a je potrebné si uvedomiť, že v dvoch rôznych jazykových systémoch nie sú stimuly a reakcie úplne identické.

U. Weinreich (1953) ako prvý predpokladal, že bilingválne individuum nedokáže úplne izolovať systémy L1 a L2, ktoré sa nevyhnutne navzájom ovplyvňujú (Peltola – Tamminen – Lehtola – Aaltonen, 2007). Na základe výsledkov experimentov je pravdepodobné, že oba jazykové systémy sú u bilingvistov do istej miery permanentne aktívované (Mägiste, 1979; Grosjean, 1982). Iní autori sú však presvedčení o existencii dvoch nezávislých systémov, ktoré sa aktivujú automaticky ako reakcia na príslušný jazykový kontext (Winkler – Lehtokoski – Alku – Vainio – Cziegler – Alho – Lang – Iivonen – Näätänen, 2003). Schopnosť diskriminovať zvuky reči podľa Alvin M. L i b e r m a n a (1957) nie je lineárna. Senzitivita je najvyššia na hranici kategórie L1 a najnižšia pri prototyp kategórie, čo môže súvisieť s tzv. efektom hranice fonémy (phoneme boundary effect) alebo tzv. efektom perцепného magnetu (perceptual magnet effect) (Iverson – Kuhl, 2000).

Z hľadiska neurofyziológie je výskumne potvrdená rovnako existencia duálnych fonologických systémov, ako aj existencia prepojených systémov. Podľa Jessicy

Ma y e o v e j (2007) má spracovanie zvukov L1 a L2 rôzne neurálne reprezentácie, podľa iných vedcov sa oblasti neurálnych aktivácií pre zvuky L1 a L2 navzájom prekrývajú (Hernandez – Dapretto – Mazziotta – Bookheimer, 2001). Podľa nášho názoru by riešením tejto polemiky mohli byť rôzne úrovne bilingvizmu – pokročilejšie ovládanie cudzieho jazyka predpokladá aktiváciu rovnakých kortických oblastí, kým nižšia úroveň jazykovej kompetencie vo väčšej miere separuje oblasti neurálnej aktívacie pre L1 a L2.

Podľa hypotézy konštantnej duálnej aktivácie (Constant Dual Activation Hypothesis; Grosjean, 1989) je medzijazyková zvuková interferencia konštantne prítomná v L2 výslovnosti nerodených hovoriacich. Francois Grosjean (1989) zastáva názor, že výslovnosť v L2 je natoľko fosilizovaná, že po dosiahnutí istej hranice (ultimate level) už nie je pravdepodobné jej zlepšenie. Podľa neho je najvýraznejšie zlepšenie možné počas prvého roku osvojovania si/učenia sa L2 (porov. Bachi, 1956) – hypotéza lineárneho vývoja – až po dosiahnutie definitívneho (ultimativného) plateau v L2 výslovnosti, ktoré už zvyčajne nie je ďalej modifikované. Ak áno, sú potrebné špecifické okolnosti a modifikácia už nie je výrazná.

V súvislosti so zvukovými systémami jazykov existujúcimi vo vedomí bilingvistov bolo zaznamenaných množstvo rôznych, čiastočne protirečivých záverov. Arturo E. Hernandez, Mirella Dapretto, John C. Mazziotta a Susan Y. Bookheimer. (2001) tvrdia, že jazyky bilingvistu aktivujú prekrývajúce sa neurálne oblasti, pričom osvojovanie si cudzieho jazyka môže (Winkler – Kujala – Tiitiren – Sivoren – Alku – Lehtokosti – Cziegler – Csepe – Näätänen, 1999), alebo nemusí (Peltola – Tamminen – Lehtola – Aaltonen, 2007) vyústiť do sformovania nových pamäťových stôp. Maija S. Peltola, Henna Tamminen, Heidi Lehtola a Olli Aaltonen (2007) zisťovali, či pokročilí bilingvisti operujú v L2 dvoma oddelenými fonologickými systémami, ktoré sa aktivujú v závislosti od jazykového kontextu. Ich výsledky naznačujú, že ide skôr o kombinovaný fonologický systém obsahujúci neurálne reprezentácie fonologických kategórií oboch jazykov. Tvrdia, že i dospelý učiaci sa môže dosiahnuť stav pokročilého bilingvistu, ak sa L2 učí v autentickom kontexte.

Bibliografia

- ALTENBERG, Evelyn P. – VAGO, Robert M.: Theoretical Implications of an Error Analysis of Second Language Phonology Production. In: *Language Learning*, 1983, roč. 33, č. 4, s. 427 – 443.
- ASHER, James J. – GARCÍA, Ramiro: The Optimal Age to Learn a Second Language. In: *The Modern Language Journal*, 1969, roč. 53, č. 5, s. 334 – 341.
- BACHI, Roberto: A Statistical Analysis of the Revival of Hebrew in Israel. In: *Scripta Hierosolymitana*, 1956, roč. 3, s. 179 – 247.
- BEST, Catherine T.: A Direct Realist View of Cross-language Speech. In: *Speech perception and linguistic experience*. Ed: W. Strange. Baltimore: York Press, 1995, s. 171 – 204.
- BRIÈRE, Eugene: An Investigation of Phonological Interference. In: *Language*, 1966, roč. 42, s. 762 – 798.

BROWN, Cynthia: The Role of the L1 Grammar in the L2 Acquisition of Segmental Structure. In: *Second Language Research*, 1998, roč. 14, č. 2, s. 136 – 193.

COOK, Vivian: *Second Language Learning and Language Teaching*. London: Edward Arnold, 1991. 168 s.

CORDER, Pit S.: The Significance of Learner's Errors. In: *IRAL*, 1967, roč. 5, č. 4, s. 161 – 170.

CORDER, Pit S.: Idiosyncratic Dialects and Error Analysis. In: *IRAL*, 1971, roč. 9, č. 2, s. 147 – 160.

DICKERSON, Lorra J.: Internal and External Patterning of Phonological Variability in the Speech of Japanese Learners of English: Toward a Theory of Second-language Acquisition. Dizertačná práca. Chicago: University of Illinois, 1974.

DOLNÍK, Juraj: Princíp ekvivalencie. In: *Princípy stavby, vývinu a fungovania slovenčiny*. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 1999, s. 45 – 78.

ECKMAN, Fred R.: Markedness and the Contrastive Analysis Hypothesis. In: *Language Learning*, 1977, roč. 27, s. 315 – 330.

FABRICIUS, Anne: Variation and Change in the TRAP and STRUT Vowels in RP: a Real Time Comparison of Five Acoustic Data Sets. In: *Journal of the International Phonetic Association*, 2007, roč. 37, č. 3, s. 293 – 320.

FLEGE, James E.: Phonetic Interference in Second Language Acquisition. Dizertačná práca. Bloomington: Indiana University, 1979. 160 s.

FLEGE, James E.: The Phonological Basis of Foreign Accent: A Hypothesis. In: *TESOL Quarterly* 1981, roč. 15, č. 4, s. 443 – 455.

FLEGE, James E.: The Detection of French Accent by American Listeners. In: *Journal of the Acoustical Society of America*, 1984, roč. 76, č. 3, s. 692 – 707.

FLEGE, James E. – HILLENBRANDT, James: Limits on Pronunciation Accuracy in Adult Foreign Language Speech Production. In: *Journal of the Acoustical Society of America*, 1984, roč. 76, č. 3, s. 708 – 721.

FLEGE, James E.: The production of “new“ and “similar“ phones in a foreign language: Evidence for the Effect of Equivalence Classification. In: *Journal of Phonetics*, 1987, roč. 15, č. 1, s. 47 – 65.

FLEGE, James E.: *Second Language Speech Learning: Theory, Findings and Problems*. In: *Speech Perception and Linguistic Experience: Theoretical and Methodological Issues*. Timonium: York Press, 1995, s. 233 – 277.

GERMAIN, Lycée – LAMARRE, Yves: Neuronal Activity in the Motor and Premotor Cortices before and after Learning the Association between Auditory Stimuli and Motor Responses. In: *Brain Research*, 1993, roč. 61, č. 1, s. 175 – 179.

GROSJEAN, Francois: *Life with Two Languages*. Cambridge: Harvard University Press, 1982. 384 s.

GROSJEAN, Francois: Neurolinguists Beware! The Bilingual is not Two Monolinguals in one Person. In: *Brain and Language*, 1989, roč. 36, č. 1, s. 3 – 15.

HAUGEN, Einar I.: *Bilingualism in the Americas – A Bibliography and Research Guide*. Alabama: Alabama Press, 1956. 159 s.

HERNANDEZ, Arturo E. – DAPRETTO, Mirella – MAZZIOTTA, John C. – BOOKHEIMER, Susan Y.: Language Switching and Language Representation in Spanish-English Bilinguals. In: *NeuroImage*, 2001, roč. 14, č. 2, s. 510 – 520.

HRDLÍČKA, Milan: K problematice nabývání znalosti jinojazyčného kódu. In: *Časopis pro moderní filologii*, 2004, roč. 86, č. 1, s. 36 – 43.

IVERSON, Paul – KUHL, Patricia: Perceptual Magnet Effect and Phoneme Boundary Effect in Speech Perception: Do They Arise from a Common Mechanism? In: *Perception and Psychophysics*, 2000, roč. 62, č. 4, s. 874 – 886.

JAKOBOVITS, Leon A.: *Foreign Language Learning. A Psycholinguistic Analysis of the Issues*. Rowley: Newbury House Publishers, 1970. 225 s.

KRÁL, Ábel – SABOL, Ján: Fonetika a fonológia. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1989. 392 s.

KRÁĽOVÁ-KATRENIÁKOVÁ, Zdena: Osvojovanie správneho artikuláčného návyku – hlásky [θ] a [ð]. In: Filologická revue, 1998, roč. 1, č. 2, s. 38 – 41.

KRÁĽOVÁ, Zdena: Slovensko-anglická zvuková interferencia. Žilina: Fakulta prírodných vied Žilinskej univerzity v Žiline, 2005. 100 s.

KRASHEN, Stephen D.: The Input Hypothesis: Issues and Implications. London: Longman, 1985. 120 s.

KUHL, Patricia K.: Early Linguistic Experience and Phonetic Perception: Implications for Theories of Developmental Speech Perception. In: Journal of Phonetics, 1993, roč. 21, č. 1 – 2, s. 125 – 139.

LADO, Robert: Linguistics Across Cultures: Applied Linguistics for Language Teachers. Ann Arbor: University of Michigan, 1957. 160 s.

LENNEBERG, Eric H.: The Biological Foundations of Language. New York: Wiley, 1967. 489 s.

LIBERMAN, Alvin M.: Some Results of Research on Speech Perception. In: Journal of the Acoustical Society of America, 1957, roč. 29, č. 1, s. 117 – 123.

MÁGIŠTE, Edith: The Competing Language Systems of the Multilingual: a Developmental Study of Decoding and Encoding Processes. In: Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior, 1979, roč. 18, č. 1, s. 79 – 89.

MAJOR, Roy C.: Foreign Accent: Recent Research and Theory. In: International Review of Applied Linguistics in Language Teaching, 1987, roč. 25, č. 3, s. 185 – 202.

MAJOR, Roy C.: Foreign Accent: The Ontogeny and Phylogeny of Second Language Phonology. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 2001. 211 s.

MAYE, Jessica: Learning to Overcome L1 Phonological Biases. In: Proceedings of the 16th International Congress of Phonetic Sciences. Saarbrücken, 2007, s. 63 – 66.

MEADOR, Diane – FLEGE, James, E. – MacKAY, Ian, R. A.: Factors Affecting the Recognition of Words in a Second Language. In: Bilingualism: Language Cognition, 2000, roč. 3, č. 1, s. 55 – 67.

NEMSER, William: Approximative Systems of Foreign Language Learners. In: IRAL, 1971, roč. 9, č. 2, s. 115 – 123.

PELTOLA, Maija S. – TAMMINEN, Henna – LEHTOLA, Heidi – AALTONEN, Olli: Balanced Bilinguals Have One Interwined Phonological System. In: Proceedings of the 16th International Congress of Phonetic Sciences, 2007, s. 1865 – 1868.

RICHARDS, Jack: Error Analysis and Second Language Strategies. In: Language Sciences, 1971, roč. 17, s. 12 – 22.

RINEY, Timothy J. – FLEGE, James E.: Changes over Time in Global Foreign Accent and Liquid Identifiability and Accuracy. In: Studies in Second Language Acquisition, 1988, roč. 20, s. 213 – 243.

RITCHIE, William C.: On the Explanation of Phonic Interference. In: Language Learning, 1968, roč. 18, č. 3 – 4, s. 183 – 197.

SELINKER, Larry: Language Transfer. In: General Linguistics, 1969, roč. 9, č. 2, s. 67 – 92.

SELINKER, Larry: Interlanguage. In: IRAL, 1972, roč. 10, č. 3, s. 209 – 231.

STOCKWELL, Robert P. – BOWEN, Donald J.: The Sounds of English and Spanish. Chicago: University of Chicago Press, 1965. 168 s.

WARDHAUGH, Ronald: The Contrastive Analysis Hypothesis. In: TESOL Quarterly, 1970, roč. 4, č. 2, s. 123 – 130.

WEINREICH, Uriel: Languages in Contact. New York: Linguistic Circle of New York, 1953. 148 s.

WINKLER, István – KUJALA, Teija – TIITINEN, Hannu – SIVONEN, Päivi – ALKU, Paavo – LEHTOKOSKI, Anne – CZIEGLER, István – CSEPE, Valeria – NÄÄTÄNEN, Risto: Brain Responses Reveal the Learning of Foreign Language Phonemes. In: Psychophysiology, 1999, roč. 36, č. 5, s. 638 – 642.

WINKLER, István – LEHTOKOSKI, Anne – ALKU, Paavo – VAINIO, Martti – CZIEGLER, István – ALHO, Kimmo – LANG, Heikki – IIVONEN, Antti – NÄÄTÄNEN, Risto: Pre-attentive

Detection of Vowel Contrasts Utilizes Both Phonetic and Auditory Memory Representations. In: *Cognitive Brain Research*, 2003, roč. 7, č. 3, s. 357 – 369.

WOJCIK, Richard: *Natural Phonology and Foreign Accent*. Paper presented at the Linguistic Society of America Annual Meeting. San Antonio, Texas, 1980.

WOLFF, Hans: *Partial Comparisons of the Sound Systems of English and Puerto Rican Spanish*. In: *Language Learning*, 1950, roč. 1, s. 38 – 41.

AUTORI

Prof. PhDr. Jozef Mlacek, CSc. Dunajská Lužná

PhDr. Klára Buzássyová, CSc. Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Panská 26,
813 64 Bratislava

Doc. Mgr. Bohumil Vykypěl, PhD. Etymologické oddelení Ústavu pro jazyk český AV ČR, Veveří 97, 602 00 Brno

Doc. PaedDr. Zdena Kráľová, PhD., Katedra anglického jazyka a literatúry,
Fakulta prírodných vied Žilinskej univerzity v Žiline, Univerzitná 8215/1, 010 26
Žilina

JAZYKOVÉ ŠTÚDIE XXVIII. SÚRADNICE SÚČASNEJ SLOVANSKEJ DIALEKTOLÓGIE.

Zborník príspevkov z medzinárodného vedeckého seminára venovaného Adriane Ferencíkovej pri príležitosti jej životného jubilea (Bratislava 7. 1. 2010). Ed. K. Balleková. Bratislava: Veda 2009.

I. LINGVISTICKÁ GEOGRAFIA A SLOVANSKÝ JAZYKOVÝ ATLAS

Ivor Ripka: Multilingválne atlasy a slovenská dialektológia

Zuzanna Topolińska: OLA nosi piętno swego czasu

Татьяна Ивановна Вендина: Словацко-русские лексические соответствия в пространственно-временном аспекте

Pavol Žigo: Interpretácia morfológických štruktúr v *Slovanskom jazykovom atlase*

Renáta Kamenárová: Paradigmatika maskulín v *Slovanskom jazykovom atlase*

Жанна Жановна Варбот: Русские этимологии на словацко-чешском фоне

Janusz Siatkowski: **Obličje*, **obličaj* ‚twarz‘ w dialektach i w historii języków słowiańskich

Martina Ireinová: Jméno *František* v českých nářečích a v pomístních jménech na Moravě a ve Slezsku

Hana Konečná: *Borovice* v českých nářečích a v pomístních jménech na Moravě a ve Slezsku

II. LEXIKOGRAFIA A SLOVNÍK SLOVENSKÝCH NÁŘEČÍ

Lubor Králik: Nářečová lexikografia a etymológia II (na materiáli 2. zväzku *Slovníka slovenských nářečí*)

Katarína Balleková: Spracovanie pradiarskych a tkáčskych terminov v *Slovníku slovenských nářečí*

Štefan Vragaš: Koncepčná príprava a lexikografické spracovanie dvojväzkového *Teologického a náboženského slovníka*

III. DEJINY JAZYKA

Mijo Lončarić: Etnonimski pridjev *slovenski* u Hrvata

Rudolf Krajčovič: Z historickej lexiky západoslovenských nářečí

Martin Pukanec: Tri teórie o pôvode slovenčiny: migračno-integračná, kmeňová a koinéová

IV. DIALEKTOLÓGIA AKO STUDNICA REČI

Miloslav Smatana: Niekoľko paralel medzi turčianskym a rajeckým nářečím

Mária Žiláková: Prvky turčianskeho nářečia v slovenských dialektoch v Maďarsku

Jana Skladaná: Receptár turčiansky zo 17. storočia

Július Lomenčík: Roľnícka usadlosť v Málinci (Zo studnice novohradského nářečia)

Silvia Duchková: Chvála koreňom

Lubica Dvornická: Niekoľko lexém označujúcich *dážď so slnkom* v slovenských nářečiach

Anna Maričová: *Z láski* (Do tañiera)

Gabriela Múcsková: Meno *ruže* v „jazykovom (nářečovom) obraze sveta“

Mira Menac-Mihalić – Anita Celinic: Zapisi hrvatskih organskih govora

V. JAZYKY V KONTAKTOCH A VZŤAHY V JAZYKU

Juraj Vaňko: Mnogaja i blagaja leta

Павло Гриценко: Локалізми у структурі діалектної мови I

Ján Kačala: Imperatívne vety z hľadiska členitosti jadra vety

Milan Maltán: Chybne používané skrátené predložkové tvary osobných zámen 3. osoby

Соња Миленковска: Местото на акузативната и дативната именска синтагма во немаркиран редослед во простата словенска реченица

Ангелина Панчевска: Експресивната функција на заменките во разговорниот македонски јазик

Елена Крјева: Названия за действия (nomina actionis) в българските диалекти

Христина Дейкова: За адаптирането на някои глаголни заемки в говора на Ново село, Видинско

Маргарита Тетовска-Троева: Дихотомия при формите за 1 лице единствено число сегашно време на глаголите от II спрежение в българските диалекти (Диахронен и синхронен аспект)

Anna Ramšáková: *Integračné a diferenciačné javy zvukovej a tvaroslovnej roviny v nářečiach na horných Kysuciach*

Anna Rácová: Vplyv slovenčiny na gramatiku slovenskej karpatskej rómčiny

VI. O JAZYKU V LITERATÚRE

Katarína Habovštiaková: Dialektizmy v literatúre z oravského regiónu

Tatiana Grigorjanová: Rusko-slovenské prekladateľské paralely

SÚPIS PRÁC ADRIANY FERENCÍKOVEJ ZA ROKY 1965 – 2009

RECENZIE

JAZYK A JAZYKOVEDA V POHYBE. Na počesť Slavomíra Ondrejoviča. Ed. S. Mislovičová. Bratislava: Veda 2008. 572 s. ISBN 978-80-224-1026-7

Zborník *Jazyk a jazykoveda v pohybe* obsahuje štúdie z konferencie venovanej Slavomírovi Ondrejovičovi pri príležitosti jeho okrúhleho jubilea – 60 rokov, ktorá sa konala v Kongresovom centre SAV v Smoleniciach 26. – 27. apríla 2006. Svojím vedeckým zameraním, tematickou pestrosťou i rozsahom patrí k najpozoruhodnejším, aké v kontexte slovenskej lingvistiky doposiaľ vznikli. Organizáciu konferencie zaštilil Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV v spolupráci so Slovenskou jazykovednou spoločnosťou pri SAV. V zborníku prezentovalo svoje vedecké štúdie 57 autorov, a to v 5 jazykoch – slovenčine, češtine, ruštine, angličtine a nemčine. 52 štúdií je rozdelených do štyroch tematických celkov korešpondujúcich s vedeckou orientáciou Slavomíra Ondrejoviča – I. Sociolingvistika a etnolingvistika, II. Súčasný jazyk, jazyková kultúra, ortoepia, III. Gramatika, sémantika a korpusová lingvistika, IV. Osobnosti a vonkajšie dejiny jazyka.

Sociolingvistika a etnolingvistika

Význam jazyka pre etnickú identitu je témou štúdie Viktora Krupu. Jeden zo spôsobov, ako definovať etnikum, je na základe jeho jazyka. Jazyková identita sa však nemusí vždy prekrývať s národnou identitou. Existujú rôzne etniká s rovnakým jazykom alebo naopak, jedno etnikum s rôznymi jazykmi. Významnú úlohu pri určovaní identity národa môžu zohrávať aj iné faktory (napr. náboženstvo, územná príslušnosť). Autor ilustruje situáciu niekoľkých etníc z hľadiska na rozmanité podoby ich vzťahu jednak k svojmu jazyku, jednak k prebranému jazyku. – Peter Hans Nelde sa v štúdiu *Sprache im Spiegel der Sprachenpolitik* zameriava z rôznych uhlov na jazykovú politiku Európskej únie. V súvislosti s multikulturálnosťou a viacjazyčnosťou ponúka 5 téz. Prvá je o tlaku na „novú viacjazyčnosť“, podľa druhej sú modely kontaktnej lingvistiky obzvlášť vhodné na znázornenie multidisciplinarity viacjazyčných javov. Podľa tretej jazykové konflikty v Európe nemajú len historický charakter, ale sú európskymi jazykovými politikami už predprogramované. Štvrtá téza hovorí o rozdielnom podiele európskych jazykov na súčasných jazykových konfliktoch, pričom nemčina ako najväčší jazyk EÚ tu zohráva špecifickú úlohu. V piatej autor konštatuje, že úspešná subsidiárna jazyková politika v Európe sa musí s ohľadom na neutralizáciu konfliktov „europeizovať“ – stať sa integračnou súčasťou jazykovej politiky EÚ.

V štúdiu *Euroglossia and Eurolingualism: Sociolinguistic Diversity across National and Language Borders* sa Angel Pachev pokúša uchopiť problematiku europeizácie zo sociolingvistikého hľadiska, keďže európska integrácia zďaleka nie je len ekonomickým a geografickým fenoménom. Nová situácia si vyžaduje prehodnotenie niektorých zaužívaných konceptov a termínov. A. Pachev sa sústredil aj na multilingvizmus, situáciu malých jazykov a navrhuje zavedenie pojmov euroglossia a eurolingvizmus ako analogické k pojmom diglossia a bilingviz-

mus. – Jiří Nekvapil (*Recent Sociolinguistic Research in the Czech Republic*) podáva stručný prehľad sociolingvistikého výskumu v Českej republike od jej začiatkov spojených s tradíciou Pražskej školy cez 60. a 70. roky až po súčasnosť, ktorá je ťažiskovou témou štúdie. Autor poukazuje na diskusie, ktoré boli a sú vedené, a tematickú orientáciu českej sociolingvistiky. Uvádza reprezentatívne výskumné práce niektorých autorov, ktorí prispeli k formovaniu súčasného sociolingvistikého výskumu v ČR. – Světlá Čmejrková (*Lingvistica a jeho diskurzní komunita*) sa zameriava na pojem diskurznej komunity aplikovaný na oblasť vedeckej komunikácie. Pozornosť sústreďuje na „aktívni výpovední konstrukce uvádějící na scénu autorský subjekt, a to ve formě autorského singuláru a plurálu“ (s. 58). Pomocou modelu troch výpovedných funkcií (ideačná/reprezentačná, interakčná a textová) identifikuje možné prípady, v ktorých sa autorský singulár a plurál vo výpovediach využíva, a ilustruje ich na niekoľkých ukázkach. – Jeroen Darruquennes a Peter H. Nelde prezentujú úvahy o začiatkoch ekolingvistikého výskumu a jazyku menšín (*Ökologistik und Minderheitsforschung – Überlegungen zu einem ökologinistischen Forschungsansatz*). Jazyková diverzita je podľa autorov na ústupe (50 – 80 % zo 6500 jazykov je v ohrození), a to dokonca aj v Európe. Autori približujú situáciu nemčiny v starom Belgicku a vyjadrujú presvedčenie o potrebe uplatňovať hľadisko jazykovej ekológie pri výskume ďalších jazykových spoločenstiev.

Jazyková kultúra v systéme komunikácie je témou štúdie Jána Horáka. V slovenskej jazykovede sa už tradične spája s otázkami spisovného jazyka, avšak práve z dichotómie spisovný jazyk – jazyková kultúra vyplýva jednostranné zameranie na skúmanie spisovného jazyka. Autor upozorňuje na nedostatok pozornosti venovanej miestu jazyka v celkovom systéme komunikácie a navrhuje pracovať s istým hypersystémom, v ktorom jeden systém tvorí jazyk a druhý používanie jazyka. Zdôrazňuje potrebu „prejsť“ od poukazovania na jednotlivosti a argumentovania stavom v jazykových príručkách (...) k interpretačnej činnosti, k systémovému prístupu vo vlastnom zmysle“ (s. 82). – Vladimír Pátráš (*Echo paradigmatickej zmeny a ďalšie výskumy bežnej komunikácie*) nadväzuje na výrok S. Ondrejoviča z 90. rokov týkajúci sa tzv. pragmatického obratu v lingvistiky a interdisciplinárne orientovaných jazykovedných výskumov. Autor približuje stav a vízie výskumu živej bezprostrednej komunikácie v slovanskom lingvistickom kontexte a konštatuje, že „v prvom decénií 21. storočia sa nachádzame v sociokultúrnej, jazykovo-komunikačnej a vedeckej podstatne odlišnom rozporení oproti 60. či 80. a čiastočne aj 90. rokom“ (s. 84).

Výsledky dotazníkového prieskumu realizovaného na vzorke 512 stredoškôľakov – príslušníkov maďarskej komunity na Slovensku prezentujú István Lánstya a Gizela Szabó Mihályová (*Postoje k striedaniu kódov vo vybraných skupinách bilingvistov*). U sledovaných respondentov sa prejavuje výrazná tendencia zachovávať integritu maďarského jazyka a k „prepnutiu“ do slovenčiny sa uchýľujú iba vo výnimočných prípadoch (lexikálna medzera, tzv. lapsus, evokácia, citácia, recesia, štylistický efekt a pod.). Prepínanie kódov hodnotia viacerí respondenti veľmi negatívne, čo je podľa autorov štúdie dôsledkom prežívania rozličných stereotypov ovplyvňovaných tradičným purizmom. – Jana Hoffmannová (*Sociolekt, vekový štýl a komunikace na chatu*) na pozadí vymedzenia vzťahu pojmov sociolekt a vekový štýl ponúka charakteristiku ďalších sociolingvistikých pojmov súvisiacich s predmetom výskumu (slang, žargón, genderlect, idiolekt, positioning, power, register a pod.). Dokladovaním ukážok z výskumného materiálu vymedzuje základné znaky sociálneho štýlu mládeže uplatňujúcej sa v človekovej komunikácii (anglicizmy, miešanie rozličných kódov, vulgarizmy a tabuizované výrazy, akronymá, preexponované používanie tej istej grafémy s cieľom zvyšovať hladinu emocionalitu, deminutíva, tzv. discourse markers, hravosť, vtip, irónia, intertextuálne

odkazy a pod.). – Tému četovej komunikácie rozvíja aj Olga Müllerová (*Poznámky k mluvenosti a psanosti komunikace na četu*), ktorá získaný výskumný materiál hodnotí z hľadiska uplatňovania prvkov posilňujúcich hovorenosť (asyndetické radenie viet, elipsy, prerušenie vetných konštrukcií, situačné prostriedky, interjekcie, expresíva, kontaktové slová, redundantné opakovanie, emotikony, preexponované používanie interpunkcie, hromadenie vokálov evokujúce predĺženú výslovnosť, univerzálne spojky *že, ale, pretože*) a písomnosť (grafické prostriedky a hra s nimi, spisovné prostriedky, zdvorilostné formulky, prepracované zložené súvetia, spojky typu *jelikož, poněvadž, i když, i kdyby, vždyť, aby, sice – ale*).

Na popularnosť jazykovej mýtotvorby upozorňuje Mira Nábělková v štúdiu *Jé, drevokocír, moje z nejoblíbenějších slov! O životnosti jedného mezijazykového mýtu*. Osobitnú pozornosť sústreďuje na používanie špecifického slova *drevokocír* v slovensko-českých jazykových vzťahoch, ktoré mnohí bežní používatelia jazyka hodnotia ako jedno z odporúčaných „purizujúcich náhrad“ zo strany lingvistov. Autorka prezentuje výsledky miniankety realizovanej medzi českými a slovenskými študentmi v českom prostredí o ich predstavách týkajúcich sa fungovania tejto lexémy v súčasnej jazykovej praxi. Informácie dopĺňa zisteniami zo surfovania po rozličných internetových stránkach. M. Nábělková zaujíma pôvod, dôvod a zmysel „spoločenského uplatnenia“ podobných jazykových javov. – Olga Martincová (*K některým aspektům jazykového zákona z r. 1920*) sa venuje vybraným aspektom ústavno-právneho riešenia jazykového práva v novoutvorenom československom štáte. Najkonfliktnjším prvkom bolo vyhlásenie fiktívneho československého jazyka za štátny a oficiálny jazyk, s čím súviselo nerovnoprávne postavenie slovenčiny a slovenského národa. Československý jazyk sa chápal ako štátny/oficiálny jazyk bez výraznejšej diferenciacie. Viazal sa iba na administratívno-právnu a školskú sféru, nebralo sa však do úvahy jeho používanie v ďalších sférach verejnej komunikácie. Na druhej strane však jazykový zákon v rozsiahlej miere navrhoval ochranu jazykových práv menšín. – Naděžda Kvítková (*Náboženská komunikace v Česku – kooperativnost a konflikt*) opisuje situáciu v rámci jednotlivých cirkví v Čechách pred rokom 1989 a v súčasnosti, pričom dochádza k záveru, že dnes prebiehajú konflikty častejšie vo vnútri jednotlivých cirkví, kým medzi príslušníkmi troch najvýznamnejších náboženstiev (kresťanského, židovského a moslimského) sa objavuje tendencia ku kooperatívnej komunikácii. Po roku 1989 sa prebudil lingvistický záujem o náboženskú komunikáciu s dôrazom na kazateľstvo, vymedzenie žánrov, biblické preklady, odbornú teologickú literatúru, ústnu komunikáciu v menších spoločenstvách a pod.

Na *Hľadanie („obyčajného“) človeka v jazyku a jazykovede* sa podujala Daniela Slančová. Ponúka prierez históriou slovenskej lingvistiky od systémového prístupu k jazyku k prehľbovaniu záujmu o komunikačný prístup a o fungovanie jazyka v interakcii (posun od globalizácie k individualizácii), pričom približuje výskumy reálnej podoby fungovania slovenčiny, ktoré realizovala: anketový prieskum o postojoch k jazyku u bežných používateľov jazyka; sociolingvistický výskum hovorených spontánnych jazykových prejavov súkromnej a poloficiálnej komunikácie; výskyt používania tzv. vokatívnych exponentov v oslovení (spolu s M. Sokolovou); analýza diskurzu a konverzačná analýza uplatnené vo výskume sociálnej a psychologickkej podmienenosti využívania jednotlivých variet v dialógu rodinného diskurzu (spolu s A. Červenickou); pragmatická analýza komunikačného registra učiteľky materskej školy. – Daniela Slančová a Lucia Puďišová (*Štruktúrovanie jazykových a sociálnych vzťahov v malej sociálnej skupine*) sa pokúsili o aplikáciu niektorých sociometrických postupov na materiál pozostávajúci z audionahrávok spontánnej komunikácie členov malej so-

ciálnej skupiny (rodiny) z obce Šelpice zo západného Slovenska s dôrazom na sledovanie jednej členky rodiny, ktorej rečové správanie sa výraznejšie ako u ostatných menilo s ohľadom na adresáta. Na základe analýzy 9 dialógov z hľadiska zvukových, morfológických, lexikálnych a čiastočne syntaktických prostriedkov na osi spisovný jazyk – nárečie sa autorkám podarilo sociolingvometricky zachytiť vzťah medzi makrosociolingválnymi premennými (preferované variety národného jazyka) a mikrosociolingválnymi premennými (jazyková manifestácia jednotlivých sociálnych rolí) z hľadiska individua a vytvoriť individuálny sociolingvogram odrážajúci sociolingvopreferenčné štruktúry v skúmanej malej sociálnej skupine.

Procesmi rečovej konvergenencie a divergenencie odohrávajúcimi sa v rámci koexistencie niekoľkých variet národného jazyka (ale najmä spisovnej a nárečovej) sa v štúdiu *Akomodácia v podmienkach bivarietnej jazykovej komunikácie* zaoberá Gabriela Mú c s k o v á. Materiálovým východiskom sa stali audionahrávky spontánnej oficiálnej a neoficiálnej komunikácie obyvateľov mesta Gelnica, u ktorých sa vyvinul tzv. individuálny bivarietizmus. Na základe analýzy vybraných komunikátov autorka sleduje predovšetkým motivačnú stránku akomodačného procesu, ako aj jeho konkrétnu realizáciu. Pozornosť venuje aj problematike striedania kódov a interferencie v sledovanom bivarietnom prostredí. – Alexander M a x w e l l (*Prečo má slovenčina tri nárečia: prípadová štúdia z historickej perceptuálnej dialektológie*) poukazuje na skutočnosť, že delenie slovenčiny do troch podskupín tu nebolo vždy prítomné. Na príkladoch z prameňov ilustruje, že „v prvých desaťročiach 19. storočia niektorí autori klasifikovali slovenskú zónu ako spolovice českú a spolovice poľskú. Iní predkladali klasifikácie slovenčiny na štyri alebo päť skupín podľa dvojjetonýmnych nárečí (...), ďalší uplatňovali otvorené systémy podľa názvov žúp“ (s. 201). Trichotomické delenie prevládlo až neskôr, bolo podmienené skôr politicky než lingvisticky a predstavuje najtrvalejšie jazykovedné dedičstvo E. Štúra. – Jonathan L a r s o n (*The Origins of jazyková kultúra*) približuje význam Pražského lingvistického krúžku pre sociolingvistiku a lingvistickú antropológiu v USA. Štúdia, pôvodne určená pre americké publikum, sa sústreďuje na pojem „jazyková kultúra“. Autor túto problematiku rieši v spojitosti s diskurzom o rozvoji (uvádza prípad medzivojnového Československa) a poukazuje na súvislosti medzi politickými projektmi a tvorbou pojmov.

Klasifikácia techník tvorby esemesiek s ohľadom na kodifikáciu sa stala predmetom záujmu Pavla O d a l o š a (*Esemesky v komunikácii*). Medzi techniky narúšajúce platnú kodifikáciu zaraďuje najmä písanie textu bez diakritiky a interpunkcie, písanie textu len s veľkými alebo len s malými začiatočnými písmenami a písanie každého slova s veľkým začiatočným písmenom. Autor prezentuje výsledky dotazníkového prieskumu, ktorého cieľom bolo zaznamenať preferované techniky ekonomizujúce písanie esemesiek a techniky komplikujúce sledovaným komunikantom percepciu esemesiek.

Súčasný jazyk, jazyková kultúra, ortoepia

Kvalitu vzťahu jednotlivca k norme spisovného jazyka so zreteľom na jeho slobodu, (jazykovú) prirodzenosť a autonómnosť sleduje Juraj D o l n í k (*Jednotlivec a jazyková norma*). Autor v tejto súvislosti zdôrazňuje dôležitosť postavenia spisovného jazyka v danej vývinovej fáze od „umelosti k prirodzenosti“. Miera slobody individua závisí od kvality ovládania jazykovej normy a stimulačnej bázy, z ktorej norma vzišla. „Jeho senzibilita voči tejto báze, ktorú kontroluje svojou metajazykovou axiologickou kompetenciou, signalizuje jeho prirodzenosť“ (s. 232). Prejavom autonómnosti jednotlivca je jeho prirodzené jazykové sebavedomie. – Ján S a b o l vo svojej štúdiu odhaľuje *Semiotické väzby expedienta a percipienta*.

Vzťah účastníkov komunikácie skúma na pozadí fundamentálnej relácie symetrie a asymetrie. Táto relácia v jazyku nadobúda podobu rozdielnych semiotických princípov: ikonicko-symbolického, resp. arbitrárneho, ktoré sa premietajú vo forme rozličných binárnych opozícií, napr. motivovanosť – nemotivovanosť, paradigmatickosť – syntagmatickosť, asociatívnosť – lineárnosť, simultánnosť – sukcesívnosť, poézia – próza, metafora – metonymia. Percipient a expedient predstavujú obdobné dva póly, semiotické väzby medzi nimi sú „najvladnejším zmyslom tvorby a dekódovania jazykového textu, v ktorom sa zračí prepojenie intra-, para-, a extralingválneho a intra-, para- a extrakomunikačného“ (s. 237).

Problematiku kodifikácie z hľadiska jej riešenia v Medzinárodnej komisii pre slovanské spisovné jazyky pri Medzinárodnom komitáte slavistov predstavuje Ján B o s á k (*Kodifikácie a reálny jazyk*). Autor prináša výsledky z jednotlivých zasadnutí v Budyšíne (1977), Bratislave (1980), Drážďanoch (2000), Varne (2004) a v Prahe (2005). Tvrdí, že teoreticko-metodologické koncepcie komisie sa v jazykovej praxi uplatňujú iba čiastočne, čo podľa neho zapríčinil úzus, pri ktorého hodnotení sa lingvisti najviac rozchádzajú. Uvádzanie variantov heslových slov v kodifikačných príručkách je podľa neho jediné možné riešenie súčasnej jazykovej situácie na Slovensku, pretože v istom zmysle prekonáva statickosť kodifikácie. – Klára B u z á s s y o v á sa v štúdiu *Jazyk a spoločnosť: krátky „kariéra“ niektorých slov a významov slov (Prispevok k vymedzeniu pojmu efemérne slovo)* pokúsila charakterizovať pojem efemérne/podenkové slovo. Prezentuje niekoľko tematických skupín slov (najmä z oblasti politika a odievanie) obsahujúcich lexikálne jednotky, ktoré sa vzhľadom na svoje krátkodobé fungovanie v reči nedostali do 1. zväzku Slovníka súčasného slovenského jazyka. – Ján F i n d r a s i v štúdiu *Problém polemiky (Na okraj lingvistických polemik)* za prvoradý cieľ kladie vymedziť polemiku ako špecifický žáner. Klasifikuje jej jednotlivé druhy a diferencuje hĺbkovú, obsahovo-tematickú rovinu (stupeň subjektívnosti, resp. objektívnosti), a povrchovú úroveň, t. j. úroveň výrazu (stupeň nocionálnosti, resp. emocionálnosti/expresívnosti). Podľa predmetu a zamerania rozlišuje zásadný a osobný polemický spor (korektná odborná polemika sa zameriava na názory, nie na osobu, ktorá tieto názory zastáva). Z hľadiska korektnosti stručne analyzuje niektoré slovenské lingvistické polemiky od druhej polovice 20. storočia.

Enklávna a diasporálna slovenčina a jej zachovanie vo forme živého jazyka je predmetom záujmu Miroslava D u d k a (*Diasporálna slovenčina a preventívna lingvistika*). Napriek domnejšej zakonzervovanosti je jazyk slovenskej enklávy a diaspory dynamickou entitou, ktorej premeny neboli dosiaľ predmetom detailnejších výskumov. Autor podáva stručný prehľad stavu enklávnej a diasporálnej slovenčiny vo vybraných krajinách a uvažuje o oprávnenosti a formách preventívnej jazykovedy v slovistiky. – Ľubomír K r a l č á k (*K aktuálnej stratifikácii slovenského národného jazyka a jej dynamike*) ponúka prehľad názorov súvisiacich s teóriou stratifikácie slovenčiny a ich vývoj od 60. rokov po súčasnosť. Aktuálnu stratifikačnú štruktúru slovenčiny ako národného jazyka treba podľa neho premietat' v dvoch dimenziách. „Dimenzia vertikálnej diferencovanosti je vyjadrením nerovnakej sociálno-komunikačnej povahy verbálneho správania; dimenzia horizontálnej členitosti je odrazom historicky sformovaných teritoriálnych jazykových odlišností“ (s. 282). Autor zároveň upozorňuje na dynamické procesy realizujúce sa vo všetkých formách národného jazyka. – Jozef M l a c e k v štúdiu *Médiá a jazyk* konštatuje, že na vývin jazyka najvýraznejšie vplyvajú sféry publicistických, popularizačných a administratívnych textov (eurojazyk). Pozornosť sústreďuje na problematiku stierania hraníc medzi spravodajstvom a publicistikou a narastajúceho procesu bulvarizácie celej žurnalistiky. Tieto faktory (negatívne aj pozitívne) zasahujú všetky roviny súčasného ja-

zyka. Za najvýraznejšie prejavy považuje preferenciu expresívnych slov, konštrukcií a tvarov, nedôslednosti v artikulácii, zvyšovanie tempa reči, oslabenie kvantity, preferovanie znakov hovorenosti, tendenciu k aktualizácii a inovácii vyjadrovania, ale aj tvorivý prístup k jazyku.

Výsledky 5-ročného prieskumu jazykovej situácie v špecifickom komunikačnom prostredí Ústavu na výkon trestu odňatia slobody v Leopoldove prezentuje Juraj Hladký (*Väzenský slang či väzenský argot?*). Poukazuje na nekorektné kvalifikovanie väzenskej reči ako argotu v odbornej literatúre a navrhuje hodnotiť ju ako fakultatívny slang. „Daktoré zo slov používaných vo väzenskej reči mohli pôvodne vzniknúť ako argotizmy, no prezradením ich obsahu alebo častým používaním v komunikácii stratili svoju pôvodnú utajovaciu funkciu.“ (s. 299). J. Hladký ďalej ponúka analýzu asi štyroch stovák zozbieraných lexikálnych jednotiek zo slovotvorného a morfológického hľadiska.

O potrebe zvážiť výhody funkčného zámerného používania synonymnej internacionálnej lingvistickej terminológie (najmä pri tvorbe nových gramatík a slovníkov) v období globalizácie sa zmieňuje Miloslava Sokolová (*Funkcie synonymnej internacionálnej lingvistickej terminológie v súčasnosti*). Autorka prezentuje výsledky výskumu zameraného na komparáciu domácej a internacionálnej lingvistickej terminológie v Slovníku slovanské lingvistické terminologie (1977, 1979) a v Slovenskom národnom korpuse. Medzinárodná terminológia má podľa nej integrujúcu funkciu, je efektívnejšia nielen v rámci slovanských jazykov, ale aj vo vzťahu k ďalším európskym jazykom či školskej praxi.

Funkcia melodických/tónových prostriedkov v neoficiálnych rozhovoroch mládeže sa stala predmetom výskumu Jiřího Zemaná (*K zvukové formě mluvených projevů*). Ponúka analýzu vybraných replík z hľadiska využitia hlasového registra a timbru, ktorá pomáha spresniť interpretáciu organizácie a vedenia sociálnej interakcie. Jedným z kritérií na určovanie interakčného významu tónických prostriedkov spočíva v sledovaní toho, ako samotný produktor hodnotí kvality svojho hlasu či hlasu komunikačného partnera. – Problematike zvukovej adaptácie cudzích vlastných mien v slovenčine sa venuje Martin Oľošík (*K ortoepickej problematike cudzích proprií*). Autor približuje stav vedeckého výskumu cudzích proprií v slovenskej jazykovede. Pri formulovaní všeobecne platných pravidiel týkajúcich sa adaptácie cudzojazyčnej onymie odporúča brať ohľad na „jazykovo-funkčnú odlišnosť apelatív a proprií, ktorá sa svojsky prejavuje aj v adaptačných procesoch“ (s. 323). Za najdôležitejší adaptačný faktor považuje úzus, príp. normu v preberajúcom jazyku a pripomína, že vzhľadom na neschopnosť komunikantov používať adekvátnu výslovnostnú podobu cudzích proprií treba počítat s variantnosťou. – Radoslav Pavlík (*Klasifikácia spoluhlások zo sluchového hľadiska*) poukazuje na niektoré nedostatky v auditívnej klasifikácii konsonantov v domácej aj zahraničnej literatúre. Autor prezentuje možné riešenia vybraných problémov – sprehľadňuje auditívne pojmoslovie a ponúka aktualizovanú klasifikáciu slovenských konsonantov z auditívneho hľadiska. Za základné auditívne kategórie považuje opozície šumovosť – nešumovosť (explozívnosť – neexplozívnosť, frikatívnosť – nefrikatívnosť, afrikovanosť – neafrikovanosť, nazálnosť – nenazálnosť, hrčivosť – nehrčivosť), mäkkosť – tvrdosť, sykavosť – nesykavosť, ostrosť – tuposť, znelosť – neznelosť.

Integračné zmeny germanizmov v slovenčine sa stali predmetom výskumu Sándora Jánosa Tótha. Autor analyzoval korpus obsahujúci 400 vy excerpovaných lexém zo slovníka Sprachkontakte Deutsch – Tschechisch – Slowakisch (Newerkla, 2004) z hľadiska ich morfológickej a sémantickej adaptácie v slovenčine, sufixácie, štylistického, lexikografického hodnotenia a frekvencie. Dochádza k nasledujúcim záverom: lexémy prevzaté zo staršej vrstvy germanizmov sú súčasťou centra slovnej zásoby slovenčiny a vyznačujú sa vysokou frekvenciou; slovo-

tvorne produktívne germanizmy vykazujú dobrú schopnosť prijímať gramatické prípony slovenského pôvodu; sémantické posuny sú znakom integrovanosti germanizmov; zo štylistického hľadiska mnohé germanizmy predstavujú subštandardné slová, integrované jednotky bez slovenského ekvivalentu sú štylisticky neutrálne. – Alžbeta U h r i n o v á (*Slovenská jazyková situácia v Maďarsku*) predstavuje sociolingvisticky zameraný projekt Slovenský jazyk v Maďarsku realizovaný na základe spolupráce Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku a Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV. Jeho cieľom je zistiť stav používania slovenčiny v maďarskom jazykovom prostredí v rozličných súkromných a verejných komunikačných sférach. Okrem vedeckej práce sa členovia projektu orientujú aj na praktickú pomoc menšinovým organizáciám a inštitúciám v oblasti ochrany jazyka a spomalenia jazykovej asimilácie.

Potrebu vyššej formalizácie jazyka zákonov zdôvodňuje Eva Č u l e n o v á v štúdiu *Jednoznačnosť významov výrazov v legislatívnych textoch*. Autorka ponúka sémantickú analýzu vybraných výrazov použitých v zákonoch, ktoré nespĺňajú podmienku zrozumiteľnosti, presnosti a jednoznačnosti a spôsobujú problémy v praxi. Vzhľadom na nemožnosť zákona riešiť konkrétne, ale iba prototypové situácie, dochádza k selekcii spoločných vlastností podobných situácií. Zákon v oblasti jazykových výrazov teda podľa nej pracuje len s ich extenziami (vlastnosťami), za ideálnu však považuje prácu s ich intenziami (konkrétnymi obsahmi týchto výrazov); upozorňuje na potrebu kooperácie odborníkov z oblasti práva pri tvorbe zákonov s logikmi a jazykovedcami.

Gramatika, sémantika a korpusová lingvistika

Problém uvádzania synonym v výkladovom slovníku sa stal témou štúdie Alexandry J a r o š o v e j. Autorka ozrejmuje chápanie lexikálneho významu (opierajúc sa o Dolníkovo vymedzenie) a určovanie významovej zhody výrazov, súčasne približuje typológiu synonym vhodnú pre daný typ práce. Informuje o základných postupoch uvádzania synonym v 1. zväzku Slovníka súčasného slovenského jazyka. Synonymum sa v heslových statiach vyskytuje ako (1) súčasť výkladu, ak je nadradeným pojmom heslového slova; (2) podporný výkladový prostriedok pri príznakových heslových slovách; (3) alternatívny jednoslovný vyjadrovací prostriedok, ktorý má zhodnú pragmatickú zložku významu s heslovým slovom; (4) typ výkladu v prípade príznakových slov. – Na špecifickosť disjunktívnych otázok typu „Chceš, alebo nechceš?“ (s. 378), ktoré dlho unikali záujmu odbornej pozornosti, upozornil František Š t í c h a v príspevku *Sémanticko-komunikatívni špecifika disjunktívnych otázok (Na materiálu ČNK)*. Na základe analýzy 57 disjunktívnych otázok vybraných z Českého národného korpusu vymedzil ich sedem sémanticko-komunikatívnych funkcií: „rušení špecifického (potenciálneho) predpokladu; pochybovaní; nerozhodnosť, váhavosť; výzva k jasnej a rozhodnej odpovedi; expresívna výzva k činu (jednaniu), rétorická asertívna námietka; derematizácia“ (s. 383).

Slovesné konštrukcie s reflexívnym formantom *si* sa stali predmetom výskumu Juraja V a ň k a v štúdiu *Sadnúť si, čítať si, robiť si (čo chceme)... a čo ešte (Alebo konštrukcie s reflexívnym formantom si)*. Autorovým cieľom je vymedziť motiváciu používania a sémantiku týchto konštrukcií na základe konfrontácie s ich nezvratnými pendantmi. Dochádza k záveru, že formant *si* sa objavuje najmä pri verbách (v obidvoch vidoch), ktorých význam vníma komunikant ako prospešný pre subjekt (*čítam si – prečítal som si*); ale aj pri verbách (v dokonavom vide) s negatívnym účinkom na subjekt (*poplakala si*). Datívny reflexívny formant je podľa neho reflexom vzťahu hovoriaceho k subjektu deja, ide o jeden z prostriedkov na vyjadrenie postojovej modálnosti.

Alena Bohunická a Olga Orgoňová (*Druhy podobnosti v metafore*) sa sústredili na problematiku a stav rozpracovania druhov podobnosti nachádzajúcich sa v základe metafory. Ťažiskom bola ich vlastná exploračia javu. Detailne diferencujú rozličné formy podobnosti: podobnosť percepčných vlastností (farba, vôňa atď.), tvaru, miery, pohybu, ďalej podobnosť funkčných vlastností, činností a správania a podobnosť osobnostných vlastností a vzťahov.

Na isté problémy v deklinácii substantív ženského rodu zakončených v nominatíve singularu na spoluhlásku upozorňuje Matej Považaj (*Niektoré dynamické tendencie slovenskej morfológie*). Vychádzajúc z pozorovaní jazykovej praxe (Slovenský národný korpus, internet), nestotožňuje sa s konštatovaním o neproduktívosti skloňovacieho vzoru *kosť* publikovaným v starších prácach. Zdôrazňuje neustály proces obohacovania vzoru *kosť* o mnohé nové substantíva utvorené príponou *-osť* a vzoru *dľaň* o substantíva tvorené príponou *-áreň* (*-areň/-iareň*). Zároveň sa zmieňuje o pokračujúcom prechode substantív od vzoru *kosť* k vzoru *dľaň* v jazykovej praxi. Z toho dôvodu navrhuje v prípade niektorých substantív zaradených do vzoru *kosť* uvádzať v kodifikačných príručkách dvojtvary. – Reinhard Köhler v štúdiu *Word length in text. A systematic study in the syntagmatic dimension* predstavuje hypotézu, podľa ktorej sekvencie dĺžok slov nie sú v texte distribuované chaoticky či uniformne, ale sú organizované podľa istých zákonitostí. Hypotézu sa pokúša podložiť pomocou rozličných metód spracovania dát.

Problematikou objemu a narastania slovnej zásoby v textoch a textových korpusoch a ich zákonitostami sa zaoberá Karl Heinz *Best* (*Wortschatzwachstum und -umfang in Texten und Textkorpora*). Na základe analýzy rozsiahleho materiálu nemeckých a francúzskych literárnych textov a jedného textu v esperante dochádza k záveru, že rast slovnej zásoby prebieha vo všetkých sledovaných jazykoch v súlade s tzv. Menzerathovým-Altmanovým zákonom, podľa ktorého možno vymedziť aj vzťah medzi dĺžkou textu a objemom slovnej zásoby. Autor upozorňuje na potrebu vypracovať jednotné modely pre jednotlivé jazyky z dôvodu rôzneho procesu tvorby lexém a odlišného spôsobu počítania objemu slovnej zásoby. – Fan Fengxiang – Reinhard Köhler – Gabriel Altmann sa v štúdiu *Compounding and meaning generality* zameriavajú na problematiku kompozít z hľadiska všeobecnosti významu slova. Špecifickosť, resp. všeobecnosť významu lexémy možno kvantifikovať napr. cez dĺžku „reťaze“ po sebe nasledujúcich hyperoným vzťahujúcich sa na danú lexému. Autori skúmajú vzťah medzi mierou špecifickosti významu slova a množstvom kompozít, ktorých súčasťou je dané slovo. Výsledky ukazujú, že lexémy s veľmi vysokým, resp. veľmi nízkym stupňom špecifickosti významu tvoria málo kompozít, zatiaľ čo lexémy so strednou mierou špecifickosti tvoria veľký počet kompozít.

Elektronické zpracování lexikální excerpce češtiny doby střední predstavujú František Martinek a Miloslava Vajdlová. Prinášajú informácie o práci Ústavu pro jazyk český AV ČR v rámci projektu Slovní zásoba češtiny doby střední – „editio princeps“ na tvorbe moderného slovníka zachytávajúceho (vo forme elektronickej databázy) lexiku češtiny z obdobia vymedzeného rokmi 1500 – 1780. Tvorcovia slovníka sa pritom opierajú predovšetkým o bohaté excerptácie písomných pamiatok (viac ako 550 000 dokladov) pochádzajúce od Zdeňka Tyla, pre ktoré je však charakteristické neúplné, individuálne spracovanie a neprehľadné usporiadanie. – *Tvorenie teologických termínov v slovenčine, španielčine a angličtine* skúmala Edita Hornáčková – Klápíková. Na základe analýzy bohatého korpusu teologických termínov v rámci všetkých troch sledovaných jazykov zistila, že najproduktívnejšími slovotvornými postupmi sú kompozícia, derivácia, kombinácia kompozície a derivácie, tvorenie viacslovných pomenovaní, pretváranie a preberanie slov (najmä z hebrejčiny, aramejčiny, gréčtiny a latinčiny).

Osobnosti a vonkajšie dejiny jazyka

V roku 1835 vyšla v Trnave učebnica maďarčiny *Praktycká Uherská Ğramatyka k dobrému Slowenského Národu w Uherské Kragině*, ktorej autormi sú Karol L. Bobok a Martin Ğurgala. Ľubomír Ğurovič („*Prostřední cesta*“ *slovenčiny Martina Ğurgalu*) sa podujal analyzovať jazyk tejto knihy, ktorá je svojráznym dokumentom postbernolákovského predštúrovského desaťročia. Na pozadí biografie Martina Ğurgalu približuje vtedajšiu diskusiu o podobe „pravej“ slovenčiny. Tú chce M. Ğurgala hľadať ako „prostrednú cestu“ medzi kralickou češtinou a bernolákovskou slovenčinou. Ľ. Ğurovič sa venuje dielu, jeho autorom, podobe slovenčiny, ktorou je táto učebnica napísaná, približuje použitú slovnú zásobu a terminológiu slovenskej školskej gramatiky a štúdiu uzatvára zamyslením sa nad „prostrednými cestami“, ktoré sa v kontexte hľadania podoby spisovnej slovenčiny objavujú. – Štefan Š v a g r o v s k ý (*Jazyková situácia na Slovensku za Bachovej éry*) opisuje desaťročie pôsobenia rakúskeho ministra vnútra A. Bacha s ohľadom na postavenie slovenského jazyka a v stručnosti približuje niektoré postavy našich dejín, ktoré v tomto období zohrávali úlohu pri presadzovaní záujmov slovenského etnika a jeho jazyka v rámci rakúskej monarchie po porážke revolúcie z roku 1848 (napr. J. Kollár, A. Radlinský, D. Lichard, J. Záborský, Š. Moyzes, J. Scitovský, F. V. Sasinek, M. Čulen, J. Kropáček).

Obdobie medzi vydaním prvých Pravidiel slovenského pravopisu v r. 1931 a vydaním práce Henricha Barteka Slovenský pravopis s gramatickým a pravopisným slovníkom v r. 1956 v Indiane v USA analyzuje Pavol Ž i g o (*Henrich Bartek v dvadsaťpäťročnom konflikte kodifikačných princípov*). Na základe úryvkov z uvedených diel približuje stanovisko H. Barteka s ohľadom na konflikt medzi foneticko-fonologickým a etymologickým princípom pri kodifikácii slovenského pravopisu. – Daniel Š k o v i e r a ponúka svoje *Poznámky k anonymnému spisu De litteratura Slavorum germanissima*, ktorý bol nedávno objavený v Národnej knižnici I. Széchényiho v Budapešti. Nejde o prvopis, ale iba o odpis. Text v latinčine ilustruje teóriu jazyka ako systému znakov, delí sa do dvoch kníh: prvá sa zaoberá hláskami, resp. ich znakmi, druhá je členená na teoretickú časť (O skladaní veršov) a exemplifikatívnu časť (Cvičenia zo slovenskej poetiky). D. Škoviera sa pokúša na základe niektorých indícií datovať vznik spisu, určiť možnú identitu a miesto pôsobenia autora a načrtáva jeho vzdelanostný profil. – Igor H a r a j (*Donatovská tradícia na Slovensku*) približuje tradíciu výučby latinčiny na Slovensku založenej na najpoužívanejších učebniciach latinskej gramatiky – na spisoch *Ars minor* a *Ars maior*, ktorých autorom bol najvplyvnejší rímsky gramatik Aelius Donatus. V prvej časti štúdie predstavuje najrozšírenejšiu učebnicu latinskej gramatiky v stredoveku *Ars minor*. V druhej časti osvetľuje výučbu gramatiky latinského jazyka na Slovensku v predobrodenskom období a stručne sa venuje štruktúre a členeniu škôl. Záverečná časť je venovaná adaptácii antickej gramatiky na Slovensku, formám prispôsobovania, dopĺňania a iných úprav Donatových učebníc pre potreby výučby latinčiny. – Aleksandr Dmitrijevič D u l i č e n k o sa v štúdiu *Slavjanskaja i slovenskaja interlingvistika i problema lingvokonstruirovanija v istorii slovensko-goliteraturnogo jazyka* venuje problematike interlingvistiky a zdôrazňuje jej rolu pri objasňovaní niektorých momentov vývinu slovinského spisovného jazyka. Rozoberá snahy o konštruovanie spoločného jazyka u južných Slovanov v období všeslovanskej vzájomnosti a pripomína významnú úlohu Slovincov pri tomto procese.

Popri vedeckých štúdiách obsahuje zborník gratulačné príhovory od Juraja Dolníka (spolu s priblížením jazykovedného profilu S. Ondrejoviča), Jána Findru a Dušana Kováča, ako aj úryvok z novely s názvom *Modrý anjel* od Jána Litváka a triolet Miroslava Dudka venované oslávencom. Uzatvára ho bohatá bibliografia prác S. Ondrejoviča za roky 1973 – 2007.

Recenzovaný zborník sa stal plochou na prezentáciu myšlienok ľudí „tej istej krvnej (a teda aj lingvistickej) skupiny“, ktorých spája spoločný názor, že „jazyk nepracuje ako vysokologický systém podľa pravidiel bežnej logiky, ktorý treba nútiť k ešte väčšej systematickosti, ale že je to skôr fenomén systematický, no zároveň pružný, ktorý je vždy pripravený na tvorivé použitie“ (z príhovoru jubilanta, s. 9 – 10).

Stanislava Zajacová

PATRÁŠ, Vladimír: *SOCIOLINGVISTICKÉ ASPEKTY ELEKTRONICKY PODMIENENEJ KOMUNIKÁCIE / SOCIOLINGUISTIC ASPECTS OF ELECTRONICALLY DETERMINED COMMUNICATION*. Karviná: Slezská univerzita v Opavě – Obchodné podnikateľská fakulta v Karviné, 2009. 149/155 s. ISBN 978-80-7248-522-2.

Dvojazyčná monografia Vladimíra Patráša *Sociolingvistické aspekty elektronicky podmienenej komunikácie* (2009) vyšla v roku autorovho životného jubilea a pri jej čítaní sa chtiac – nechtiac dostavuje pocit, že autor pri jej editovaní decentne pracoval s kategóriou času, a to nielen vzhľadom na aktuálnosť tém. Ponúka v nej totiž výber zo svojich už publikovaných štúdií, ktoré – vzhľadom na spoločné bázové východiská, premyslenú kompozíciu, stále aktuálnu problematiku a zvolený synergický prístup – záujemcov ešte vždy oslovujú. S takýmto názorom prichádzame napriek tomu, že autor svojím pohľadom na niektoré otázky (napr. pragmaticko-komunikačný obrat, diskurz a i.) a z takmer jednoznačne formulovaných konštatovaní môže záujemcov i provokovať. Možno práve toto je jeho spôsob otvárania dverí a pozvania na diskusiu o otázkach, na ktoré si už sám niekoľko rokov hľadá uspokojivé odpovede. Svoje sympatie k existujúcim teoretickým koncepciám týkajúcich sa fungovania prirodzeného jazyka v zmenenej komunikačnej paradigme V. Patráš odôvodňuje argumentáciami, ktoré sú výsledkom vlastných analýz autentických výskumných materiálov. Tak je to aj v prípadoch *nových médií, novej komunikácie, novej gramatiky*, kde vlastné názory a komunikačné modely eticky a vnímavo akceptujúc pritom všadeprítomnú dynamiku vývinu konfrontuje napríklad aj s tradičným (univerzálnym) *shannonovsko-weaverovsko komunikačným modelom*.

Vzhľadom na vlastné bohaté skúsenosti so sociolingvistickými výskumami sa v štúdiách vyjadruje k súčasnej situácii v slovenskej jazykovede, pričom zároveň aj odporúča svoje rezultáty porovnávať či konfrontovať s doloženými názormi/teóriami zahraničných lingvistov. Ako člen banskobystrickej sociolingvistickej školy nezabúda pripomenúť, že sociolingvistika v 21. storočí sa dostáva na úroveň iných sociálnych vied. Tak sa opäť dotýka citlivého miesta, súc presvedčený o tom, že lingvistická obec už dávnejšie pociťuje neprítomnosť monograficky spracovanej „akademickej“ sociolingvistiky. Zároveň sa zamýšľa aj nad tým, či je to vzhľadom „na viacúrovňovo vnútorne diferencovaný, nerovnorodý komplex komunikačných sfér“ nevyhnutné. ... „Jeho hĺbková hodnota totiž prvotne nespočíva v starostlivo vybudovanej *sociolingvistickej vile* s pevným teoretickým fundamentom a štruktúrne overenou architektúrou, ale v empiricky získavanom, minuciózne analyzovanom a presvedčivo interpretovanom tezaure sociokomunikačných poznatkov a väzieb.“ (s. 6) V uvedených súvislostiach možno súhlasiť s názorom autora, pretože vytvorenie nemenného teoretického aparátu – nehľadiac na meniace sa a časovo flexibilné komunikačné sféry – by pravdepodobne k hodnovernosti sociolingvistiky ako interdisciplinárnej vedy neprispelo.

V monografii sa do interdisciplinárnych súvislostí dostáva teoretická lingvistiká, pričom V. Patráš elegantne naznačuje súčasné komunikačné prešľapy, ktoré sú podľa neho *narušania vlastného komunikačného ekosystému*. Ako univerzitný profesor pri svojich sumarizujúcich konklúziách interpeluje aj na svojich študentov-doktorandov, od ktorých v budúcnosti očakáva aktívnu participáciu na projektovej vízii *lingvistického domu 21. storočia*.

Problematike pragmatického obratu síce nie je v publikácii venovaný osobitný priestor, ale celá monografia nesie v sebe *echo zmeny lingvistickej orientácie a jej paradigmy*. Problematike prechodu od systémovo-lingvistickej ku komunikačno-orientovanej paradigme je tak v rôznych súvislostiach venovaná primeraná pozornosť, ktorá sa premieta aj do perspektívnych metodologických predstáv, a to napríklad aj v podobe nových vedecko-metodologických, procedurálno-inštrumentálnych a časovo-priestorových *trajektórií* vhodných pre analýzu diskurzu.

Autorove prezentácie výskumných tendencií, „úvahy o komunikačnom kanáli vo vzťahu k prirodzenému jazyku“ (s. 7) sú vhodným rámcom pred štartom okruhu venovanému masmediálnej komunikačnej sfére. V tejto časti V. Patráš nezabúda na spôsoby elektronickej komunikácie, ktoré vyrastajú z *novej doby* a zodpovedajú prebiehajúcim spoločenským požiadavkám, ale sú aj spoľahlivou *komunikačnou protézou*. Ak spoločne navštívime sociolingvistickú kaviareň, môžeme sa oboznámiť nielen s interpretáciou problémových jazykových javov, ale aj s výsledkami výskumu vzťahov multimediálneho jazyka a spoločnosti a s prítlačným riešením stále aktuálnej problematiky foriem politickej propagandy, napr. predvolebných veľkoplošných plagátov. Aplikácie pasáže tejto časti sú exemplárnym vyústením skorších úvah autora uverejnených v zborníku *Jazyk, médiá a politika* (2003).

Pozitívne hodnotenie si zasluhuje aj aplikácia poznatkov z elektronickej podmienenej komunikácie. Veľký materiálový korpus, ktorým V. Patráš disponuje, umožňuje čitateľovi za-
interesovane sledovať, ako sa na základe sociokomunikačných predpokladov, podľa vekovo-generačnej príslušnosti, pohlavia a vzdelania nositeľov menia a utvárajú počítačové prezývky. Percipient je sám podnecovaný k tomu, aby jednotlivé zložky výskumného materiálu porovnával a nachádzal odôvodnenia vzniku a paralely používania vlastných „nikov“.

Treba vyzdvihnúť, že do publikácie je integrované aj definitívne vymedzenie pojmov *multimediálne prostredie, multimédiá* a i. V tejto súvislosti autor predstavuje komplex zásad, ktorých sféra pôsobenia priamo zasahuje nielen produkciu textového modelu, ale aj samotnú textúru. Záujemcovi tak poskytuje priestor na zamyslenie sa nad konštrukciou textového modelu prostredníctvom náročných, no premyslených a fundovaných schém a príkladov na jeho uplatnenie. Tieto strany sú zrejším dôkazom, že aj „multimediálne podmienená a ovplyvnená komunikačná udalosť sa dá úspešne parametrizovať a precízne analyzovať zásluhou komunikačných vektorov“ (s. 110).

V publikácii sú prehľadne a zrozumiteľne zachytené osobitosti elektronického prostredia, významy termínov komunikačný kanál a médium, ale aj podstata tzv. *mediálnych amalgámov*, či *internetových denníčkov*. V štúdiách venovaných mediálnej komunikácii sa dozvedáme i o tienistých stránkach slovenských periodík. Všeobecný záujem tak môže vzbudiť systém signálov a prejavov narušania kultivovanej diskusnej nástenky, príp. riešenie problematiky inojazykových osobných mien v žurnalistickej komunikácii. Je totiž zrejme, že sporná otázka prechýľovania ženských priezvisk rozdeľuje používateľov jazyka na dve skupiny. V tejto súvislosti je zaujímavé sociolingvistické nazeranie autora na tému, ktoré názory protichodných táborov čiastočne zmieruje.

Vladimír Patráš si dostatočne uvedomuje tlak mimojazykových okolností na komunikát v mediálnej ére a tomu podriaďuje svoj teoreticko-metodologický výklad o súčasných analýzach diskurzu a aj náčrt interdisciplinárne podmienených súvislostí. Adekvátne k uvedenému dáva do pozornosti fenomény charakterizujúce súčasnú spoločnosť v tzv. vyspelých krajinách (demokratizáciu, marketizáciu, (tele)technologizáciu). Nemožno nesúhlasiť s prezentovaným názorom, že evidentne najvýraznejší dosah na komunikáciu má práve (tele)technologizácia.

So žánrom multimediálnej prezentácie sa vzhľadom na jej časté využívanie v pedagogickom procese dostávame do prostredia primárne ovládaného technológiami. Vzhľadom na to, že produkty aplikácie Power Point patria do elektronickej podmienenej komunikácie, V. Patráš im venuje primeranú pozornosť. Nehodnotí síce elementárne požiadavky na štandardne akceptovateľnú vizuálnu úroveň prezentácie, ale sa orientuje najmä na jej jazykovo-komunikačnú stránku, na vzťah medzi významom a výrazom verbálnych i neverbálnych prostriedkov, ktoré pri akceptovaní socio-kultúrno-komunikačných determinantov a pri vhodnom využívaní jazykového potenciálu nadobúdajú osobitnú dimenziu v štruktúre a aj v celkovej kompozícii – *architektúre powerpointového súboru*.

Recenzovaná monografia Vladimíra Patráša *Sociolingvistické aspekty elektronickej podmienenej komunikácie* je knihou, ktorá svojím obsahom, ale najmä autorovými postojmi k vybraným témam patrí k aktuálnym titulom modernej všeobecnej a aplikovanej lingvistiky. Zásluhou precíznych formulácií, individuálneho jazyka, ale aj dynamicky poňatých ilustračných, vzťahovo multifunkčných schém ide o publikáciu, ktorá je čitateľná, obohacujúca a inšpirujúca. Monografia vyšla v slovensko-anglickej mutácii a veríme, že takto sa výsledky sociolingvistických snažení autora dostanú do pozornosti aj zahraničným lingvistom.

Jana Klincková – Dominika Rašová

IUGI OBSERVATIONE... Jubilejný zborník na počesť Ľubomíra Ďuroviča. Editor Slavomír Ondrejovič. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2008. 216 s. ISBN 978-80-224-1043-4

Jubilejný zborník na počesť Ľubomíra Ďuroviča obsahuje príspevky z medzinárodného sympózia *Jazyk – kultúra - spoločnosť*, ktoré bolo venované 80. narodeninám profesora Ľubomíra Ďuroviča, významného rusistu, slovakistu, slavistu a kulturológa. Názvom *Iugi Observatione...* („presným pozorovaním...“), ktorý si editor zborníka Slavomír Ondrejovič požičal z povestného predhovoru Mateja Bela k známemu dielu Pavla Doležala *Grammatica Slavico-Bohemica*, sa výstižne pomenúva metóda jazykovednej práce profesora Ľ. Ďuroviča, vychádzajúca z precízneho pozorovania sveta a jeho odrazu v jazyku. Organizátormi sympózia, ktoré sa konalo na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave na prelome mája a júna 2005, boli Filozofická fakulta Univerzity Komenského – materské pracovisko profesora Ľ. Ďuroviča, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV a Slovenská jazykovedná spoločnosť.

Publikované príspevky zacytávajú široký diapazón (zväčša) jazykovednej problematiky, čím vlastne korešpondujú s tematicky pestrým, rozsiahlym dielom profesora Ľubomíra Ďuroviča, počnúc povedzme oblasťou ruskej fonológie a končiac jeho slavisticko-kulturologickými štúdiami. Aj Ján Sabol v úvode svojej štúdie *Syntetická fonologická teória. Súčasný stav a perspektívy* uvádza, že základné impulzy pre uvažovanie o syntetickej fonologickej

teórii čerpá o. i. z Moskovskej fonologickej školy, ktorú na Slovensku originálne a tvorivo rozpracoval L. Ďurovič jednak na materiáli spisovnej ruštiny, jednak na základe analýzy slovenského vokalickeho a konsonantického systému. Sablom prezentovaná syntetická fonologická teória, vychádzajúca z dialektického vzťahu jednotlivého a všeobecného (konkrétneho a abstraktného) vo zvukových jednotkách príslušného jazyka, ponúka niektoré netradičné pohľady nielen na fónickú stavbu slovenčiny, ale načrtáva aj niektoré možnosti fonologickej typológie. Na Ďurovičove fonologické štúdie nadväzuje aj Markus Giger príspevkom *Bezudarnyj vokalizm ruskogo i belorusskogo literaturnych jazykov s točki zrenija fonologii*, v ktorom poukazuje na aktuálnosť Ďurovičovej fonologickej koncepcie (vychádzajúcej z tesnejšieho vzťahu k morfolologickej rovine jazyka) pri interpretácii systému bezprízvukového vokalizmu v ruštine a bieloruštine (ale aj v iných slovanských jazykoch).

Interpretácii modalít, resp. sémantickej interpretácii modálnych výrazov sa venuje Juraj Dolník nadväzujúc tým na u nás azda najznámejšiu Ďurovičovú monografiu (z obdobia pred emigráciou) *Modálnosť* (1956). J. Dolník tu nastoľuje otázku spätosti modálnosti s evaluáciou, resp. spôsobu prítomnosti hodnotenia v sémantickej reprezentácii modálnych výrazov, pričom za základ alebo východisko takejto interpretácie berie sloveso *chciet'* ako prvok triedy slov, ktoré sa svojou sémantikou orientujú na axiologické reakcie. Ján Bosák v príspevku *Paradigmatika a syntagmatika* poukazuje na význam Ďurovičovej práce *Paradigmatika spisovnej ruštiny* (1964) podčiarkujúc jej metodologické novátorstvo v kontexte svetovej slavistiky aj všeobecnej jazykovedy.

František Čermák sa v príspevku *Preskriptivismus: Variabilita versus stabilita, faktory a problémy* venuje zdrojom a základným aspektom jazykového preskriptivizmu, pričom dospieva k záveru, že akékoľvek rozhodnutia o jazyku by sa mali zakladať na dostatočných jazykových údajoch a „rozumných lingvistických kritériách“ a že „stabilita jazyka je daná prirodzeným úzom, a nie diktátom“ (s. 68).

Na Ďurovičove výskumy jazyka detí juhoslovanských prisťahovalcov vo Švédsku i na jeho záujem o enklávny jazyk a jazyk slovenskej diaspóry nadväzuje Miroslav Dudok príspevkom „*Náš jazyk*“, *enklávny jazyk a jazyk diaspóry*, v ktorom načrtáva súčasnú situáciu enklávnej a diasporálnej slovenčiny v krajinách tradičných migrácií Slovákov. Aktuálnu situáciu slovenčiny mimo materského jadra (31 krajín sveta + „zvyšné krajiny“) veľmi výstižne prezentuje v prehľadnej tabuľke, vypracovanej na základe lingvometrických, sociometrických a komunikologických parametrov (aktívna a pasívna znalosť slovenčiny, funkčné používanie slovenčiny, sociálne siete, jazyková biografia a pod.). Aj Mira Nabělková v úvode príspevku *Slovenčina a „čeština“*: *Slovenský turisti byly udiveny* konštatuje, že pri skúmaní súčasných slovensko-českých jazykových vzťahoch sa v mnohom inšpirovala prácami L. Ďuroviča (napr. sledovanie „slovenskej vývinovej línie češtiny“ a koncepcie česko-slovenských či slovensko-českých jazykových vzťahov v slovenskom evanjelickom prostredí). V tejto súvislosti sa M. Nabělková venuje dvom okruhom otázok: 1. do akej miery sa pri obrodenskej kodifikácii češtiny bral zreteľ na slovenské jazykové prostredie a 2. aká je miera štruktúrnych zhôd v dvojiciach spisovná slovenčina – spisovná čeština na jednej strane a spisovná slovenčina – obecná čeština na druhej strane (porov. aj ilustráciu v podtitule jej príspevku: *obecnočeské slovenský turisti byly udiveny*: spisovné české slovenští turisté byli udiveni): spisovné slovenské *slovenský turisti boli udiveni*).

Eubomír Guzi v príspevku *Ruská história v ruskom jazyku a ruskom jazykovom povedomí* sleduje spojitosť histórie, historického vedomia a ich emanácie v ruskom jazykovom priestore a ruskom jazyku. Príspevok Štefana Švagrovského *Jazyková situácia v Rusku*

v 16. a 17. storočí a cudzinci prináša niekoľko nových poznatkov o publikáciách cudzincov opisujúcich jazykovú situáciu v Moskovskej Rusi v 16. a 17. storočí, ako aj o gramatikách ruštiny z predlomonosovského obdobia jej vývinu od cudzích, neruských autorov, zdôrazňujúc významný podiel L. Ďuroviča na výskume spomínaného obdobia.

Alexandra J a r o š o v á v príspevku *Aspekty ekvivalencie: prekladový ekvivalent a prekladový význam* pripomína zásluhy bratislavských lexikografov 50. a 60. rokov (A. Isačenka a L. Ďuroviča) pri vypracovaní modelu prekladového ekvivalentu, ktorého funkčnosť overili a potvrdili veľké slovníky akademického typu; lexikologický výskum a lexikografická prax zároveň potvrdzujú aj opodstatnenosť pojmu *prekladový význam*, s ktorým v 50. rokoch pracovala bratislavská lexikografická škola, pričom hlavný podiel na jeho teoretickom rozpracovaní mal L. Ďurovič.

V príspevku *Ruský kultúrny priestor a jeho súčasné aktualizácie a tendencie (konceptia slobody a pravdy ako fundament ruskej kultúry)* Nikoleta D e m j a n o v á sleduje, akú úlohu zohrávajú fenomény sloboda, mystika, cárské a božské, religiózne a kultúrne, dobro a zlo v ruskom povedomí a ako sú prezentované v súčasnej ruskej kultúre, najmä však v publicistike a umeleckej literatúre. V podobnom duchu je ladený aj príspevok Natálie K i s e l e v e j *Jazyk i mentalnosť v súčasnej ruskej lingvistike*, v ktorom autorka predstavuje základné koncepcie výskumu vzájomného vzťahu jazyka a (národnej) mentality v súčasnej ruskej lingvistike a aj na základe vlastného bádania uvádza niekoľko jazykových atribútov reprezentujúcich ruskú mentalitu; z nich azda najoriginálnejšie a aj najpresvedčivejšie vyznieva pojem *jurodstva* („pochabosť, duševná choroba“), implikujúci protest proti duchovnému útlaku.

Pri konfrontácii pôvodného ruského textu (A. P. Čechov: *Step*) s jeho českým prekladom Oldřich R i c h t e r e k v príspevku *K českým překladům ruské metafory v povídce Step A. P. Čechova* dospieva k názoru, že pri „transfere“ metafory do cudzojazyčnej kultúry rozhodujúcu úlohu zohráva kreatívna schopnosť prekladateľa uchovať mieru ekvivalentnosti „rozostupu a napätia“ medzi obrazným a priamym významom slova.

Vincent B l a n á r v príspevku *Bernolákova Grammatica Slavica a Doležalova Grammatica Slavico-Bohemica* namieta proti Ďurovičovmu hodnoteniu Bernolákovej Gramatiky (*Grammatica Slavica*, 1790) ako málo originálnej, závislej od Slovensko-českej gramatiky Pavla Doležala (*Grammatica Slavico-Bohemica*, 1746). Vychádzajúc najmä zo zistení Helmuta Keiperta, ale aj z vlastného štúdia niektorých dobových gramatík, V. Blanár pripomína, že Bernolákovo dielo „je viacnásobne späté s dobovou odbornou literatúrou“ (s. 128), a to zhruba takto: pri formálnej, klasifikačnej stránke opisovaného jazyka sa Bernolák opieral o Schlägelovu nemeckú gramatiku (*Grammatica Germanica*, 1786), kým pri opise jednotlivých stránok slovenského jazykového systému „je v zložitých filiáciách najužší vzťah k Doležalovi...“ (s. 128).

Eva K o w a l s k á v príspevku *Sebastian Fabricius – ambivalentnosť situácie uhorského exulanta v 17. storočí* poukazuje na potrebu bližšie skúmať Fabriciovu (po nemecky písanú) memoárovú prózu, približujúcu osudy konfesijných exulantov v Uhorsku a tým aj uhorské pomery v 17. storočí.

Blok ďalších rusistických príspevkov otvára stať Jozefa S i p k a *Fragments jazykovej kariéry postsovetskej epochy*, v ktorej autor sleduje „komunikatívny osud“ niektorých ideologizovaných sovietizmov v súčasnej ruskej tlači (miestami však uvádza aj výstižné slovenské ilustrácie). Jana R u f e r o v á v príspevku *K sopsavitel'nomu analizu odnogo iz klassov imennych sintakssem (s + I)* porovnáva ruské „syntaxémy“ (škoda, že Zolotovovej termín „sintaksema“ bližšie nevyvetlila) s funkciou temporatíva a tematíva s českými (ide o prípady typu *Sdelaju so vremenem – Časem to udělám.*; *S prodovol'stvijem bylo očeň plocho – S potraviny/Pokud jde o potraviny*,

to bylo úplně špatně.); zaujímavá je ich syntakticko-sémantická interpretácia. Zo syntaktickej oblasti je aj príspevok Zuzany Hoškové *Perspektívy analýzy jednočlennej vety v ruštine*, v ktorom približuje niektoré tendencie v súčasnej ruskej syntaktickej teórii pri prehodnocovaní pojmu jednočlenná veta. Lenka Čokínová v príspevku *Renesancia cirkevných slovanizmov v súčasnej ruskej žurnalistike* konštatuje, že cirkevné slovanizmy sa hojne vyskytujú nielen v súčasnej ruskej publicistike, ale aj v umeleckej literatúre, ba dokonca aj v bežnej hovorenej reči. Tatiana Grigorjanová sa venuje grafickej akceptácii anglicizmov v súčasnej ruskej próze; problém začlenenenia anglických výrazov do ruského textu, spôsobený hlavne rozdielnosťou grafických sústav angličtiny a ruštiny, ilustruje ukázkami z románu *Kitajskij projezd* Eduarda Topoľa.

Jarmila Panevová v príspevku *Povaha stupňování adjektiv (K „nesrovnávacímu“ užití stupňovaných forem)* opäť nastoľuje otázku, kam zaradiť stupňovanie adjektív: do morfológie či do slovtvorby? Na základe štúdia korpusového materiálu (čiastočne aj porovnaním s latinčiou a ruštinou) dospieva k záveru, že komparatív a superlatív sú tvarmi prídavných mien a že základný porovnávaci význam sa pri komparatívach zachováva aj vtedy, keď druhý člen porovnania nie je vo vete prítomný, ale dá sa doplniť z kontextu, alebo má všeobecný charakter (*než průměr/než obvykle*). Pavel Šima v príspevku *O jednej syntaktickej zvláštnosti slovanského znenia Otčenáša* sa pokúša zistiť, prečo sa Matúšov text modlitby (...i ostavi nam dьgy naši, **jakože** i my...) [„rozvíjanie obsahu hlavnej vety“] líši od Lukášovho textu (...**ibo** sami...) [„vyjadrenie kauzálneho vzťahu“] a dospieva k záveru, že odpoveď na túto otázku treba hľadať v mimojazykových faktoroch (analogické správanie sa izraelského boha a jeho ľudu vz. „konanie boha pod tlakom Izraelitov, ktorí si vymáhajú analógiu“ – s. 158). Recenzovaný zborník uzatvára stať Martina Pukana *Náboženský panteón predkresťanskej Rusi*, v ktorom sa autor na základe viacerých prameňov pokúša rekonštruovať panteón bohov v Kyjevskej Rusi.

Za správne a pre našu i zahraničnú jazykovednú verejnosť osožné treba pokladať rozhodnutie editora pripojiť na koniec zborníka bibliografiu prác profesora Ľubomíra Ďuroviča, ktorá predstavuje jeho bohaté a hodnotné celoživotné dielo. Publikovaním recenzovaného zborníka, ale aj dvoch zväzkov jeho vybraných štúdií (2004 a 2005) slovenská jazykoveda sprístupnila najmä tú časť práce profesora Ľubomíra Ďuroviča, ktorú väčšina slovenskej jazykovednej komunity donedávna nepoznala, a tým poskytla veľmi kvalitný študijný materiál pre širšiu jazykovednú verejnosť a osobitne pre slavistov.

Juraj Vaňko

GALLO, Ján: *VYJADROVANIE KATEGÓRIE NEURČITOSTI V RUŠTINE A SLOVENČINE*. Nitra, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre 2008. 186 s. ISBN 978-80-8094-320-2

Monografia Jána Gallo *Vyjadrovanie kategórie neurčitosti v ruštine a slovenčine* prináša výskum spôsobov vyjadrenia kategórie neurčitosti v ruštine a slovenčine. Význam neurčitosti (nejasnosti, nekonkrétosti) akoby na prvý pohľad protirečil povahe jazykových prostriedkov konkretizovať a bližšie špecifikovať obsahy vedomia hovoriaceho a/alebo adresáta a následne ich komunikovať. No dôležitou súčasťou skúsenosti každého človeka sú aj také výsledky myšlienkových procesov, ktoré osobu, predmet alebo jav ponechávajú nediferencované, nevyčlenené zo skupiny podobných. Preto nám výskum kategórie neurčitosti a jej pros-

triedkov pripomína, že vyjasňovanie či vymedzovanie nie je jediný spôsob, akým poznávame svet a dorozumievame sa. Je preto vítané, ak na to jazykoveda, resp. komparatívna lingvistika nielen upozorní, ale sa tým, s uplatnením vlastných postupov a metód, hlbšie zaoberá.

Pri odkrývaní problematiky J. Gallo opúšťa tradičné chápanie neurčitosti ako gramatickej kategórie a v nadväznosti na Sergeja A. Krylova (Determinacija imeni v ruskom jazyke. In: Semijotika i informatika. Vyp. 23. Moskva, 1984), Wolfganga Gladowa (Semantika i vyraženie opredelennosti/neopredelennosti. In: Teorija funkcional'noj gramatiki. Red. A. V. Bondarko. Sankt-Peterburg: Nauka 1992), Janu Kozílkovú (Kategorie určenosti substantiv a její výrazové prostředky v ruštině. In: Acta Universitatis Palackianae Olomouensis Philologica 47, Olomouc 1982) uprednostňuje sémanticko-funkčný a pragmalingvistický prístup. Táto metodológia je adekvátna vzhľadom na špecifickosť porovnávaných jazykov: na rozdiel od jazykov s obligátnym a ohraničeným súborom gramatických formálnych indikátorov (napr. neurčitý člen *a* a určitý člen *the* v angličtine) je určitosť/neurčitosť v slovenčine a ruštine „skrytá“, t. j. nemá vlastné formálne ukazovatele a realizuje sa na všetkých úrovniach jazykovej štruktúry. Preto túto kategóriu autor vysvetľuje prostredníctvom komparácie a konfrontácie lexikálneho, lexikálno-syntaktického, syntaktického a kontextovo-syntaktického spôsobu vyjadrenia významu určitosti/neurčitosti v slovenčine a ruštine s cieľom čo najcelostnejšie monograficky zachytiť možnosti vyjadrenia významu neurčitosti. V jednotlivých kapitolách sa každému z uvedených hľadísk venuje osobitná pozornosť smerom od lexikálneho k syntaktickému systému s presahom do navtejnej syntaxe a komunikačnej lingvistiky. V jednotlivých častiach J. Gallo uvádza konkrétne prostriedky vyjadrenia neurčitosti, všima si ich frekvenciu a dynamiku v súčasnej ruštine a slovenčine, funkčnoštylovú a slovnodruhovú charakteristiku, ale aj translologické otázky.

Prvá časť práce sleduje kategóriu neurčitosti vo viacerých prístupoch porovnávacej lingvistiky. Doterajšie bádanie autor predstavuje v dvoch okruhoch. Prvý prístup reprezentujú práce zamerané na jazyky s určitým alebo neurčitým členom (nemčina, angličtina, nórčina, taliančina, arabčina a i.), ktorý má nielen sémantickú, ale aj morfológickú funkciu (napr. v nemčine je člen ukazovateľom rodu, čísla a pádu podstatného mena). Teória členov má dodnes sporné miesta, pretože nie je jasné, či sa má člen chápať ako slovo alebo morféma, či je osobitným slovným druhom, za akých podmienok sa používa a pod. Druhý jazykovedný smer J. Gallo sleduje v prácach zaoberajúcich sa výskumom jazykov bez tzv. členov, medzi ktoré patrí ruština a slovenčina. Opozícia určitosť/neurčitosť sa tu vyjadruje súhrnom rôznych jazykových prostriedkov, medzi ktorými sú vzťahy vzájomnej závislosti a určitej hierarchie. Funkčno-sémantické pole určitosti/neurčitosti je teda charakteristické zložitou polycentrickou štruktúrou.

Po stručnom predstavení prác venovaných doterajšiemu výskumu problematiky približuje J. Gallo v druhej kapitole lexikálne prostriedky vyjadrujúce sémantickú kategóriu neurčitosti. Patria sem neurčité zámenné slová a neurčité príslovky, ktorých je miera neurčitosti pri identifikácii javov podmienená (s. 27 – 48): 1. pozíciou hovoriaceho, ktorý zámerne nekonkretizuje osobu, predmet, jav, pretože to nie je pre neho a adresáta aktuálne či dôležité (*niektorí, niečo, voľačo, dačo*; v ruštine neurčité zámená s časticou *кое-*, t. j. *кое-что, кое-какой*), pretože predmet rozhovoru chce hovoriaci ponechať pre príjemcu neznámym, tajomným (poradiť sa o *jednej* veci; v ruštine výpovede s časticou *кое-*) alebo z morálno-etických dôvodov (*niektoré* veci sa mi nepáčia; v ruštine *кое-кто, кое-что*); 2. úplnou neinformovanosťou hovoriaceho o predmete rozhovoru alebo o jeho presnej znalosti (*-si, nie-, ne-, voľa-*; v ruštine príslovky s časticami *-то, не-*); 3. nemožnosťou konkretizovať jav (*nejaké* argumenty, pôjdeme *niekde, k niekomu*; v ruštine výpovede napr. s časticou *-нибудь*). Tieto tri stupne neurčitosti sú nielen základnou kostrou

a jadrom analýz v kapitole, ale zároveň smerujú k presnejšej identifikácii štylistického zafarbenia a jemných sémantických odtieňov neurčitosti v závislosti od komunikačných potrieb a cieľov hovoriaceho, ale i od toho, či je objekt hovoriacemu a adresátovi známy alebo nie.

V rámci neurčitosti osôb, predmetov a javov sa autor ďalej venuje kategórii neurčitého množstva, ktorá je v slovenčine a ruštine tvorená tzv. numeralizovanými podstatnými menami vyjadrenými výlučne pomocou slov (nie pomocou číslíc alebo kombinovane) a vystupujúcimi vo funkcii slov s významom neurčitého množstva. Tieto slová môžu mať priamy (*множес.мво// množstvo; macca//masa, množstvo; сонм//húf, zástup; opava//zástup, krdel, hrba* a i.) alebo prenesený význam (*буря//búrka; море//veľké množstvo, more, záplava; куча//kopa, hrba, hromada* a i.). Za prínosné pokladáme spoznávanie dynamiky v používaní numeralizovaných substantív v súčasnej ruštine a slovenčine, pretože proces vytvárania kategórie neurčitosti je dosť aktívny, a to predovšetkým v textoch umeleckého a hovorového štýlu, ale zasahuje aj publicistikú a populárno-náučnú literatúru. Výnimkou je len odborná-náučná literatúra, kde sa tieto procesy neuplatňujú alebo sa uplatňujú v malej miere. Autor správne uvádza, že do skupiny numeralizovaných podstatných mien nepatria slová *много//mnoho, veľa* a *мало//málo*, ktoré nie sú substantívami, hoci vyjadrujú význam neurčitého množstva. Upozornil aj na neukončený vývin slovenských výrazov *sto* a *tisíc*, ktoré môžu väčšie množstvo vyjadriť trojakým spôsobom: plurálovým tvarom (*tisíce myšlienok*), opakovaním singulárových tvarov (*sto a sto myšlienok*) a opakovaním plurálových tvarov (*stá a stá rúk*).

V kapitole venovanej kontextovo-syntaktickým spôsobom vyjadrenia neurčitosti uvádza J. Gallo vlastné závery, ktoré poukazujú na skutočnosť, že rezervoár prostriedkov skúmanej kategórie je síce v oboch slovanských jazykoch bohatý, ale zároveň nie neobmedzený. Dosiaľ nebola úplne vysvetlená korelácia medzi aktuálnym členením vety na základe jej komunikačnej úlohy v danom rečovom reťazci a kategóriou určítosti/neurčitosti. Túto problematiku autor podrobne rozoberá v súvislosti s objektívnym a subjektívnym/inverzným slovosledom a vetným prízvukom, ktorý sa uplatňuje v réme výpovede. Kladie si otázku, či tieto prostriedky aktuálneho vetného členenia sú pravidelnými ukazovateľmi určítosti/neurčitosti subjektu. Prichádza k záveru, že „nie vždy možno pozorovať súlad „určitý subjekt – téma : neurčitý subjekt – réma“, preto „aktuálne vetné členenie môže protirečiť významu určítosti/neurčitosti subjektu“ (s. 92). Prostriedky aktuálneho vetného členenia sa podieľajú na vyjadrení určítosti/neurčitosti len vtedy, keď téme zodpovedá význam určítosti subjektu a réme význam neurčitosti subjektu. V opačnom prípade (napr. téme zodpovedá význam neurčitosti), sú vetný dôraz a slovosled pre vyjadrenie určítosti/neurčitosti irelevantné (s. 149). Hoci autor konštatuje, že slovosled a vetný prízvuk nemožno skúmať izolovane od kontextu, naďalej zostáva pri analýzach viet a neuvádza príklady nadvetných celkov. Za relevantné pre ďalší výskum však považujeme tvrdenie, že „určitost'/neurčitost' a téma – réma sa križujú, ale nie sú úplne rovnaké“ (s. 96).

Spolu so spomínanými spôsobmi interpretovania neurčitosti existujú v slovenčine a ruštine syntaktické konštrukcie, v ktorých sa pozícia agensa – osoby nerealizuje. Kategória neurčitosti sa v tejto časti monografie približuje prostredníctvom charakterizácie viet s všeobecným podmetom (vety majú najčastejšie didaktický charakter: príslovia, porekadlá, výroky) (s. 122) a viet s neurčitým podmetom v 3. osobe plurálu (s. 103), ktoré autor správne charakterizuje ako dvojčlenné (poslucháč si viac-menej neurčitý alebo len určitejší podmet vždy zreteľne uvedomuje), no zároveň uvádza, že tvoria plynulý prechod medzi jednočlennými a dvojčlennými vetnými typmi. Dokladuje to náležitými príkladmi: *Tak čo, pomohlo to?* alebo *Ide o moju časť* a podrobne uvádza ďalšie so substantívom *човек//человек* v zovšeobecňujúcom význame (*Na*

čo všetko je človek hrdý!), so slovne nevyjadreným podmetom (slovne nevyjadrený pôvodca, na ktorého sa pýtame v hádankách) (*Nakoniec to zaplieskalo ušami, Potom sa to zastavilo*), s určitejším až určitým pôvodcom, ktorý vyplýva zo spoločného poznania účastníkov prejavu (*Pozor, buchne ťa to! Nejde mi to!*), s neurčitým zámenom (v ruštine *что-то, кто-то, это, мы, мы* a i., *Timoteja akoby niečo štuchlo do boku*), ustálené obraty (*Ide o otázku života a smrti, Ako je to s automobilizmom*). Tieto syntaktické konštrukcie ďalej vysvetľuje na základe ich komunikačnej platnosti (hoci subjekt je vyjadrený implicitne, z kontextu sa dá identifikovať). Preto má význam neurčitosti a všeobecnosti v takýchto výpovediach rôzne významové odtiene: neurčitá je jedna osoba, viac osôb alebo celá skupina či všetci ľudia (vety s didaktickým charakterom). Okrem podobných tendencií odкрýva J. Gallo pri porovnávaní ruštiny a slovenčiny odlišnosti. Frekvenčný rozdiel autor objavil pri analýze jednočlenných infinitívnych viet s modálnymi odtieňmi. Kým v ruštine sa tieto vety uplatňujú veľmi často, slovenčina na vyjadrenie modálneho významu uprednostňuje modálne modifikátory (môcť, mať, príp. musieť), modálne častice alebo príslovky s infinitívom v dvojčlenných vetách (s. 132).

V závere monografie autor informatívne upozorňuje aj na ďalšie spôsoby indikácie určítosti/neurčitosti (napr. vzájomné pôsobenie určítosti/neurčitosti s plurálom mena označujúceho jedinečný subjekt, s vidom slovesa, ale aj v opozícii akuzatívu a genitívu, vo výbere akuzatívu a genitívu pre pozíciu predmetu v záporných konštrukciách, vo vetách s priamym predmetom a pod.), ktorým sa bližšie nevenuje. Tieto vyjadrenia kategórie určítosti/neurčitosti môžu byť predmetom ďalšieho bádania a podnetných zistení. Pozitívny dosah na prekladateľskú prax môžu mať výsledky Gallovej detailnej sémanticko-štylistickej analýzy vhodných ekvivalentov slov s významom neurčitosti. S týmto zámerom autor uvádza poznatky o podmienkach použitia neurčitých zámen a prísloviak v tabuľke podľa Nadeždy A. Метсovej (*Практическая грамматика русского языка для зарубежных преподавателей – русистов. Москва 1985*) s vlastným komentárom a prekladom exemplifikácie z ruštiny do slovenčiny (s. 49 – 50).

Možno povedať, že monografia Jána Galla nám ponúka možnosť bližšie spoznať taký gramatický, kategoriálne-sémantický a lexikálny príznak pojmových štruktúr, ktorý sa (podľa slov autora) podobá „na plávajúci ľadovec“, t. j. väčšia časť jeho sémantickej komplexnosti sa akoby „nachádza pod vodou“ (s. 152). Naznačuje, že jazykom ako nástrojom komunikácie možno poznávanú skutočnosť nielen vyjaviť, ale aj skryť. Osvetľuje kategóriu určítosti/neurčitosti z viacerých hľadísk jazykového systému a naznačuje, že perspektívy jej ďalšieho bádania v lingvistikе môžu mať divergentný charakter. *Vyjadrovanie kategórie neurčitosti v ruštine a slovenčine* je podnetná vedecká publikácia určená odborníkom a študentom slovakistiky, rusistiky, slavistiky, prekladu a tlmočenia. Zároveň sa môže stať parciálnym príspevkom do širšej diskusie o otázkach vzťahu jazyka a myslenia.

Katarína Pekaríková

SPRÁVY

SYNCHRÓNNA LINGVISTIKA V ZNAMENÍ PRECHODU OD DESKRIPCIE K EXPLANÁCII ALEBO O VŠEOBECNOM JEDINEČNE

DOLNÍK, Juraj: *VŠEOBECNÁ JAZYKOVEDA (OPISA VYSVETĽOVANIE JAZYKA)* Bratislava: Veda 2009. 376 s. ISBN 978-80-224-1078-6

Odbornú (a nielen lingvistickú) verejnosť sledujúcu najrôznejšie aspekty poznávania jazyka určite poteší a svojou tematickou pestrosťou a výskumnými podnetmi zaujme očakávaná monografia významného slovenského lingvistu, profesora Juraja D o l n í k a, ktorého publikácie zamerané na synchronnú lingvistiku, ako aj otázky teórie spisovného jazyka a otázky jazykovokultúrne, jazykovopolitické a v súčasných intenciách i pragmatické, sú predpokladom vzniku syntetizujúceho nadhľadu na jazy teoreticko-metodologické aj vecné, ktoré ponúka všeobecná jazykoveda. Rovnomenná knižná publikácia je svedectvom o autorovej tvorivej invencii a prístupe erudovaného jazykovedného znalca. Vytvorenie všeobecnojazykovednej monografie má v rámci lingvistických, ale aj sociálno- či kulturologicky orientovaných prác osobitné postavenie, ktoré spočíva v harmonickom poznaní parciálnych lingvistických disciplín i vývojových tendencií a usúvzťažňujúcej schopnosti pri hľadaní súvislostí aspektov spojených s poznávaním jazyka.

V slovenskej lingvistike sa niekoľko desaťročí výrazne pociťovala absencia knižných prác syntetizujúcich aspekty všeobecnojazykovedné aj v intenciách súčasného (moderného) lingvistického bádania. Preto sa nielen pre humánne orientovanú verejnosť istotne stane informačným a metodologickým prínosom recenzovaná monografia.

Monografia harmonizuje niekoľko atribútov zvyšujúcich jej čitateľský potenciál. Je výkladovo odborná, no pod záštitou autorovej snahy širšiemu okruhu čitateľov (najmä študentom) prístupná, je sčasti „klasická“ (systémová), ale výskumnou problematikou aktuálna, napokon je (aj v samotnom názve) všeobecná, no zároveň v slovenskej lingvistickej proveniencii jedinečná. (Isté tematické paralely by sme našli snáď len v autorových *Základoch lingvistiky*, 1999.)

V bohato členených, prehľadne koncipovaných siedmich kapitolách sa účelne spája vedecké skúmanie a študijné poznávanie z kľúčových oblastí všeobecnolingvistického bádania, zo systémovej a kognitívnej lingvistiky, lingvistickej pragmatiky a sociolingvistiky, v ktorých sa odráža rozmanitosť a extenzia súčasnej lingvistiky, ktorej penzum výskumných ideí a inováčných prístupov i metód pri skúmaní jazyka má stále rozširujúce sa tendencie.

Vstupnou a súčasne metodologicky orientovanou kapitolou (I. *Všeobecná synchronná jazykoveda*, s. 10 – 17) autor vymedzuje predmet všeobecnej synchronnej jazykovedy cez východiskovú otázku jej spätosti s jazykovou komunikáciou. Výskum jej najrôznejších aspektov (komunikanti, chápaní aj ako psychologické subjekty, sú aj vo vzájomnej interakcii) podporuje v súčasnosti interdisciplinárnu povahu (v súvislosti so sociolingvistikou, etnolingvistikou, psycholingvistikou a i.) všeobecnej lingvistiky. Globálnou inventarizáciou prístupov k po-

vahe jazyka prierezovo za posledné storočie, od systémovej lingvistiky k zmene paradigmy označovanej ako komunikačno-pragmatický obrat k jazyku a jazykovej komunikácii, J. Dolník predstavuje jednu z možností širšieho vymedzenia predmetu všeobecnej synchronnej jazykovedy na pozadí jednak stavby (nevynechávajúc ani jeho synchronnú dynamiku), ale aj použitia jazyka (pričom je nositeľ a jazyka potrebné vnímať ako kognitívnu i sociálnu bytosť). Tieto príznaky sa napokon stávajú konštitučnými pre obsahové koncipovanie celej monografie. Metodologickými (a v synchronnej lingvistike aktuálnymi) otázkami prístupu k skúmaniu jazyka (v závislosti od jeho povahy) sa autor venuje v podkapitolke *Základné metodologické problémy* (s. 15 – 17), v ktorej na princípe protikladnosti usúvzťažňuje subjektivismus (v opozícii s objektivismom) so sociálnovedným (kulturologickým) prístupom k jazyku s príklonom k pragmatickému vedeckému poznávaniu. Dve v opozícii stojace hľadiská tak pomáhajú vymedziť lingvistiku na jednej strane ako „striktnú poznávaciu vedu“ (objektivismus pri poznávaní jazyka) oproti jej chápaniu ako vedy „interpretačnej“ (subjektivistický prístup).

Prehľadnú pojmovú sieť vytvorenú ako výsledok deskriptívneho prístupu k jazyku predstavuje časť o systémovej lingvistike (II. *Systémová lingvistika*, s. 20 – 101), vychádzajúca zo znakovkej, štruktúrno-systémovej povahy jazyka. Pre čitateľa predstavuje orientačnú bázu v oblasti semiotiky uvedením základných ideí a špecifik koncepcií chápania znaku Charlesom Sandersom Peirceom, Charlesom Williamom Morrisom a Karlom Bühlerom, ale aj tvorcom systémovej lingvistiky Ferdinandom de Saussurom.

„Kruhovú stratégiu“ (do úvodzoviek označila autorka článku) sprostredkovania fundamentálnych teoreticko-metodologických východísk predstavujú dve kapitoly (ktoré podobne ako všetky parciálne „podkapitoly“ nie sú označené, ale logicky nadväzujúce) *Od reči k jazyku* (s. 27 – 61) a *Od jazyka ku komunikátu* (s. 61 – 83). Túto stratégiu reprezentuje v prvom prípade *Analýza komunikátov*, ktorá sa stala východiskom inventarizácie a následného triedenia rečových a jazykových jednotiek, ich súvislostí (paradigmatické, syntagmatické vzťahy a ich bližšie aspekty a súvisiace kľúčové pojmy), ktoré sú predmetom parciálnej časti tejto kapitoly (s. 27 – 51). Ústretový krok voči čitateľovi monografie predstavuje aj súhrnný *Prehľad jazykových jednotiek a ich opis* (s. 51 – 52), opis jednotiek znakovkej (signém) i neznakovkej (dištinktné) povahy.

Spomínanú „kruhovú stratégiu“ (obrátenú líniu) dotvára podkapitola *Od jazyka ku komunikátu*, ktorej ťažisko predstavuje pojem aktualizácia, vyúsťujúci nielen do jej užšieho chápania (dotýka sa sémantickej aktualizácie, hierarchie propozície, členenia výpovede, jej emocionálnosti a modality, ako aj jej konkrétneho situačného ukotvenia, s. 61 – 64), ale súvisí aj s dynamickými tendenciami jazyka a aktualizáciou spájania viet do textu.

Táto myšlienka sa ďalej rozvíja v nadväzujúcich kratších kapitolách – *Dynamika jazyka* (pertraktuje schopnosť akomodácie jazyka a otázku obohacovania najmä na lexikálnej rovine. Autor už tu vnáša atribút explanačnej lingvistiky, ktorá môže zodpovedať otázky riadiaceho mechanizmu a príčin jazykových zmien, na ktoré v závere kapitoly odpovedá, s. 64 – 67) a *Textová lingvistika*. Z potreby vymedzenia jej predmetu J. Dolník vychádza od textovej syntaxe cez vnímanie textu aj ako procesu (textotvorný faktor na jednej strane a interpretačný na strane druhej), s ktorým bezprostredne súvisí atribút textovej pragmatiky. Podnetnými pri koncipovaní uvedenej podkapitoly sú autorom kladené otázky (napr. „Aká je štruktúra textotvornej kompetencie?“ /s. 69/ a mnohé ďalšie), primárne slúžiace aj neodbornému čitateľovi ako stavebné piliere textovej lingvistiky, navádzajúce aj čitateľa k zamysleniu. (V slovenskom lingvistickom prostredí sa už mohol stretnúť aj s publikáciou Juraj Dolník – Eugénia Bajzíkoviá: *Textová lingvistika*, 1998.)

Napokon po prehľadnej inventarizácii všeobecných opisných koncepcií (podkapitola *Štandardné deskriptívne koncepcie*, s. 71 – 83), kontinuálnym prienikom cez všetky jazykové roviny a ich hlbšie koncepcie (napr. v rámci syntaxe subjektovo-predikátová, dependenčná a generatívna koncepcia) uzatvára kapitolu o systémovej lingvistiky *Triedenie jazykov* (s. 83 – 101) ako prehľad o areálovej, typologickej a genetickej klasifikácii jazykov opierajúci sa o relevantné exemplifikácie a parametre či mysliteľské prístupy (napr. Sapirova typologizácia jazykov). V kontinuálnom priereze celou druhou kapitolou sa záujemca oboznámi so základnými tézami systémovej (deskriptívnej) lingvistiky.

Už samotný podtitul publikácie *Opis a vysvetľovanie jazyka* manifestuje smerovanie k explanačnému, hlbšiemu poznávaniu jazyka, ktoré sa opiera o poznávanie základných princípov jazyka. Podstatou explanačného uvažovania sa vyznačuje opäť bohato vnútorne členená III. kapitola *Od deskripcie k explanácii*, predstavujúca aj východiskové intencie nasledujúcich kapitol. V konfrontácii dvoch jazykovedných prístupov, systémovej lingvistiky (chápajúcej jazyk ako abstraktný systém) a generatívnej lingvistiky (resp. univerzálnej, nazerajúcej na jazyk v rámci ľudskej kognície), ťažisko úvodnej kapitoly *O povahe jazyka a prístupoch k nemu* (s. 104 – 111) nastoľuje otázku prirodzeného ovládania jazyka (pričom J. Dolník rozoberá dvojaké chápanie tohto atribútu, v zmysle univerzálnej gramatiky danej biologicky, ale aj ako znalosť štandardizácie) a súhrnne konštatuje prírodno-kultúrnu povahu jazyka (s. 108) na pozadí oboch uvedených chápaní. Druhú základnou (metodologickou) líniou tejto kapitoly je polemika o poznávaní jazyka z prírodovedného vz. humanitnovedného pohľadu v prepojení s (už spomínaným) objektivistickým a najmä subjektivistickým prístupom, ktorý preferuje využívanie interpretačného poznávania jazyka ako procesu sociálneho života.

Kultúrnu povahu jazyka J. Dolník objasňuje v nadväzujúcej časti *Jazyk ako kultúrny jav* (s. 111 – 118), ktorej podstatu tvorí analýza spisovného jazyka opierajúca sa o charakterizované pojmy kultúra a štandardizácia. Explanačný charakter interpretácie jazykového systému nesie i kapitolka *K pragmatickej interpretácii jazykového systému* s centrálnym pojmom inferencia, označujúcim, oproti prísne logickému usudzovaniu, bežné, intuitívne usudzovanie (s. 125 – 131); tejto problematike sa autor venoval aj v štúdií v kolektívnej monografii *Jazyk a kognícia*, 2005.

Základná téza, že „cesta k systematickému explanačne zameranému uchopovaniu jazyka vedie cez spoznávanie princípov jej stavby, vývinu a fungovania“ (s. 131) predstavuje kľúčové témy nasledujúcej kapitoly *Explanácia jazyka na základe princípov* (s. 131 – 178) a kapitoly s relevantným atribútom *Prirodzená orientácia v jazyku* (s. 141 – 178). Podstatou výkladu sú princípy späté s orientáciou človeka vo svete – princíp ekvivalencie, orientačnej preferencie súvisiaci aj s princípom dominancie a princíp orientačnej preferencie vo vzťahu k stavbe lexikálneho významu. Rozsiahlejší priestor (s. 141 – 160) autor venuje princípu riadiacemu jazykovú aktivitu – princípu ekvivalencie, základným pojmom a ideám i jej špecifickým druhom (kognitívna, imaginárna, fiktívna ekvivalencia). Otázka pôsobenia tohto princípu vo vzťahu k vývinu jazyka sa stáva výzvou pre samotného autora.

Podstatou (aj metodologického) uvažovania o dynamike jazyka v časti uzatvárajúcej III. kapitolu (*Prístupy k vysvetľovaniu jazykových zmien*, s. 178 – 187) je opäť opozícia objektivistického (súvisiaca s exaktnosťou prírodných vied) a subjektivistického prístupu k jazyku. Podstatou prvého prístupu k explanácii jazykových zmien je príčinné vysvetľovanie manifestujúce sa vo vnútrojazykových, mimojazykových i spolupôsobiacich faktoroch (uvedené autor hlbšie rozvádza), kým druhý prístup manifestuje aj pretenziu zohľadnenia používateľa jazyka a z jeho intencného konania možnú aj neintencnú jazykovú zmenu (s. 186). Uvedené teoretic-

ko-metodologické východiská určite oceniť čitateľ pred vstupom do poznania jazyka, ako ho podávajú nasledujúce kapitoly monografie.

V znamení prechodu k explanácii jazyka je koncipovaná IV. kapitola *Kognitívna lingvistiká – Generatívna gramatika* (s. 190 – 246), ktorej poznatky a inovačné idey sú v slovenskom lingvistickom prostredí len minimálne, o to je jej uvedenie závažnejšie. Vznik kognitívnej lingvistiky autor spája s generatívnou gramatikou, ktorá podľa jeho slov predstavuje vstup do kognitívnych vied. Úvodná kapitola *Jazykový systém ako kognitívna realita* (s. 190 – 194) uvádza do problematiky a predstavuje na pozadí pretencie adekvátneho opisu jazykového systému zodpovedajúceho reálnemu jazyku (a v súlade s jeho prirodzeným osvojovaním si) jazyk ako „kognitívnu realitu“ (s. 190), v ktorej základe je odhalenie fungovania znalostného systému vlastného nositeľom jazyka.

Atribút generatívnej gramatiky z primárnych ideí Noama Chomského, jej kľúčové princípy a pojmové inštrumentárium predstavujú ťažisko nasledujúcich podkapitol (s. 194 – 246). Otázky rezultujúce z kontrastu deskriptívnej zložitosti abstraktného jazykového systému a jeho prirodzeného osvojovania si (už v detskom veku) nachádzajú východisko v existencii „univerzálnej gramatiky“ predstavujúcej gramatiku ako biologický základ jazykovej kompetencie človeka (s. 198). Modulovo prezentovaná generatívna teória predstavuje bádateľský záujem o poznanie čiastkových modulov, ktoré sú v základe univerzálnej gramatiky. Tieto čiastkové moduly autor explikuje na vzájomnom harmonickom spolupôsobení štyroch gramatických komponentov relevantných pri vytváraní gramaticky adekvátnych viet: *teória X s čiarou* (predstavuje syntaktickú štruktúru vety ako frázovej kategórie, s. 200 – 213), *teória lexikónu* (ako mentálneho slovníka fixujúceho obligatórne/fakultatívne výrazy vstupujúce do viet, s. 213 – 216), *teória pádu* (vysvetľujúca aj pozičné súvislosti pádových tvarov, s. 216 – 223) a napokon *teória tematických rolí* (viazaná na vetnosémantické roly, s. 223 – 230). Syntézou autorovho bádateľského poznania a (v slovenskej lingvistike neskúmaných) generatívno-univerzalistických aspektov je čitateľovi, aj popri názornosti na slovenskom jazykovom materiáli, sprostredkovaná pojmová i principiálna báza kognitívnej lingvistiky.

Značnú časť publikácie J. Dolník venuje témam z oblasti lingvistickej pragmatiky (V. *Pragmatika*, s. 248 – 334, ale aj VI. kapitola). *Vstup do lingvistickej pragmatiky* (s. 248 – 255) slúži ako prvotný oporný pilier pri extenzii samotného pojmu pragmatika. Vstupný výklad J. Dolník koncipuje na morrisovskej teórii troch semiotických disciplín (syntaxe, sémantiky a pragmatiky), pričom silný prúd synchronno-lingvistického bádania vymedzuje na pozadí štrukturalistického (Saussurovho) prístupu k jazyku/reči abstrahujúceho od aspektu, ktorý sa dostal do pozornosti práve v súvislosti s pragmatickým prístupom – od relevantných kontextových faktorov. Ťažiskové pojmy tejto kapitoly sa reflektujú v Griceovej *Teórii intencie a konverzačných implikátúr*, ktoré sa opierajú o postuláty kooperačného princípu (s. 255 – 270) a v *Teórii rečových aktov* (270 – 280), v ktorých sa bezprostredne manifestuje používanie jazyka (pragmatika). Autor predkladá prehľadné varianty typológie rečových aktov od ich bádateľského priekopníka Johna Langshawa Austina, cez známu klasifikáciu Johna Rogersa Searla aj s porovnaním koncepcie Dietra Wunderlicha. Ako osobitný druh sa vyčleňujú *Nepriame rečové akty* (s. 277 – 280), ktoré anticipujú vyvodzovaciu schopnosť primárneho ilokučného aktu zo sekundárneho (doslovného) významu (s. 278). Úzko súvisiaca kapitola *Teória komunikačnej funkcie výpovede* (s. 280 – 284) našla v slovenskom lingvistickom prostredí odozvu aj v osobitnej monografii Jolany Nižnikovej (*Zo slovenskej skladby: Komunikačné typy viet v slovenčine*, 1994).

Na pragmatickolingvistické smerovanie nadväzuje vnútorne binárne členená kapitola VI. *Analýza rozhovoru* (s. 290 – 334), orientujúca bádateľský záujem na podstatu dvojako

vnímania atribútu „diskurzna analýza“. Frekvencia „módneho“ a v súčasnosti (nielen v lingvistiky) pertraktovaného výrazu diskurz je v rôznych spoločenskovedných oblastiach pomerne rozsiahla. Ako explanačné i metodologické pozadie pojmu diskurz a diskurzna analýza, i súvisiacich pojmov, uľahčuje orientáciu v tejto problematike práve výklad v rámci uvedenej kapitoly. Prvá časť *Diskurzna analýza 1* (s. 290 – 310) vymedzuje počiatočné, užšie chápanie diskurznej analýzy zaoberajúcej sa (aj metodologickými) otázkami koherencie, súdržnosti rozhovoru (dialógu) čerpajúc z výskumov rečových aktov. Etnometodologické hľadisko – ako ďalší aspekt spätý so subjektivistickým prístupom – pri skúmaní rozhovoru uplatňuje *Konverzačná analýza* (s. 292 – 310). Tá pertraktuje pretenziu priblíženia sa, v rámci empirického výskumu, autentickým prehovorom rezultujúcim zo vzájomnej interakcie komunikantov, zachyteným pomocou záznamového systému. Lokálnou a globálnou organizáciou rozhovoru autor upozorňuje na *Výskumné otázky konverzačnej analýzy* (s. 295 – 305). Kľúčovým pojmom prvej časti VI. kapitoly je teda pojem rozhovor.

Nadväzujúca druhá časť *Diskurzna analýza 2* (s. 310 – 334) vymedzuje širšie, súčasné tendencie viažuce sa k pojmu diskurz, resp. k atribútu diskurzna analýza, nezostávajúc len v medziach jazykovej štruktúrnej deskripcie jej stavby. Východiskovú ideu J. Dolník nachádza v diferenciacii diskurznej analýzy filozofom Normanom Faircloughom, pričom diskurzna analýza 2 vníma vo vzťahu k jej funkčnosti. Aspekty ako účastníci diskurzu, ich cieľ či sprostredkujúce médium a iné reflektujú kontextové faktory diskurzu.

Inovujúco môže pôsobiť aj kapitola venovaná pojmu, ktorý absentuje v lingvistickom pojmosloví – *Jazyková inteligencia* (s. 326 – 330), ktorú J. Dolník spája (a anticipuje jej existenciu) s jazykovou tvorivosťou. Samotné vymedzenie obsahu tohto pojmu s aplikáciou psychologického vymedzenia sa opiera o jazykovooperačnú a komunikačnú inteligenciu.

Napokon dichotomicky je rozčlenená aj záverečná VII. kapitola *Sociolingvistika* (s. 335 – 365). Rozsiahlejšie koncipovaná prvá časť *Stratifikačná sociolingvistika (makrosociolingvistika)* (s. 335 – 357) je venovaná problematike zameranej na variabilnosť/variantnosť jazyka vo vzťahu k diferencovanosti spoločnosti, a tým aj jazyka. Úvodným vstupom J. Dolník poukazuje na široké spektrum javov vyplývajúcich zo vzťahu jazyka a spoločnosti a sťažujúcich užšie vymedzenie predmetu tohto interdisciplinárneho odvetvia. Do popredia však vystupujú tri aspekty determinujúce predmet sociolingvistiky a zároveň reflektujúce používanie jazyka: 1. diferencovanosť jazyka v súvislosti s diferencovanosťou spoločnosti; 2. sociálne faktory; 3. sociálna určenosť používateľov jazyka (s. 337). Na pozadí vývojovo-historických súvislostí a spomínanej spoločenskej diferencovanosti autor oboznamuje s existujúcimi jazykovými varietami (sociolekty, médiolekty, funkcielekty, areálne variety, s. 338 – 342).

Trojakému vymedzeniu a vlastnostiam najprestížnejšej variety národného jazyka je venovaná osobitná podkapitola *Spisovný jazyk* (s. 343 – 351). V súvislosti s problematikou synchronnej dynamiky spisovného jazyka a potrebami jazykového spoločenstva J. Dolník prehľadným spôsobom poukazuje na tendenciu ambivalentnosti niekoľkých faktorov (ako príklad spomeniem aspoň tendenciu k internacionalizácii vz. preferovanie domácich ekvivalentov, s. 347).

Napokon J. Dolník neobchádza ani atribúty ako sú *jazyková politika* a *jazyková kultúra* (s. 351 – 354). Na záver makrosociolingvistickej časti uvádza relevantné aspekty metodiky sociolingvistického výskumu manifestované v rámci *empirického výskumu* (s. 355 – 356).

Zavŕšenie záverečnej kapitoly (uzatvárajúce aj fundamentálne otázky samotnej publikácie) predstavuje druhá časť sociolingvistického bádania – *Interakčná sociolingvistika*, označovaná aj ako *mikrosociolingvistika* (s. 357 – 365). V jej zameraní na sociálne aspekty (jazy-

kovej) komunikácie, ako aj socializovaného jednotlivca a jeho komunikačnej kompetencie naznačuje aj prelínanie sa s aspektmi diskurznej analýzy (s. 357).

V monografii sa pri jednotlivých témach uvádza dostatočné množstvo autentických príkladov doložených na slovenskom jazykovom materiáli. Inšpiráciou sa môžu stať aj autorove inovačné posuny v synchronnej lingvistike, rešpektujúcej jej predpoklady (napr. aj v závere *Smerovanie k egolingvistike* /s. 366 – 369/ J. Dolník poukazuje na jedno z potenciálnych výskumných smerovaní vo vzťahu jazyk a človek), ale aj požiadavky a možnosti jazykovej praxe.

V monografii J. Dolník v niekoľkých kapitolách nastoľuje otázky stimulujúce uvažovanie o uvádzaných i súvisiacich témach, čím sa zvyšuje aj individuálny interpretačný potenciál záujemcov. Svoju reflexiu tak môžu (vo viacerých prípadoch) konfrontovať s reakciami rezultujúcimi z autorovho výskumného bádania. Mimoriadne ústretovým krokom je aj situovanie parciálnych záverov za jednotlivými (pod)kapitolami. Autorova rozhladenosť a schopnosť zaradiť explikované či analyzované javy do vzájomných súvislostí sa odráža v opätovnom návrate k jednotlivým (súvisiacim) témam, ku ktorým sa pristupuje z rôznych uhlov pohľadu (spomením aspoň metodologickú opozíciu objektivistického a subjektivistického prístupu spomínanú v rámci viacerých kapitol).

S niektorými témami tejto publikácie sa vďaka prekladom záujemcovia mohli stretnúť už aj v slovenskej knižnej produkcii (napr. Searlove *Rečové akty*, Kalligram 2007 a i.), ale najmä v podobe čiastočných príspevkov a štúdií z pera J. Dolníka. Okrem už uvedených autorových publikácií spomeniem aspoň jeho systematické príspevky (nielen) o spisovnom jazyku a kultúre v rámci letných prednášok Studia Academica Slovaca, ako aj výsledky vlastných bádání participujúcich pri riešení výskumného programu, ktorého výsledkom je známa monografia *Princípy stavby, vývinu a fungovania slovenčiny* (1999). Podobne početné konferenčne prezentované štúdie – napr. *Jazyková inteligencia ako predpoklad jazykovej tvorivosti* (In: *Jazyk a komunikácia v súvislostiach II*. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej 6. – 7. 9. 2007 na Katedre slovenského jazyka FFUK v Bratislave) svedčia o dlhodobom a systematickom záujme autora o aspekty uvedené v diele syntetizujúceho charakteru.

Integrujúcu monografiu Juraja Dolníka *Všeobecná jazykoveda*, ktorá prináša aktuálnu výskumnú synchronno-lingvistickú problematiku, ocení nielen odborná lingvistická obec. Jej osobitosť spočíva v adresovaní širokej verejnosti záujemcov o rozličné aspekty jazyka a na neposlednom mieste sú adresátom (vďaka koncipovaniu monografie aj na študijné účely) aj lingvisticky (či filologicky) orientovaní doktorandi. Autor tu pre nich prehľadným a zrozumiteľným spôsobom, ako aj východiskovým deskriptívno-explanačným prístupom, sprostredkúva fundamentálnu terminológiu a sústavu poznatkov i metód vzťahujúcich sa na všeobecnolingvistické skúmanie jazyka a jeho používanie. Poskytuje tiež viaceré inšpiračné stimuly do ďalšieho bádania, a to aj v pretenzii odhaľovania vzájomných súvislostí a logických nadväzností spomínaných tém a aspektov.

Jana Oriechiková

KAČALA, Ján: DVOJČLENNÉ A JEDNOČLENNÉ VETY V SLOVENČINE. Martin: Matica slovenská 2009. 134 s. ISBN 978-80-7090-908-9

Monografií (ale aj štúdií) venovaných syntaktickej oblasti slovenského jazyka je stále ako šafránu. Overovanie a preverovanie základných axiém je nevyhnutnou súčasťou vedeckého poznania a rovnako tak je to v tomto prípade, keď sa preveruje jeden zo základných teore-

tických pilierov slovenskej syntaktickej teórie, a to členitosť vety. Autor Ján Kačala v súlade so svojím dlhoročným vedeckým prístupom opisuje členitosť vety z pozícií jazykovej sémantiky. Monografia pozostáva z predslavu, ôsmich kapitol a záveru. V prvej kapitole *O potrebe analýzy gramatickej a sémantickej členitosti vety. Vecné, teoretické a metodologické hľadiská analýzy témy členitosti vety* autor vysvetľuje východiská svojho spracovania problematiky vetnej členitosti. Pod členitosťou, na základe ktorej sa už tradične na úrovni gramatickej stavby členia vety na jednočlenné a dvojčlenné, J. Kačala rozumie „tú vlastnosť gramatického a sémantického jadra vety, že zodpovedajúcimi jazykovými prostriedkami toto jadro môže odrážať, spracúvať a podávať mimojazykovú skutočnosť v podobe rozčlenenej na dve základné časti vety alebo v podobe vety nerozčlenenej na takéto dve základné časti a zahŕňať iba jednu základnú časť vety“ (s. 12). Na príklade vetnej synonymie a rozdielnej gramatickej a sémantickej stavby týchto viet sa vysvetľuje podstata možností, ktoré má podávateľ k dispozícii na vyjadrenie konkrétnej myšlienky, pričom rozhoduje podávateľov výber dominanty vety, t. j. jej gramatického a sémantického východiska. V prípade dvojčlennej vetnej štruktúry je dominantou subjekt, ktorému sa prisudzuje dynamický príznak vo forme určitého slovesného tvaru. Ak sa dominantou vety stáva konštatovanie stavu prežívateľa či nositeľa tohto stavu, má syntaktickú formu vetného základu. Od postoja/prístupu podávateľa teda závisí, či jazykovo stvární skutočnosť dvojčlennou vetnou schémou alebo paralelnou jednočlennou vetnou schémou. Z toho vyplýva, že výsledok výberu danej vetnej schémy „môže byť iba dôsledkom toho, že podávateľ už takto rozdielne vníma a potom aj jazykovo predkladá označovanú skutočnosť alebo presnejšie povedané: myšlienkový koncept či predstavu o mimojazykovej skutočnosti“ (s. 18). Podľa J. Kačalu je to dôkaz o tom, že už v existenčnej podstate vety je duálnosť: veta je vytvorená buď ako dvojčlenná, alebo ako jednočlenná a nie je medzi nimi žiaden prechodný jav. Jednočlenná veta nie je redukovaná dvojčlenná veta, ale je to pôvodný syntaktický útvar a „protiklad medzi dvojčlennou a jednočlennou vetou je čisto jazykový, t. j. gramaticko-sémantický“ (s. 20). Ďalším dôležitým faktorom ovplyvňujúcim koncepciu členitosti vety je jadro vety (autor ho definuje ako „minimalizovanú konfiguráciu základových prvkov vety, ktorá pôsobí dojemom usporiadanosti a úplnosti z gramatickej a zároveň aj zo sémantickej stránky“ [s. 25]) a vplyv sémantického prístupu, presnejšie vetnej sémantiky, na koncepciu gramatického jadra vety. Vychádzajúc z vlastných zistení autor opätovne formuluje a tak potvrdzuje, že o vetnom jadre rozhoduje nielen gramatická forma vety, ale na jej základe aj sémantika vety. Sémantika jadra je rozhodujúcim konštitutívnym prvkom syntaktickej konštrukcie ako celku (majú sa na mysli nielen záväzné doplnenia predmetu, ale aj záväzné doplnenia podradovacích vetných členov, napr. záväzné príslovkové určenia pri slovesách s významom výskytu atď.). Gramatická a sémantická stránka sú rovnocenné, súvisiace a navzájom sa podmieňajúce štruktúry, ale primárna je podľa J. Kačalu gramatická zložka, pričom zdôrazňuje, že systémové vnesenie jazykovej sémantiky do skúmania vety posilnilo koncepciu členitosti vety a zároveň ju podoprelo dôkazmi z lexikálnej aj syntaktickej sémantiky.

Druhá kapitola prehľadne a inštruktívne sumarizuje fakty *Z histórie konceptu členitosti vety*, presnejšie: podáva prehľad o vývine chápania jednočlennosti u niektorých významných slovenských i neslovenských lingvistov od 2. polovice 19. storočia počnúc Františkom Miklošičom, Martinom Hattalom, Samom Cambelom, cez českého indoeuropeistu Jozefa Zubatého, Jána Damborského, Jána Mihála, Bela Letza, Jozefa Orlovského až po zakladateľa modernej slovenskej syntaktickej školy Jozefa Ružičku, ktorý v 50. rokoch 20. storočia konštituoval špecifický termín na označenie základného člena jednočlennej vety – vetný základ a zároveň zreteľ-

ne rozlíšil hranicu dvojčlenných a jednočlenných viet. Zo súčasných syntaktikov sa spomína Ján Oravec a Eugénia Bajzíkova a ich prístup k spracovaniu jednočlenných viet v súčasnej vysokoškolskej učebnici syntaxe, ďalej autori viacerých prakticky zameraných prác (Pavel Ondrus, Jolana Nižníková, Gustáv Moško), ale najmä prístup Miloslavy Sokolovej k členitosti vety, ktorá vniesla do členenia viet na jednočlenné a dvojčlenné vety „valenčné hľadisko a prísne kritériá a pri členení na tieto dve základné skupiny uplatňuje rovnaké či jednotné pravidlá“ (s. 44), pričom je dôležitý fakt, že pri tom dodržiava tradičnú líniu slovenskej syntaktickej školy.

Tretia kapitola *Syntaktická, intenčná a lexikálno-morfologická podstata konceptu členitosti vety* obsahuje relevantné znaky konceptu členitosti, z ktorých základným je voľba slovesa, presnejšie jednej z jeho formálnych podôb: osobný tvar predurčuje dvojčlennosť vety, neosobný jednočlennosť. J. Kačala na zreteľných príkladoch ilustruje bohaté procesy sémantickej, intenčnej, gramatickej a slovotvornej derivácie spôsobujúce plynulé prechody a z nich vyplývajúce zmeny osobných slovies na neosobné a naopak. O zväčšovaní rozdielu medzi subjektovo-objektovými a bezsubjektovými slovesami svedčí aj rozdielnosť slovotvorných postupov pri vzniku nových derivátov. Autor upozorňuje na pomerne dynamický a živý proces tvorenia bezpredmetových aj predmetových neosobných slovies bezsubstancionálneho a bezsubjektového intenčného typu, a to najmä v oblasti bežnej a vedecko-popularizačnej konverzácie v médiách. V súčasnosti za najprogressívnejšie sa pokladajú tri spôsoby tvorenia neosobných tvarov: 1. kombinovaný predponovo-príponový desubstantívny slovotvorný postup so slovotvornou morféomou *sa*, ktorým sa nahrádzajú viacsovné vžitie pomenovania (*zvolebníť sa* – *zvolebnievať sa*, *zvíkendiť sa* – *zvíkendievať sa*, *znedelniť sa* – *znedelnievať sa*); 2. konštrukčne podmienené bezsubjektové slovesá so stavovým datívom, ktoré sú pre silnú expresivitu spravidla na okraji spisovnosti (*preskakovať* – *preskočiť niekomu*, *šibať* – *zašibať niekomu*, *zapínať* – *zapnúť niekomu*, *zapaľovať* *niekomu*, *svitať* – *svitnúť niekomu*); 3. v reči veľmi živé bezsubjektové slovesá utvorené intenčnou deriváciou zo subjektovo-objektových slovies (*odvalilo kus cesty*, *podomlelo hrádzu*, *zadrel motor*). Derivačnú potenciú aj neosobných slovies ilustrujú príklady *zapršať*, *opršať niekoho*, *spřchnuť*, *preprchať*, *vypršať sa*, *napršať sa*, ale aj *zasnežiť* – *zasnežovať svahy, trate*.

Vo štvrtjej kapitole sa autor venuje *Jestvovaniu paralelných súvzťažných dvojčlenných a jednočlenných vetných typov so vzájomným synonymickým vzťahom*, pričom existenciu tejto syntaktickej synonymie pokladá za jeden zo závažných argumentov konceptu členitosti viet. Súvzťažné dvojčlenné a jednočlenné vetné typy vykazujú vzájomnú syntaktickú derivovanosť a smer syntaktickej derivácie nie je len jednosmerný (teda od dvojčlenného k jednočlennému typu). Pri analyzovaní a určení smeru derivácie treba podľa autora vychádzať „predovšetkým zo zistenia, ktorý obsah, ktorá situácia je pre dané sloveso prirodzenejšia a primeranejšia...“ (s. 58). Uvádza najproduktívnejšie prípady syntaktickej derivácie dvojčlenných typov na jednočlenné: 1. *Cestoval som*. – *Cestovalo sa mi dobre*. 2. *Ľudia čakajú od rána*. – *Čaká sa od rána*. 3. *Komín dymí*. – *Z komína sa dymí*. 4. *Z rýchlika môžeme vidieť zasnežené kopce*. – *Z rýchlika možno vidieť zasnežené kopce*. – *Z rýchlika vidieť zasnežené kopce*. – *Z rýchlika sa dajú vidieť zasnežené kopce*. 5. *Padajúci strom zranil robotníka*. – *Pri padaní stromu zranilo robotníka*. Opačný smer syntaktickej derivácie nevykazuje takú frekvenciu a autor uvádza prípady *Oziaba ma na ruky*. – *Oziabajú ma ruky*. *Vonku je zamračené*. – *Vonku máme zamračené*. Vety typu *Bolia ma križce*. – *Bolí ma v križoch*. *Tatry sa mi páčia*. – *V Tatrách sa mi páči*. a i. sú podľa autora samostatné a rovnocenné jednotky, pri ktorých sú možné oba smery derivácie, preto sa pri nich nehľadá vzájomný

derivačný vzťah (s. 62 – 63). Vzájomná derivatívnosť vetných typov súvisí so spoločnými znakmi základných vetných členov vyjadrených určitým slovesom, ktoré je nositeľom základných predikačných kategórií, a z toho vyplývajúcih bohatších či chudobnejších paradigmatiem osobných a neosobných sloviess. Naopak, syntaktická kategória zhody, ktorá je charakteristická pre kongruentný vzťah subjektu a deja, jednoznačne výrazne odlišuje dvojčlenné a jednočlenné vety.

Piata kapitola zhrňa a sprehľadňuje *Syntaktické a iné jazykové javy podporujúce a dokazujúce vecnú odôvodnenosť a reálnosť konceptu členitosti vety a rozlišovanie dvojčlenných a jednočlenných viet*. Autor potvrdzuje svoj jednoznačný príklon k existencii a reálnosti konceptu členitosti vety, ktorý pokladá za prirodzený a v slovenskej syntaxi pevne zakorenený jav (s. 68). Z výrazných znakov, ktorými dokazuje a odôvodňuje koncept členitosti, je existencia gramatickej a sémantickej perspektívy v dvojčlenných vetách a jej absencia vo vetách jednočlenných. Rovnako aj viazanosť prechodníkových polovetných konštrukcií iba na dvojčlenné vety podporuje koncept členitosti vety, a to tým, že prechodníková konštrukcia predpokladá gramatický a sémantický subjekt a ten sa nachádza v podmete základovej vety, napr. *Prehodila si šatku cez plecía a nijako sa neskrývajúc ani sa neobzerajúc, bežala rovno k nemu*. Pokiaľ ide o výrazné znaky jednočlennosti, podporujúce koncept členitosti vety, patrí sem veľká skupina pôvodne neosobných sloviess (*hrmí, blýska sa, smädi ho, cnie sa mu za niečím* atď.) nepripúšťajúcich v tvare 3. os. sg. neutra alebo v tvare infinitívu v spojení s modálnymi alebo fázovými slovesami vyjadrenie subjektu deja. Dokladom je aj výskyt obligatórneho pomenovania živej bytosti v tvare stavového datívu pri zvratných tvaroch nezvratných sloviess alebo bezpodmetových zvratných tvaroch (*Zíva sa mi. Pritážiło sa mu.*), ktorý je konštrukčne podmienený a v dvojčlenných vetách sa nevyskytuje. Napokon autor uvádza ako doklad aj existenciu bezpodmetového zvratného tvaru typu *Ide sa*, ktorý vzniká vedomým vynechaním subjektu deja, čím sa vytvára základ na vybudovanie jednočlenej vety. Dôležitým faktorom je to, že na rozdiel od neosobných sloviess, pri osobných slovesách takéto transformačné mechanizmy fungujú (*Ideme. – Ide sa.*).

J. Kačala neobchádza ani *Iné riešenia rozoberaného syntaktického javu v slovenskej jazykovednej literatúre* a v šiestej kapitole opisuje podstatu teórií s odlišnými pohľadmi na dvojčlennosť a jednočlennosť v slovenčine. V prvom rade je to originálna koncepcia Eugena Paulinyho, založená na zásadnej dvojčlennosti viet a z toho vyplývajúcej dvojakej podoby predikatívnej syntagmy: fakticky dvojčlenej a formálne dvojčlenej. Teória vychádzajúca z dôslednej binárnosti protikladov nepočíta s existenciou jednočlenných viet a „chýbajúci“ komponent nazýva nulovou podobou vetného člena. Teória o menných jednočlenných vetách Františka Mika založená na funkčnom pláne vychádza z toho, že nominálne vety sú vždy „vsadené“ do situácie a kontextu, a preto je v nich nevyhnutne prítomný implicitný komunikačný zmysel vo funkcii (implicitného) prísudku, a teda sú to tiež vety (funkčne, implicitne) dvojčlenné. K Mikovmu konceptu sa priklonila M. Sokolová tým, že pripúšťa chápanie nominálnych viet (okrem interjekcií) ako parolových elíps, čo však protirečí s klasifikáciou jednočlenných a dvojčlenných syntaktických štruktúr, v ktorej M. Sokolová predikáty bez určitého slovesa (VF) (*Oheň! Stát! Úžasné! Dobre. Fúj!*) zaraďuje medzi jednočlenné štruktúry. Nakoniec, známy koncept nulovej syntagmy Ľudovíta Nováka, vychádzajúci zo štrukturalistického úsilia o symetriu, z úsilia kompletizovať súbor nulových útvarov v jazyku či z antického „veta je spojenie aspoň dvoch slov“, možno podľa J. Kačalu ťažko uplatniť, pretože na rozdiel od ostatných nulových útvarov vety/vetné syntagmy majú komunikatívnu funkciu a možno sa nimi reálne dorozumievať (s. 78).

Osobitne užitočná sa nám javí VII. kapitola *Typy viet, ktoré sa z hľadiska konceptu členitosti vety môžu javiť ako nejednoznačné a sporné*. Autor sa podrobne venuje štyrom typom a formuluje svoj odborný postoj k nim: 1. Vety s nulovým gramatickým podmetom (*Ako si ustieľeš, tak budeš spať.*), ktoré obsahujú všeobecné tvrdenia či návody a kontextovo alebo situačne sa vzťahujú na „hocikoho“, J. Kačala (v zhode s J. Ružičkom) zaraďuje medzi dvojčlenné vety, a to ako ich okrajový variant. Dôvodom je „reálna neobsadenosť a neobsaditeľnosť (ale zato otvorenosť a nulové jestvovanie) pozície gramatického subjektu“ (s. 80) a existencia plnej slovesnej paradigmy (čím sa tento typ odlišuje od jednočlenných viet). 2. Vety s genitívnym podmetom (*Vody ubudlo. Niet odvahy.*) alebo s genitívnou kvantifikatívnou modifikáciou gramatického podmetu (*Päť účastníkov sa nevrátilo.*) sa hodnotia jednoznačne ako dvojčlenné vety a autor v nich dokazuje existenciu predikatívneho vzťahu: jednak slovesný tvar plnohodnotne vyjadruje základné predikačné kategórie spôsobu a času, jednak prísudok býva vyjadrený bezpredmetovými slovesami, a preto substancia v genitíve, vstupujúca so slovesom do syntaktického vzťahu a patriaca do jeho intencie, ním nemôže byť zasiahnutá, teda sa nemôže stať predmetom. Spojenie číslovky s podstatným menom (*päť účastníkov*) je zloženým vetným členom majúcim jednu syntaktickú funkciu, lebo v pozícii vetného člena nemôžu vystupovať samostatne. Navyše, veta s genitívnym podmetom (*Vody ubúda.*) na rozdiel od vety s podmetom v nominatíve (*Voda ubúda.*) obsahuje aj význam kvantity a autor obe štruktúry pokladá za dvojaké jazykové prezentovanie rovnakej mimojazykovej skutočnosti. 3. Opodstatnenosť zaradenia viet s určitým slovesom v imperatíve medzi dvojčlenné vety autor dokazuje najmä existenciou subjektového doplnku v týchto vetách (*Nelíhaj si do postele neumytý!*), pretože doplnok predpokladá existenciu gramatickej a sémantickej pozície subjektu. Dokladom dvojčlennosti je však aj trojčlenná paradigma určitého slovesa (VF) v rozkazovacom spôsobe. 4. Posledný sporný prípad sa týka dvojčlenných viet s formálnym podmetom *to, ono*, od ktorých treba odlišiť jednočlenné vety, v ktorých tieto slová nemajú vetnočlenskú platnosť, ale plnia odkazovaciu alebo nadväzovaciu funkciu a sú to častice (*Ono s lepšími nástrojmi sa ľahšie pracuje. V miestnosti to zadunelo.*).

Posledná, VIII. kapitola *Základné typy dvojčlennej a jednočlennej vety v slovenčine* je najrozsiahlejšia a obsahuje autorovu podrobnú a príkladmi prehľadne a dostatočne ilustrovanú (z pohľadu školskej praxe to hodnotíme ako pozitívny prístup), no – ako autor sám uvádza – základnú klasifikáciu vetných typov podľa členitosti. Vetný typ chápe ako „špecifickú konfiguráciu relevantných gramatických a sémantických prvkov vety a ich vzájomných vzťahov opakujúcu sa v mnohých konkrétnych vetných realizáciách v jazykových prejavoch“ (s. 91). Kapitola je členená na dve obsahovo kompaktné časti: *A. Základné typy dvojčlennej vety, B. Základné typy jednočlennej vety*. V prvej časti autor uvádza 9 základných typov dvojčlennej vety, pri niektorých z hľadiska aktívnej a pasívnej vetnej perspektívy daného typu uvádza podtypy; jednotlivé typy a podtypy sú opäť inštruktívne podložené viacerými príkladmi. Prvý typ je najbežnejší typ s podmetom v nominatíve a určitým subjektovo-objektovým slovesom v aktívnom alebo pasívnom tvare. Pri vetách s aktívnou sémantickou perspektívou sa uvádzajú z hľadiska intencie slovesného deja dva podtypy: sloveso zasahuje jednu substanciu (*Spisovateľ vydal ďalšiu knihu.*) alebo zasahuje dve substancie (*Sestra učí deti matematiku.*); pri vetách s pasívnou sémantickou perspektívou sa rozlišujú dve podskupiny podľa toho, či ide o neakčný predikát (*Otec sa hnevá na syna.*) alebo statický prediktát (*Poznámka sa týka všetkých spotrebiteľov.*). Druhý typ s podmetom v nominatíve a predikátom vyjadreným určitým subjektovým slovesom je v slovenčine výrazný a početný. Vety môžu mať v závislosti od in-

tenčnej hodnoty slovesa sémantickú vetnú perspektívu aktívnu (*Často stál som na návrší a pozoroval kraj na súmraku.* [I. Krasko]; *V našom meste prestali už fajčiť aj silní fajčiari.*) alebo pasívnu (*Nedávno sa mi dostalo do rúk tretie vydanie Slovenských rozprávok.* [M. Rúfus]; *V 6. storočí p. n. l. sa začala uplatňovať akupunktúra.* [J. Junas]). Tretí typ predstavujú vety s genitívnym podmetom signalizujúcim význam kvantity (na rozdiel od nominatívu: *Napadol sneh. – Napadlo snehu.*). Štvrtý typ je osobitným typom genitívneho podmetu, v ktorom sa kvantita vyjadruje aj lexikálne (podstatné mená, zámená, číslovky), a to obligatónnym kvantitatívnym doplnkom (*Na každý prst sa ti ich desať prihlási.* [M. Urban]). Podobne piaty typ predstavuje genitívnu kvantitatívnu modifikáciu podmetu, a to obligatónnym prívlastkom, pričom sa hodnotia ako zložený vetný člen (*Dosiaľ sa na týchto putovných výstavách prezentovalo vyše 60 autorov z celého Slovenska.*). Šiestym typom dvojčlenných viet sú vety s infinitívnym podmetom (*Slovenskom pohnúť nebolo knižku napísať.* [J. M. Hurban]; *Hodno mu je ruky pozlátiť.*), Siedmy typ predstavujú vety s číselnými operáciami v podobe viacnásobného podmetu, zloženého predikátu so sponou v neutrálnom tvare a obligatónnym slovosledom (*Dva a dva je štyri.*). Ôsmym typom dvojčlenných viet sú vety s predikátom zloženým z určitého tvaru pomocného slovesa a prislovesného mena, pričom neslovesná časť predikátu vykazuje bohatú tvarovú variabilitu (*Štartovné je 5 Sk. Priemerná dĺžka slova je 2,04 slabiky. Ťažba prestáva byť rentabilná a navyše zhoršuje prostredie. Začína byť odvahou ísť po ulici.* [J. Tužinský]). Posledný, deviaty typ sú vety s pasívnymi tvarmi v predikáte, čiže dvojčlenné vety s pasívnou gramatickou perspektívou (*Dom je stavaný z tehál. Dom sa stavia z tehál.*). Autor správne upozorňuje na distribúciu opisného pasíva v slovenčine, čo pokladáme v súčasnosti za potrebné, a to pre silný tlak anglickej syntaxe a výrazný výskyt tohto prvku v „nedokonalých“ prekladoch najmä z angličtiny. Druhá časť VIII. kapitoly obsahuje opis 12 typov jednočlenných viet v slovenčine, pričom autor (podľa nás z didaktického hľadiska vhodne) člení jednočlenné vety podľa prísneho, ale jednoznačného slovnodruhového kritéria, čiže podľa toho, akým slovným druhom je vyjadrený vetný základ, na slovesné, slovesno-menné, menné (substantívne, adjektívne, pronomínálne a numerálne), prislovkové, časticové a citoslovcové. Na základe slovnodruhového kritéria sa typy *Je zamračené. Stát!* zaraďujú medzi slovesné vety. Prvý typ slovesných jednočlenných viet sú vety s neosobným bezpredmetovým slovesom v neutrálnom tvare vo funkcii vetného základu (*Svitá.*). Druhý typ (*Až ma tak premklo.*) je produktívny typ s bezsubjektovým slovesom, ktorého intencia si vyžaduje záväzne objekt. Aj tretí typ je intencne podmienený, a to tým, že si sloveso vyžaduje stavový datív označujúci osobu, z hľadiska ktorej platí dej neosobného slovesa (*zahmlilo sa jej v očiach*). Konštrukčne podmienený stavový datív pri bezpodmetovom zvratnom tvare slovesa môže byť zvyčajným doplnením (*Ako dobre, ako voľne sa mu zrazu dýchalo.* [D. Chrobák]) alebo záväzným doplnením (*Slovákom sa chce žiť.*). Využitie čisto zvratného slovesa je špecifickým prípadom tohto typu (*Tebe sa na tej príhode ľahko smeje.*). Štvrtý typ je frekventovaný typ so slovesom v bezpodmetovom zvratnom tvare (*V kúpeľni sa kúrilo už od obeda.*). Zvláštnym, ale nie málo frekventovaným piatym typom je vetný základ vyjadrený objektovým slovesom zmyslového vnímania v infinitívnom tvare, ktorý sa v minulom a budúcom čase spája s pomocným slovesom byť (v prítomnom čase je však spona nulová), napr. *pri chode motora cítiť/necítiť chvenie – bolo/nebolo cítiť chvenie – bude/nebude cítiť chvenie*. Šiesty typ má jednočlenné vetné jadro zložené z neurčitku a modálnych vetných prísloviak, ktoré vetu modálne a časovo formujú (*Nemožno mi ťa neľúbiť.* [A. Sládkovič], *Takéto naozaj neslobodno ľutovať.* [V. Mináč]). Vetný základ siedmeho typu je vyjadrený infinitívom osobných sloviak, vyjadrujúcim všeobecne

chápaný dej s výrazným modálnym alebo expresívnym významom (*Docvičiť!*). Infinitívne vety autor zaraďuje k slovesným vetám (p. vyššie slovnodruhové kritérium), lebo infinitív patrí do slovesnej paradigmy, je to navyše základný slovesný tvar a vyznačuje sa prítomnosťou lexikálno-gramatickej kategórie vidu a intencie. V rámci tohto typu autor osobitne opisuje podtypy konštrukčne viazaných prípadov neurčitkovej konštrukcie v platnosti vedľajšej vety (napr. *Byť tebou, nerobil by som to.*). Posledný, ôsmy typ jednočlenných slovesných viet má vetný základ zložený zo sponového slovesa byť v 3. os. sg. neutra a trpného prídavia dokonavých sloviess v strednom rode (*z kávy je/bolo odpité*). Keďže v tomto vetnom type ide o konštatovanie stavu, deja, situácie ako výsledku procesu, je preň charakteristický výskyt sloviess istých významových okruhov a s rezultatívnym významom. Ďalšie tri typy patria do skupiny slovesno-menných jednočlenných viet: deviaty typ má vetný základ zložený zo sponového slovesa a substantíva (prípadne pronomína) v rozličných pádových formách (*je/bola/bude hmla, je tu tma, už musí byť po búrke; je po paráde, prišlo na lámánie chleba; je mi na prasknutie*). K spornosti zaradenia typu (*je hmla*) medzi jednočlenné vety autor uvádza, že spona nemá plnovýznamovú platnosť rovnako ako v type *bolo/bude badať (zmenu)*, slovosled oboch prvkov je pevný alebo zvyčajný, čo potvrdzuje syntaktickú a sémantickú nesamostatnosť spony, a rovnako aj staršia slovenská jazykovedná literatúra (napr. M. Hattala, S. Cambel) od začiatku chápe a rozpracúva tento typ ako jednočlenný. S deviatym typom úzko súvisí desiaty typ s vetným základom zloženým zo sponového slovesa byť alebo iného sponového slovesa a zo stavovej príslôvky (*je teplo, bolo prijemne*). Jedenásty typ (*vidno vežu, treba mu prácu*) autor hodnotí ako prechodný typ medzi slovesnými a neslovesnými jednočlennými vetami, pretože paradigmaticky korešponduje s typom *vidieť vežu*. Posledný, dvanásty typ predstavujú neslovesné jednočlenné vety a patria sem vety substantívne (*Aké príkre slová!* [J. Ch. Korec]), adjektívne (*Strašné, strašné!, Zavzdychala a sadla si na lavičku.* [L. Ondrejov]), adverbálne (*Výborne, znamenite! smeje sa Rajčina.* [F. Hečko]), pronomínálne (*„Tóno Cigán sa utopil v studni!“ – „Ako?“* [I. Krasko]), numerálne (*Došiel som na námestie. Štvrť na päť.* [I. Krasko]), partikulové (*Ozaj, kdeže je tá kúdel?* [D. Chrobák]) a interjekcionálne (*Božemôj, vykrikol zdesene výrobca štastia.* [V. Mináč]).

Otázka členenia viet podľa členitosti jadra je v jazykovom systéme slovenčiny prítomná od prvopočiatkov jeho skúmania a vonkoncom nie je definitívne uzavretá. Nazdávame sa, že ani existenciu fenoménu jednočlennosti netreba v našom jazykovom systéme obhajovať: existoval a pretrvá, lebo patrí medzi základné typologické črty nášho jazyka. Opísaná monografia je nesporne užitočná nielen pre teoretickú jednoznačnosť a prehľadnosť koncepcie, ktorú v nej autor, dlhoročný renomovaný syntaktik, prezentoval, ale aj pre komplexnosť a spôsob spracovania témy. Máme na mysli množstvo príkladov použiteľných aj v školskej praxi či na ďalšie vedecké účely a v neposlednom rade dokazujúcich veľkú variabilnosť a pestrosť slovenčiny. Monografiu pokladáme za nevyhnutnú súčasť prípravy študentov slovenského jazyka a rovnako študentov v 3. stupni vysokoškolského štúdia, ktorým pomôže aj množstvo odkazov v rámci výkladu na ďalšiu vedeckú prácu či knihu, v ktorej sa o danom jave píše podrobnejšie. Aj preto pokladáme monografiu profesora Jána Kačalu o slovenských jednočlenných a dvojčlenných vetách za prínosný a obohacujúci počín v oblasti slovenskej syntaxe.

Mária Imrichová

KRONIKA

K VZÁCNEMU ŽIVOTNÉMU JUBILEU PROFESORA VINCENTA BLANÁRA

Na sklonku okrúhleho roka 2010 (presne 1. decembra) sa výnimočného okrúhleho životného jubilea – 90 rokov – dožíva univerzitný profesor PhDr. Vincent Bl a n á r, DrSc., výnimočný predstaviteľ a nestor slovenskej jazykovedy. Meno profesora Blanára lingvistickej verejnosti (na Slovensku, ale ani v zahraničí) netreba nijako zvlášť predstavovať. Vincent Blanár je známy ako bádateľ a pedagóg, ktorého odborný záujem je veľmi široký. V najnovšom bibliografickom kompendiu zachytávajúcom produkciu slovenských slovakistov a slavistov pri jeho mene čítame, že „pracuje v oblasti výskumu dejín slovenského spisovného jazyka, lexikológie a lexikografie, všeobecnej, slovanskej a slovenskej onomastiky, jazykovej kultúry, bibliografie slovenskej jazykovedy a v oblasti slavistiky a balkanistiky“.¹

Pokiaľ ide o reflexiu vedeckovýskumných aktivít V. Blanára, možno poznamenať, že pri príležitosti jeho životných jubileí bolo doteraz napísaných takmer štyridsať článkov, evidujeme ďalšie desiatky recenzií a stovky ohlasov, k čomu možno priradiť aj nemálo encyklopedických hesiel. Nazdávame sa, že v tejto súvislosti by iste nebolo nezaujímavé pouvažovať o napísaní práce na tému *Recepcia diela Vincenta Blanára*. Kto pracuje v oblasti onomastiky, dejín spisovnej slovenčiny, lexikológie a jazykových kontaktov, meno Vincent Blanár jednoducho nemôže obísť. Preto je zákonité, že profesorovi V. Blanárovi za jeho dlhoročnú prácu boli udelené viaceré vyznamenania, z ktorých spomeňme aspoň tie z posledného desaťročia: Strieborná plaketa J. Dobrovského ČSAV, Zlatá plaketa Sofijskej univerzity, Doctor honoris causa Sofijskej univerzity a Pribinov kríž I. triedy za mimoriadne zásluhy o rozvoj Slovenskej republiky najmä v oblasti jazykovedy.

V tomto kontexte, teda po tom všetkom, čo o jubilentovi už bolo napísané, skoncipovanie ďalšieho jubilejného článku nie je jednoduchá a už vôbec nie rutinná záležitosť. Pisateľ týchto riadkov nemá priestor na komplexnú sumarizáciu a hodnotenie celého jubilentovho diela (a nie je to ani jeho ambíciou), preto sa jeho pozornosť sústreďí na náčrt jubilentových aktivít v poslednej dekáde, teda v rokoch 2001 – 2010.

Na začiatku sledovanej dekády sa jubilentovi podaril na naše pomery skutočne málo vídaný „husársky“ publikačný kúsok. V roku 2001 mu v zahraničí (v Nemecku) vyšli dve knižné publikácie: nemecká mutácia prelomovej Teórie vlastného mena (pôvodne publikovanej vo vydavateľstve Veda v roku 1996) pod názvom *Theorie des Eigennamens. Status, Organisation und Funktionieren der Eigennamen in der gesellschaftlichen Kommunikation*, a to v prestížnom vydavateľstve Georg Olms, a v Lipsku výber jazykovedných a onomastických prác pod názvom *Selecta Linguistica et Onomastica* ako 21. zväzok v rámci série *Namenkundliche Informationen* pod redaktorskou kuratelou Ernsta Eichlera.

¹ Behýlová, J. – Smetanová, Y.: Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2009, s. 35.

Monografiu *Teória vlastného mena*, jej teoreticko-metodologickú priebornosť, ako aj aplikačnú zložku čitateľovi predstavovať netreba, preto pripájame len niekoľko poznámok o druhej publikácii *Selecta...* Ako naznačuje názov, prostredníctvom tejto publikácie sa čitateľovi do rúk dostáva výber autorových lingvistických a onomastických prác. Spomedzi lingvistických prevažujú lexikologické, lexikálnosémantické a lexikografické štúdie (napr. *Organizácia slovnej zásoby, Od myšlienkového spracovania k lexikálnemu významu, Zmeny spájateľnosti slova ako ukazovateľ lexikálno-sémantických zmien*); v rámci onomastických príspevkov sa do výberu dostali napríklad: *Špecifikum onomastiky, Apelatívna a propriálna sémantika, Motivačný model v onomastike*). O oboch tematických okruhoch možno konštatovať, že zostavovatelia si dali záležať a vybrali naozaj reprezentatívne štúdie.

V oblasti onomastiky je pre jubilanta príznačné, že naďalej rozvíja svoju teóriu vlastného mena; porov. napr. štúdie *Zo slovtvornej problematiky vlastných mien* (2001); *Vlastné meno v komunikácii (teoretické východiská)* (2003); *Od deskripcie k explanácii v onomastike* (2005); *Morfologické kategórie vlastných mien* (2005); *Súvzťažnosť obsahovej a formálnej stránky onymického znaku* (2006). Pre V. Blanára je tiež charakteristické zdôrazňovanie interdisciplinárneho charakteru onomastiky, prirodzene vyplývajúceho z povahy skúmaného predmetu; porov. napr. *Pragmalinguistische Methoden der Namenforschung* (2004); *Pragmaticko-lingvistické metódy a problematika v onomastike* (2004). Na druhej strane sa do jeho pozornosti dostávajú aj témy na rozhraní onomastiky a dejín slovenčiny ako spisovného jazyka; napr. štúdia *Poňatie vlastného mena u prvých kodifikátorov spisovnej slovenčiny* (2008). V tomto období jubilant publikuje viaceré závažné prehľadové, resp. „nadhľadové“ práce, v ktorých jednak bilancuje a jednak sa zamýšľa nad súčasným stavom a perspektívami onomastického bádania na Slovensku, a to aj vo vzťahu k širšiemu medzinárodnému kontextu; napr. *Ako ďalej v teórii onomastiky (Na okraj medzinárodnej onomastickej príručky Namenarten und ihre Ehrforschung)* (2007); *Slovenská onomastická škola* (2008); *Slovenská onomastika v medzinárodnom kontexte* (2008); *Svetlá a tiene slovenskej onomastiky* (2009).

V. Blanár si svojimi vedeckými výsledkami prirodzeným spôsobom získal renomé aj v medzinárodnom kontexte, preto neprekvapuje, že (spolu s Milanom Majtánom) dostal pozvanie participovať na epochálnom projekte encyklopédie slovanskej onomastiky, ktorá vyšla v Poľsku v dvoch zväzkoch v rokoch 2002 a 2003 (*Słowiańska onomastyka. Encyklopedia*) a v ktorej sa komplexným a reprezentatívnym spôsobom prezentuje súčasná slavistická náuka o vlastných menách.

Nateraz poslednú syntézu svojich onomastických bádanií jubilant publikoval v podobe dvoch knižných prác. Ide o rovnaký text s názvom *Vlastné meno vo svetle teoretickej onomastiky*, ktorý vyšiel jednak ako šiesty zväzok Spisov slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV (2008), jednak v dvojjazyčnej slovensko-anglickej mutácii v Matici slovenskej (2009, s paralelným anglickým názvom *Proper Name in the Light of Theoretical Onomastics*). V týchto prácach nachádzame potvrdenie, rozvinutie a doplnenie blanárovskej teórie vlastného mena, ktorej východiskový pilier má podobu takejto tézy: vlastné meno má dvojakú povahu, ktorá vyplýva zo skutočnosti, že proprium funguje ako prvok slovnej zásoby daného jazyka, aj ako prvok danej onymickej sústavy (z čoho vyplýva jeho dvojaký, lingvistický a onomastický status). V prácach sa nachádzajú poznámky o metódach onomastického výskumu, o výskume vlastného mena nielen v jazykovedných, ale aj filozofických súvislostiach, o vymedzení paradigmy teoretickej onomastiky, o onymickej sémantike, o vzťahu významu a for-

my propria, o metóde modelovania v onomastike, o fungovaní onymie v parole, o lexikografii vlastného mena a o viacerých ďalších fundamentálnych otázkach, ktoré v onomastickom diskurze neustále rezonujú a na ktoré medzi onomastikmi neexistujú konsenzuálne odpovede.

Osobitne treba oceniť slovensko-anglickú dvojjazyčnosť matičného vydania. Týmto činom sa otvára možnosť sprístupnenia výsledkov slovenskej onomastickej školy v podobe textu jedného z jej najčelnejších predstaviteľov prakticky celému onomastickému svetu. (Jubilant vo svojich článkoch či diskusných príspevkoch na konferenciách viackrát zdôraznil dôležitosť a nutnosť prezentácie slovenskej (jazyko)vedy v medzinárodnom kontexte.)

Významný je ďalej jubilantov vklad do oblasti výskumu jazykových kontaktov príbuzných i nepríbuzných jazykov, najmä slovansko-slovanských (slovensko-bulharských, česko-bulharských, česko-slovenských), ale aj slovansko-neslovanských (napr. bulharsko-tureckých). V. Blanár v rámci tohto okruhu publikoval viacero inšpiratívnych štúdií založených na detailnom poznaní jazykovej situácie a s nemalým sociolingvistickým nasadením. Je potešiteľné, že výber kontaktologických prác V. Blanára vyšiel aj knižne, konkrétne v podobe publikácie *Jazyky v kontaktoch* (Ed. M. Jozefovič. Bratislava: Veda – Slavistický ústav Jána Stanislava SAV 2007. 161 s.). Zo štúdií, ktoré sa do súboru dostali, spomeňme aspoň niektoré: *Vplyv bulharčiny na jazyk Slovákov a Čechov v Bulharsku; Slovenčina Bulharov v slovenskom prostredí; K pomenovaniu tureckých osôb v bulharskom prostredí; Comparison of vocabularies of related and unrelated languages*; porov. aj recenzie Ľubora Kráľika (Slovenská reč, 2007, s. 303 – 304) a Ivora Ripku (Jazykovedný časopis, 2007, s. 99 – 101). V tejto súvislosti možno spomenúť aj jubilantove kontaktologicko- a konfrontačno-lexikologické práce; napr. *Slovesá liať a sypať v slovanských jazykoch* (2003); *Lexikálny význam a preberanie slov* (2005).

Osobitné a dôležité miesto v jubilantovom publikačnom portfóliu predstavujú práce zaoberajúce sa vnútornými a najmä vonkajšími dejinami slovenského (spisovného) jazyka. Aj v tejto oblasti sa prejavuje jeden z najdôležitejších atribútov Blanárovej pracovnej metódy – dôkladné až intimne poznanie jazykového materiálu. V skúmanom období dominujú práce, v ktorých sa jubilant sústredil na analýzu a intertextové porovnávanie viacerých historických dokumentov a prác; porov. štúdie *Preložil Adam F. Kollár (tereziánsky) urbár z r. 1767?* (2002); *Schlögelova Grammatica Germanica a Bernolákove gramatické spisy* (2005); *Donatus Latino-Bohemicus z r. 1745 (J. Rhenia)* (2006); *Štúrovo jazykovedné práce vo vývine gramatického opisu slovenčiny* (2006, 2007); *Bernolákova Grammatica Slavica a Doležalova Grammatica Slavico-Bohemica* (2008). Aj v rámci tejto tematickej oblasti jubilant okrem čiastkových štúdií publikoval aj knižnú prácu, konkrétne útlu monografiu s názvom *Nový pohľad do autorskej dielne Antona Bernoláka. Kapitoly z dejín gramatického a lexikálneho opisu* (Martin: Matica slovenská 2006. 76 s.), ktorá prináša niektoré nové zistenia týkajúce sa diela prvého úspešného kodifikátora spisovnej slovenčiny; bližšie porov. referáty, resp. recenzie Marty Kopeckej (Slovenská reč, 2008, s. 50 – 52) a Jána Kačalu (Slavica Slovaca, 2007, s. 167 – 168).

Ako azda vyplýva aj z uvedeného stručného prehľadu jubilantových vedeckých aktivít z posledného desaťročia, profesor Vincent Blanár nespí na vavrínoch svojej (zaslúženej) vedeckej slávy, práve naopak, kontinuálne pracuje, rozvíja, dopĺňa i koriguje svoje predchádzajúce zistenia a objavuje nové súvislosti. Jednoducho je integrálnou súčasťou slovakistického, slavistického, ale aj inolingvistického diania.

Za všetkých čitateľov Jazykovedného časopisu, ako aj za celú jazykovednú komunitu jubilantovi želáme pevné zdravie, rodinnú pohodu a na lingvisticko-onomastickom poli ďalšie úspešné zveľaďovanie neutíchajúcej túžby po poznaní.

Ad multos annos! Živio!

Martin Ološtiak

MENNÝ REGISTER / INDEX OF NAMES

- Aaltonen, O. 153, 154, 156
 Aitzetmüller, R. 135, 143
 Alho, K. 153, 156
 Alku, P. 153, 154, 156
 Alner, J. 126
 Altmann, G. 164
 Anocová, D. M. 68
 Altenberg, E. P. 151, 154
 Asher, J. J. 145, 150, 154
 Austin, J. L. 180
 Avramová, M. 87
 Bajzíkova, E. 54, 56, 178, 184
 Bachelard, G. 20, 29
 Bachi, R. 154
 Bánik, T. 88
 Bárczi, G. 134, 142
 Bartek, H. 117, 128, 167
 Bauer, J. 140, 142
 Bednaříková, B. 88
 Bel, M. 170
 Benko, V. 86
 Berneker, E. 135, 140, 142
 Bernolák, A. 172
 Best, C. T. 147, 151, 154
 Betts, C. 6, 13
 Blanár, V. 8, 13, 116, 129, 172, 189 – 192
 Bobková, T. 92
 Bobok, K. L. 167
 Bohunická, A. 87, 166
 Bolinger, D. 13
 Bónová, I. 89
 Bookheimer, S. Y. 154, 155
 Borrell, C. 92
 Bosák, J. 5, 8, 12, 13, 15 – 17, 28, 29, 31, 32, 34, 36, 40, 43, 56, 65, 71, 87, 113, 114, 117, 128, 129, 163, 171
 Botík, J. 66, 70
 Bowen, D. 153, 156
 Böhmerová, A. 87, 118, 129
 Braun, P. 115, 129
 Brière, E. 146, 150, 154
 Brown, C. 147, 149, 155
 Brunner, A. 94
 Březina, V. 90
 Bujalková, M. 88
 Bútorá, M. 125
 Bútorová, Z. 125
 Buzássyová, K. 40, 43, 56, 88, 112 – 130, 163
 Buzássyová, E. 89
 Bühler, K. 178
 Cambel, S. 117, 183, 188
 Cinková, S. 89
 Cook, V. 147, 155
 Corder, P. 147, 155
 Crystal, D. 21
 Csepe, V. 154, 156
 Cziegler, I. 153, 154, 156
 Čechov, A. P. 172
 Čechová, M. 39, 41
 Čepan, O. 109
 Čermák, F. 6, 14, 39, 41, 73, 75, 84, 85, 171
 Červenická, A. 161
 Čmejrková, S. 29, 88, 160
 Čokinová, L. 173
 Čukan, J. 66, 70
 Čulen, M. 167
 Čulenová, E. 165
 Dahl, Ö. 135, 142
 Damborský, J. 183
 Daneš, F. 8, 13
 Dapretto, M. 154, 155
 Darčuk, N. P. 92
 Darquennes, J. 160
 Davidson, D. 96
 Demjanová, N. 172
 Dickerson, L. J. 150, 155
 Dimitrova, L. 97
 Divičanová, A. 66
 Doležal, P. 170, 172
 Dolník, J. 12, 13, 32, 37, 41, 54 – 56, 85, 124, 129, 151, 155, 162, 165, 167, 171, 177 – 182
 Doruľa, J. 7, 12
 Drozen, F. 98
 Dudok, D. 66
 Dudok, M. 65 – 70, 163, 167, 171
 Duľičenko, A. D. 167
 Ďurčo, P. 39, 42, 114
 Ďurgala, M. 167
 Ďurovič, E. 8, 13, 167, 170 – 173
 Dvonč, L. 43, 56
 Ebert, P. 135, 136, 142
 Eckman, F. R. 153, 155
 Eco, U. 58, 63
 Eichler, E. 189
 Endzelin, J. 139, 143
 Erjavec, T. 97
 Fabricius, A. 152, 155
 Fabricius, S. 172
 Fengxiang, F. 166
 Ferenčíková, A. 85, 87
 Filipiec, J. 39, 41, 73, 84
 Findra, J. 28, 29, 85, 163, 167
 Fischer, O. 131, 142
 Flege, J. E. 147, 148, 150, 151, 155, 156
 Földvári, K. 58
 Fraenkel, E. 140, 142
 Furdík, J. 31, 34, 41, 85, 102, 111, 114
 Gajda, S. 28, 29
 Gajdoš, R. 70
 Gajdošová-Lašáková, R. 68
 Gajdošová, K. 90 – 97
 Gálisová, A. 35, 36, 41
 Gallo, J. 173 – 176
 Garabík, R. 90, 97
 Garaj, B. 70
 García, R. 145, 150, 154
 Gätters, A. 139, 142
 Gavurová, M. 87
 Gebauer, J. 135, 139, 140, 143
 Genči, J. 89, 93
 Genett, G. 110
 Germain, L. 145, 155
 Ghillányová, G. 35, 36, 39, 41
 Giger, M. 81, 82, 83, 84, 138, 144, 171
 Gladková, H. 87
 Gladrow, W. 174
 Górski, R. L. 97
 Grác, M. 93
 Grepl, M. 54, 56, 60, 63
 Grice, H. P. 180
 Grigorjanová, T. 87, 173
 Grišina, J. 90

- Grosjean, F. 153 – 155
 Grydneva, E. 92
 Gutschmidt, K. 114, 118, 129
 Guzi, L. 171
 Gyárfášová, O. 124, 126, 127
 Habovštiaková, K. 85
 Hajič, J. 89
 Hamar, T. 86
 Hammerová, L. 68
 Handžárik, J. 5, 6
 Hanks, P. 128
 Hanulíková, A. 96
 Haraj, I. 167
 Hattala, M. 183, 188
 Haugen, E. I. 68, 146, 147, 155
 Havlová, E. 131, 143, 144
 Heine, B. 131 – 144
 Heinz, K. 166
 Hernandez, A. E. 154, 155
 Hillenbrandt, J. 150, 151, 155
 Hladká, Z. 88
 Hladký, J. 164
 Hlaváčková, D. 96
 Hoffmannová, J. 21, 29, 87,
 139, 143, 160
 Holvoet, A. 132, 143
 Horecký, J. 15, 17, 29, 33, 34,
 36, 40, 41, 43, 56, 57, 63,
 85, 117, 129, 160
 Hornáčková-Klapičová, E. 166
 Horňáková, L. 98
 Homoková-Uhrinová, A. 66, 68
 Hosszúová, Z. 173
 Hrdlička, M. 145, 147, 155
 Hrnko, A. 10
 Hrycenko, P. J. 93
 Huba, M. 126
 Hujík, V. 103
 Humeč'ka, L. L. 133, 143
 Chlebda, W. 39, 41
 Chochlova, M. 94
 Chomsky, N. 106, 180
 Iivonen, A. 153, 156
 Imrichová, M. 182 – 188
 Isačenko, A. 172
 Ivanová, M. 74, 79, 80, 84 – 89
 Iverson, P. 153, 155
 Jakobovits, L. A. 153, 155
 Jandová, E. 29
 Janočková, N. 71 – 84, 114
 Járek, M. 70
 Jarošová, A. 40, 41, 88, 165,
 172
 Javoršek, J. J. 97
 Jedlička, A. 35, 41, 122, 129
 Jędrzejowski, L. 94
 Jiráček, J. 115, 129
 Junková, B. 39, 41
 Kačala, J. 7, 182 – 188, 191
 Kaputa, V. 98
 Karasová, K. G. 98
 Karčová, A. 90 – 97
 Karlík, P. 54, 56, 60, 63
 Kašjanenko, M. 92
 Keipert, H. 172
 Kelih, E. 91
 Kesselová, J. 94
 Kettnerová, V. 95
 Kiseleva, N. 172
 Klupalová, A. 98, 99
 Klapičová-Hornáčková, E. 89
 Klincková, J. 57 – 63, 168
 – 170
 Kocová, I. 98
 Kočiš, F. 6, 7, 13
 Koch, Ch. 135, 143
 Kollár, J. 167
 Kollár, M. 125
 Kopecká, M. 191
 Kopečný, F. 135, 140, 141, 143
 Korviniová, A. 98
 Kořenský, J. 29
 Kováč, D. 167
 Kowalská, E. 172
 Kozilková, J. 174
 Kozmová, R. 95
 Köhler, R. 166
 Krajňák, P. 9
 Král, Á. 7, 10, 12, 13, 146,
 156
 Králik, L. 191
 Kralčák, L. 17, 29, 87, 92,
 163
 Kráľová, Z. 145 – 157
 Krashen, S. D. 156
 Kret, A. 6
 Križanová, A. 98, 99
 Kropáček, J. 167
 Krško, J. 86
 Krupa, V. 87, 106, 159
 Krylov, S. A. 174
 Křížková, H. 133 – 136, 143
 Kujala, T. 154, 156
 Kuhl, P. 147, 148, 149, 153,
 155, 156
 Kurschat, F. 137, 143
 Kurz, J. 135, 143
 Kusá, A. 98
 Kuteva, T. 131 – 144
 Kvítková, N. 161
 Lado, R. 146, 153, 156
 Lamarre, Y. 145, 155
 Lang, H. 153, 156
 Lanstýák, I. 160
 Larson, J. 162
 Lasica, M. 57, 58, 60, 63
 Lauersdorf, M. R. 131
 Łaziński, M. 97
 Lebedev, K. 92
 Lehtokoski, A. 153, 154, 156
 Lehtola, H. 153, 154, 156
 Leiss, E. 136, 143
 Lenneberg, E. H. 150, 156
 Letz, B. 183
 Levická, J. 90, 98 – 99
 Lévy, P. 29
 Liberman, A. M. 153, 156
 Lichard, D. 167
 Lipa, P. 58, 63
 Liptáková, L. 88
 Litvák, J. 167
 Lopatková, M. 95
 Lukaševyč, V. 92
 Lys, O. 91
 MacKay, I. R. A. 151, 156
 Mačeková, V. 87
 Machek, V. 140, 141, 143
 Majchráková, D. 90 – 97
 Majkowska, G. 39, 41
 Major, R. C. 147, 149, 156
 Majtán, M. 190
 Markowski, A. 122, 129
 Markuš, J. 7
 Martincová, O. 161
 Martínek, F. 166
 Masár, I. 121, 129
 Mathiassen, T. 137, 143
 Maxwell, A. 162
 Maye, J. 154, 156
 Mazziotta, J. C. 154, 155
 Mägiste, E. 153, 156
 Meador, D. 151, 156
 Mesežnikov, G. 125

- Mets, N. A. 176
 Meyer, H. J. 6
 Mihál, J. 183
 Miklošič, F. 183
 Miko, F. 101 – 111, 185
 Mikulová, M. 95
 Mináč, V. 12, 13
 Mistrik, J. 7, 33, 41
 Mitrofanova, O. 92
 Mitter, P. 87
 Mlacek, J. 39, 41, 42, 56, 101
 – 111, 114, 129, 163
 Moon, R. 128
 Moravčík, Š. 7
 Morris, Ch. W. 178
 Moško, G. 184
 Moyzes, Š. 167
 Múcsková, G. 88, 116, 129,
 162
 Mühlenbach, K. 139, 143
 Müllerová, O. 29, 161
 Musilová, K. 87
 Myjavcová, M. 66, 68
 Nábelková, M. 66, 70, 88,
 161, 171
 Nagy, M. 91
 Nau, N. 138, 143
 Näätänen, R. 153, 154, 156
 Nekipelova, I. 94
 Nekvapil, J. 160
 Nelde, P. H. 159, 160
 Nemser, W. 147, 156
 Newerkla, S. M. 164
 Nižníková, J. 76, 84, 184
 Novák, E. 10, 185
 Odaloš, P. 36, 42, 86, 162
 Oliver, A. 92
 Ološtiak, M. 31 – 42, 88, 120,
 123, 129, 164, 189 – 192
 Olšiaková, M. 98
 Ondráčková, Z. 39, 42
 Ondrejovič, S. 5 – 14, 85,
 159, 167, 170
 Ondrus, P. 184
 Ondruš, Š. 10
 Oravec, J. 184
 Oreský, M. 98
 Orgoňová, O. 33, 42, 68, 70,
 87, 166
 Oriechčíková, J. 177 – 182
 Oriňáková, S. 89
 Orlovský, J. 183
 Osolobě, K. 96
 Otrębski, J. 137, 139, 143
 Ozábalová, L. 86
 Ožvoldová, K. 98
 Pachev, A. 159
 Pajas, P. 95
 Pala, K. 96
 Panevová, J. 173
 Patráš, V. 160, 168 – 170
 Pauleová, M. 98
 Pauliny, E. 8, 10, 11, 13, 85,
 102, 185
 Pavlík, R. 164
 Pekaríková, K. 86, 173 – 176
 Pekarovičová, J. 86
 Peltola, M. 153, 154, 156
 Petrenko, P. 92
 Petrova, T. 91
 Pezik, P. 97
 Peirce, Ch. S. 178
 Pisárčiková, M. 118
 Pleteršnik, M. 140, 143
 Plungjan, V. A. 144
 Pognan, P. 93
 Popovič, A. 109
 Pořízka, P. 88, 96
 Považaj, M. 166
 Przepiórkowski, A. 97
 Pudišová, L. 161
 Pukanec, M. 89, 173
 Rácová, A. 87
 Radlinský, A. 167
 Radovanović, M. 67, 70
 Rašová, D. 168 – 170
 Richards, J. 147, 156
 Richterek, O. 172
 Riney, T. 150, 156
 Ripka, I. 17, 29, 68, 87, 191
 Ritchie, W. C. 151, 156
 Rortzy, R. 58
 Rösler, K. 135, 143
 Ruferová, J. 172
 Rudzíte, M. 137, 143
 Rúfus, M. 7
 Ružička, J. 104, 183, 186
 Sabol, J. 8, 14, 146, 156, 162,
 170
 Sadnik, L. 135, 143
 Sarvaš, M. 5, 14
 Sasinek, F. V. 167
 Satkiewicz, H. 39, 41
 Saussure, F. de 6, 14, 63, 178
 Savčuk, S. 90
 Scitovský, J. 167
 Searle, J. R. 180
 Selinker, L. 147, 156
 Schaefer, B. 115, 129
 Schäfer, M. 96
 Schlögel, F. A. 172
 Schmiedtová, V. 88
 Sinclair, J. 128
 Sipko, J. 172
 Siruk, O. B. 93
 Sivonen, P. 154, 156
 Skladaná, J. 88, 114
 Slančová, D. 17, 30 – 42, 87,
 123, 129, 161
 Slančová, T. 34, 87
 Sloboda, M. 66
 Sokolová, M. 17, 30, 76, 78,
 84, 114, 119, 129, 161, 164,
 184, 185
 Sorokin, V. M. 92, 93
 Stanislav, J. 10
 Steyer, K. 94
 Stockwell, R. P. 153, 156
 Struhanec, E. V. 93
 Szabómihályová, G. 160
 Šabík, V. 7
 Šanskij, N. M. 140, 144
 Šenšel, E. 7
 Ševčíková, M. 95
 Šima, P. 173
 Šimková, M. 90, 96
 Šimon, F. 89
 Šimůnková, R. 91
 Šípek, L. 98
 Škoviera, D. 167
 Škultéty, J. 117, 129
 Šmatlák, S. 109
 Šmerk, P. 96
 Štěpánek, J. 95
 Štícha, F. 88, 94, 165
 Štofilová, J. 98
 Štúr, E. 162
 Švagrovský, Š. 167, 171
 Šypnivska, O. O. 96
 Taiří, M. 93
 Tamminen, H. 153, 154, 156
 Taraba, J. 89
 Ťažký, L. 7

Teplan, D. 86
 Theophrastos 11
 Tibenská, E. 89
 Tiitinen, H. 154, 156
 Timoracký, M. 127
 Toffler, A. 28, 30
 Tofflerová, H. 28, 30
 Tomajková, E. 56
 Tomaščíková, S. 87
 Tóth, A. J. 66, 68, 164
 Turčány, V. 7
 Tušková, J. M. 86
 Týr, M. 66
 Týrová, Z. 66, 70
 Uhrinová, A. 165
 Urbańczyk, S. 135, 144
 Urešová, Z. 95
 Vainio, M. 153, 156
 Vago, R. M. 151, 154
 Vajdlová, M. 166
 Vaňko, J. 43 – 56, 85, 165,
 170 – 173
 Vanyová-Kanová, E. 86
 Viestová, K. 98, 99
 Volmert, I. 115, 129
 Vondráček, M. 86
 Vondrák, W. 140, 144
 Vykypěl, B. 131 – 144
 Wachtarczyková, J. 15 – 30,
 87
 Wambach, V. 88
 Wardhaugh, R. 146, 158
 Waszakowa, K. 115, 116, 118
 – 120, 122, 124, 129
 Weinreich, U. 146, 150, 153,
 156
 Wiemer, B. 137, 138, 140,
 144
 Winkler, I. 153, 154, 156
 Wojcik, R. 150, 157
 Wolff, H. 151, 157
 Worbs, E. 122, 129
 Wunderlich, D. 180
 Zabawa, M. 91
 Záborský, J. 167
 Zacharov, V. 92, 94
 Zajac, P. 109
 Zajacová, S. 34, 42, 159 – 168
 Zaušková, A. 98
 Zeman, J. 164
 Zubatý, J. 183
 Žigo, P. 56, 167
 Žiláková, M. 66, 68
 Žuravlev, A. F. 140, 144

OBSAH

Klára Buzássyová: Vzťah internacionálnych a domácich slov v premenách času	113
Miroslav Dudok: O diasporálnej slovenčine	65
Nicol Janočková: „Veľké“ slovesné heslá vo výkladovom slovníku (alebo ako sa koncipovali slovesá <i>ísť</i> a <i>chodiť</i>).....	71
Jana Klíncová: Komunikačné dimenzie výpovedných štruktúr (na textoch piesní M. Lasicu).....	57
Jozef Mlaček: Tichý revolucionár našej vedy František Miko	101
Martin Ološtiak: Registrová motivácia lexikálnych jednotiek (o vzťahu medzi pojmami lexikálna zásoba, register, sociolekt).....	31
Slavomír Ondrejovič: K niektorým výzvam a petíciám na ochranu slovenského jazyka	5
Juraj Vaňko: K dynamike v pádovej a predložkovej sústave súčasnej slovenčiny.....	43
Bohumil Vykypěl: Slavonic-Baltic Addenda to the <i>World Lexicon of Grammaticalization</i> ..	131
Jana Wachtarzyková: Mapa slovenského internetu – diskurzívna topografia a zonácia virtuálnej slovenčiny	15

Rozhľady

Zdena Kráľová: K výskumu cudzojazyčnej fonickej kompetencie	145

Recenzie

Patráš, Vladimír: Sociolingvistické aspekty komunikácie. Jana Klíncová.....	168
Gallo, Ján: Vyjadrovanie kategórie neurčitosti v ruštine a slovenčine. Katarína Pekáriková. 173	
IUGI OBSERVATIONE... Jubilejný zborník na počesť Ľubomíra Ďuroviča. Juraj Vaňko	170
Jazyk a jazykoveda v pohybe. Na počesť Slavomíra Ondrejoviča. Stanislava Zajacová.....	159

Referáty

Kačala, Ján: Dvojčlenné a jednočlenné vety v slovenčine. Mária Imrichová.....	182
Synchronná lingvistika v znamení prechodu od deskripcie k explanácii alebo o všeobecnom jedinečne. Dolník, Juraj: Všeobecná jazykoveda. Opis a vysvetľovanie jazyka. Jana Oriščíková.....	177

Kronika

SLOVKO 2009. Počítačové spracovanie prirodzeného jazyka, korpusová lingvistika a gramatický výskum. Katarína Gajdošová – Agáta Karčová – Daniela Majchráková	90
Horeckého človek a jeho jazyk. Konferencia Človek a jeho jazyk. Martina Ivanová.....	85
Seminár a zborník Neologizmy v terminológii marketingu. Jana Levická.....	98
Životné jubileum Vincenta Blanára. Martin Ološtiak.....	189

CONTENTS

Klára Buzássyová: Relation between International and Original Words in a Metamorphosis of Time.....	113
Miroslav Dudok: About a Diasporal Slovak Language.....	65
Nicol Janočková: The „Big“ Verbal Entries in Monolingual Dictionary (or how have the verbs <i>ísť</i> and <i>chodiť</i> been processed).....	71
Jana Klíncková: Communication Dimensions of Utterance Structures (in the Lyrics by Milan Lasica).....	57
Jozef Mlácik: Quiet Revolutionary of our Science František Miko (Reflections on his Personality and Work).....	101
Martin Ološtiak: Register Motivation of Lexical Units (remarks on the relation among lexis, register and sociolect).....	31
Slavomír Ondrejovič: To some Appeals and Petitions for Protection of the Slovak Language.....	5
Juraj Vaňko: On the Dynamics in the Casual and Prepositional System of the Contemporary Slovak.....	43
Bohumil Vykypěl: Slavonic-Baltic Addenda to the <i>World Lexicon of Grammaticalization</i> ..	131
Jana Wacharczyková: Mapa slovenského internetu – diskurzívna topografia a zonácia virtuálnej slovenčiny.....	15

Horizons

Zdena Kráľová: To the Study of Foreign-language Phonic Competence.....	145

Book Reviews

Patráš, Vladimír: Sociolinguistic Aspects of Communication. Jana Klíncková.....	168
Gallo, Ján: The Expressing of the Category of Indeterminacy in Russian and Slovak. Katarína Pekáriková.....	173
IUGI OBSERVATIONE... Jubilee Proceedings in honour of Lubomír Ďurovič. Juraj Vaňko... Language and Linguistics in Move. In honour of Slavomír Ondrejovič. Stanislava Zajačová	170
	159

Book Notices

Kačala, Ján: Two-member and One-member Sentences in Slovak Language. Mária Imrichová	182
Synchronic linguistics under the Sign of Transition from Description to Explanation or Uniquely about the General. Dolník, Juraj: General Linguistics. Description and Explanation of Language. Jana Orieščíková.....	177

Chronicle

SLOVKO 2009. NLP, Corpus Linguistics, Corpus Based Grammar Research. Katarína Gajdošová – Agáta Karčová – Daniela Majchráková.....	90
Man and his Language. Conference in Honour of Ján Horecký. Martina Ivanová.....	85
Neologisms in Terminology of Marketing. Seminar and proceedings. Jana Levická.....	98
Anniversary of Vincent Blanár. Martin Ološtiak.....	189

СОДЕРЖАНИЕ

Клара Бузашшова: Взаимоотношения между интернациональными (заимствованными) словами и исконной лексикой в течении времени	113
Мирослав Дудок: О диаспорном словацком языке.....	65
Никол Яночкава: «Большие» глагольные словарные статьи в толковом словаре (работа над глаголами <i>ist'</i> и <i>chodit'</i>)	71
Яна Клинкава: Коммуникационный размер структур высказываний в песенном тексте М. Ласицу	57
Йозеф Млачек: Тихий революционер нашей науки Франтишек Мико	101
Мартин Олоштик: Мотивация регистров лексических единиц (о взаимоотношениях между понятиями словарный запас, регистр, социолект)	31
Славомир Ондрейович: О некоторых петициях в защиту словацкого языка	5
Юрай Ванько: Анализ динамики падежной системы и предлогов в современном словацком языке.....	43
Богумил Выкыпъел: Slavonic-Baltic Addenda to the <i>World Lexicon of Grammaticalization</i> ..	131
Яна Вахтарчкова: Карта словацкого Интернета – дискурсивная топография и зонация виртуального словацкого языка.....	15

Обзор

Здена Кралева: Исследование иностранной фонической (звуковой) компетенции	145

Рецензии

Патраш, Владимир: Социолингвистические аспекты коммуникации. Яна Клинкава ..	168
Галло, Ян: Выражение категории неопределенности в русском и словацком языках. Катарина Пекаркова.....	173
IUGI OBSERVATIONE... Юбилейный сборник в честь Любомира Дюровича. Юрай Ванько.....	170
Язык и языкознание в движении. В честь Славомира Ондрейовича. Станислава Заяцова.	159

Сообщения

Качала, Ян: Двусоставные и односоставные предложения в словацком языке. Мария Имрихова	182
Синхронная лингвистика переходит от дескрипции к экспланации или о всеобщем единственно. Долник, Юрай: Общая лингвистика. Описание и изложение языка. Яна Ориешчикова.....	177

Хроника

«Slovko 2009» Компьютерная обработка естественного языка, корпусная лингвистика и грамматические исследования. Катарина Гайдошова – Агата Карчова – Даниела Майхркова	90
«Человек и его язык» - конференция в честь профессора Яна Горецкого. Мартина Иванова.....	85
Неологизмы в терминологии маркетинга - семинар и сборник. Яна Левицка.....	98
Девяностый юбилей Винченца Бланара. Мартин Олоштик	189

POKYNY PRE AUTOROV

Redakcia Jazykovedného časopisu prijíma príspevky spracované na počítači (v textovom editorii **Microsoft Word**, font **Times New Roman**, veľkosť písma **12** a riadkovanie **1,5**). Príspevky možno zaslať e-mailom alebo na CD. V prípade, že sa v texte vyskytujú zvláštne znaky, tabuľky, grafy a pod. je potrebné odovzdať príspevok aj vytlačený.

Súčasťou štúdie, diskusného alebo rozhl'adového príspevku je abstrakt v angličtine alebo v nemčine v rozsahu 100 – 200 slov a zoznam kľúčových slov v jazyku abstraktu (3 – 8 slov).

Pri spracovaní príspevkov prosíme rešpektovať tieto zásady:

- pri mene a priezvisku autora je potrebné uviesť pracovisko,
- text príspevku má byť zarovnaný len z ľavej strany, slová na konci riadku sa nerozdeľujú, tvrdý koniec riadku sa používa len na konci odseku,
- odseky sa začínajú zarážkou,
- kurzíva sa spravidla používa pri názvoch prác a pri uvádzaní príkladov,
- polotučné písmo sa spravidla používa pri podnadpisoch a kľúčových pojmoch,
- číslo poznámky sa v texte označuje horným indexom, text poznámky je potrebné uviesť na konci príspevku,
- na literatúru sa v texte odkazuje priezviskom autora, rokom vydania a číslom strany v závorke (Horecký, 1956, s. 95),
- zoznam použitej literatúry sa uvádza na konci príspevku (nie v poznámkovom aparáte) v abecednom poradí. Pokiaľ obsahuje viac položiek jedného autora, radia sa chronologicky. V príspevkoch v rubrikách Recenzie, Referáty a Kronika sa bibliografické údaje uvádzajú priamo v príspevku.

Bibliografické jednotky prosíme uvádzať v tejto úprave (vrátane typov písma):

- **knižná publikácia:**
ONDREJOVIČ, Slavomír: Jazyk, veda o jazyku, societa. Bratislava: Veda 2008. 204 s.
- **slovník:**
Slovník súčasného slovenského jazyka. 1. vyd. Red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006.
- **štúdia v zborníku:**
ĎUROVIČ, Ľubomír: Jazyk mesta a spisovný jazyk Slovákov. In: Sociolinguistica Slovaca 5. Mesto a jeho jazyk. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 2000, s. 111 – 117.
- **štúdia v časopise:**
DOLNÍK, Juraj: Reálne vz. ideálne a spisovný jazyk. In: Jazykovedný časopis, 2009, roč. 60, s. 3 – 12.

Adresa redakcie: 813 64 Bratislava, Panská 26
e-mailový kontakt: gabam@juls.savba.sk